

LUSTRUM

Százéves az Eötvös Collegium Ménesi úti palotája

Kiállításvezető

Lustrum

Százéves az Eötvös Collegium
Ménesi úti palotája

Kiállításvezető

Szerkesztette
Horváth László

ELTE Eötvös Collegium
Budapest, 2011

NEMZETI ERŐFORRÁS
MINISZTERIUM

ISBN 978 963 89326 3 1

Előszó

Az Eötvös Collegium Ménési úti palotáját éppen száz évvel ezelőtt, 1911. október 26-án avatták fel az alapítók. 2010 őszén, a collegisták beköltözésének centenáriumán nyitottuk meg a Lustrum-évet, és októberben konferenciasorozattal tisztelegtünk a Collegium eszménye előtt. A köszöntők, a tanulmányok és a visszaemlékezések a Lustrum. Sollemnia aedificii a. D. MCMXI inaugurati című kötetben idén tavasszal jelentek meg. Most, az avatás évfordulóján a Budapesti Történeti Múzeumban rendezett, a Collegium történetét bemutató kiállításon tárgyi emlékekkel is felidézzük a collegista múltat. Ám nemcsak visszarévedünk, hanem a jelen kimagasló eredményeiben bizakodva a jövőbe tekintünk.

E kiállításvezető nem csak a kiállított műtárgyak és emlékek (*artificia testimoniaque*) tételes felsorolása. Süle Ágnes Katalin tanulmányában a százéves épület történetét, az építész, Alpár Ignác munkásságát mutatja be. Tóth Károly és a művészettörténész hallgatók tudományos alaposággal elemzik a Collegium húsz műtárgyát, amelyeket részben a falakon, részben azok mentén állítottunk ki (*imagines testimoniaque parietibus affixa et statuae*). A kiállított műtárgyakat kék mezőbe zárt számok, a Ménési úton hátrahagyott festményeket és szobrokat pedig barna szín jelzi. Tóth Magdolna a régi Collegium, a Mednyánszky Könyvtár és az építés történetének emlékeit, Süle Ágnes Katalin a Collegium tervrajzait, ifj. Arató György és Kapitány Adrienn az „új” Kollégium (1958–1990) történeti és tárgyi dokumentumait helyezte el az oszlopokon (*imagines testimoniaque columnis affixa*) és a tárlókban (*vitreis inclusa*).

Az utolsó columna és a hatodik tárló a közelmúlt és a jelen szakmai eredményeire tekint. A tárló e rövid időszak könyvtermését sem tudta befogadni; a collegisták kiemelkedő eredményei pedig magukért beszélnek: OTDK-helyezések és köztársasági ösztöndíjak – ezek a legkönnyebben számszerűsíthető adatok.

A szemle, a százéves *lustrum* zárásakor azt kívánom utódainknak, hogy majdan hasonló büszkeséggel tekinthessenek nemzetünk töretlenül fennálló intézményére, a Collegiumra és tagjaira, a mindenkori collegistákra. Mindennek a lankadatlan erő és a fáradhatatlan kitartás a záloga (*persta atque obdura*).

Budapest, 2011. október 26.

Horváth László
igazgató

Artificia Collegii

Bevezető gondolatok

Az Eötvös Collegium 2004. szeptember 6-án emlékkonferenciával tisztelgett Keresztury Dezső születésének századik évfordulóján. Azon a konferencián, mindössze néhány nappal harmadik egyetemi évem kezdete előtt, Egry József és Keresztury Dezső barátságáról tarthattam meg életem első, saját kutatásokon alapuló konferencia-előadását. Szekcióm levezető elnöke Borzsák István és Poszler György akadémikusok voltak. Borzsák professzor az előadás után kiemelte, örül, hogy végre valaki az Eötvös Collegium ismert és részben feldolgozott zenei kapcsolatai után a képzőművészettel is foglalkozik, így kutatásaim továbbvitelére biztatott. A Collegium kurátorának szavai azóta is élénken élnek bennem. Amikor 2009-ben a Collegium-történeti kutatásokat terveztük, tudtam, hogy érdemes folytatni az ezen a területen megkezdett munkát. Így elsőként a Collegium levéltára mellett a százéves épületet és az épületben található műtárgyakat választottuk ki a feldolgozáshoz. Ennek részeként a Történész műhely művészettörténész hallgatóival megszerveztünk egy szemináriumot, és ezen együtt dolgoztuk fel ezeket az anyagokat. Jelen kiadványunk műtárgyakra vonatkozó tanulmányai is a művészettörténeti szemináriumon elkezdett kutatásokra épülnek, és az azóta eltelt időben több helyen újabb eredményekkel bővültek. A 2010-es év nagy centenáriumi tanulmánykötetében ezek az írások a digitális mellékletben kaptak helyet, jelen kiadványban a Budapesti Történeti Múzeummal közösen rendezett kiállítás mellékleteként jelennek meg.

Azt gondolhatnánk, hogy alma mater intézményünk névadójának, Eötvös Józsefnek, mint a 19. századi magyar politika és kulturális élet kiemelkedő szereplőjének, eddig senki sem dolgozta fel a teljesség igényével portréikonográfiáját. A 19. század több jelentős magyar közéleti szereplőjéről – így Kossuthról Vayer Lajos vagy Petőfiről épp az egykori Eötvös-kollégista Rózsa György tollából – rendelkezésre állnak ilyen adatgyűjtések, és ezek megkönnyítik a portréábrázolások, festmények, metszetek közötti kiigazodást. Eötvös József esetében csak azelmúlt fél év kutatásai mutattak rá arra, hogy hány portré készült még éle-

tében róla, és azok szinte a bőség zavarával hatnak a kiállítás anyagát válogató szakemberekre. A jövőbeni feladatok tehát adottak.

A kiállítás és jelen kötetünk műtárgyegyüttese több intézménytörténeti korszakban létrehozott egész, nem klasszikus gyűjtemény, sőt nem is teljes arcképcsarnok. Az elmúlt száz év céljai és lehetőségei jelennek meg bennük, és reméljük, kiadványunk műtárgytanulmányai árnyaltabb képet rajzolnak róluk. Bízunk benne, hogy ezzel is hozzájárulunk további megóvásukhoz, fennmaradásukhoz. Az Eötvös Collegium első két igazgatójáról, Bartoniek Gézáról és Gombocz Zoltánról ismert portréfestőkkel, Tury Gyulával és Glatz Oszkárral az utódok kezdeményezésére még az intézmény festetett reprezentatív arcképeket. Szabó Miklósnak és Keresztury Dezsőnek a magyar történelem ismert viharai miatt már nem adatott meg az a lehetőség, hogy ebbe a sorba beléphessenek. A Collegium névadójáról, Eötvös Józsefről és két nagy mecénásáról, Mednyánszky Dénesről és Semsey Andorról 1910-ben a válás- és közoktatási miniszter rendelt meg szoborportré-sorozatot a korszak nagy tehetségű, feltörekvő szobrászától, Pásztor Jánostól. A háromból kettőt tudunk most – kiöntés és kifaragás nélkül, eredeti állapotukban – a kiállításon is bemutatni. Az Eötvös József-szobor – mint Tomasz Jenő 1945-ös jelentéséből tudjuk – az épület „hősi halottja” lett, elpusztult a törmelékek alatt. Rekonstrukciós lehetőségünk nincs, Pásztor János műterme, néhány száz méterrel odébb a Ménesi út és a Szüret utca találkozásánál, sőt maga a szobrok alkotója is hasonló sorsra jutott.

Keresztury Dezső igazgatóságának három éve utolsó idillként látszik megjelenni, bár utólag tudjuk csak igazán értékelni, miért fájdalmas az, hogy számára ilyen rövid idő szabotott ki. Miniszterként és igazgatóként a Collegium fizikai és szellemi újjáépítésén fáradozott, államigazgatási pozíciójából fakadóan a képzőművészeti élet újjászervezésének mecénatúráját töredékében intézményébe irányította. Keresztury megrendelésére készült el a két Egry József-olajpasztell, illetve Bernáth Aurél Halász Gábor-portréja is, amely – minthogy Halász magánkönyvtárát sikerült az Eötvös Collegium könyvtárának megszerezni – akkor emlékkörző aktualitássá vált. Az utóbbi évek kutatásai során a régi collegiumi leltárkönyvből derült ki az is, hogy a most meglévő (részben az Eötvös Collegium és MTA Irodalomtudományi Intézet gondozásában található) műtárgyak mellett az intézmény ennél jóval több képzőművészeti alkotást birtokolt ismert magyar művészekről. Ezeken felül olyan tárgyi örökségekhez is hozzájutott az intézmény, mint

Fülep Lajos igen jelentős néprajzi gyűjteménye. Ezek sorsa azonban hasonlatos a Collegium sorsához: az 1950 utáni években más közintézmények kezelésébe került. Rekonstrukciójukra nincs lehetőségünk.

Bízom abban, hogy kiadványunk méltó párja lesz a kiállításnak, és abban is, hogy minden látogató és olvasó számára élményt jelent olyan műtárgyakat megtekinteni – így Benczúr Gyula nagyméretű Eötvös József-portróját –, amelyek eddig sohasem kerültek a nagyközönség elé, hanem évtizedeken át csak a Collegium vezetői, tanárai és diákjai, esetleg vendégei tekinthették meg őket. Ennek a kiállításnak és a katalógusnak az erejéig egyesülnek újra, hogy azt követően visszakerüljenek kiérdemelt helyükre, az Eötvös Collegium százéves falai közé – reméljük, újabb száz évre.

Tóth Károly

Süle Ágnes Katalin

Az Eötvös Collegium épülete

A Gellérthegy déli lejtőjén, a város zajától távol, a Ménesi úton emelkedik az Eötvös József Collegium historizáló épülete.¹ E tekintélyt parancsoló alkotást a korszak egyik legsikeresebb építész, Alpár Ignác (1855–1928) tervezte (1. kép).

1. kép (fotó: Süle Ágnes Katalin)

Az építész

„Alpár Ignác egyik utolsó élő tagja volt annak az építész nemzedéknek, mely a millenniumot megelőző és az azt követő két évtized során Budapest városképét kialakította. Előtte elment Czigler Győző, Hauszmann Alajos, Petz Samu,

---

¹ ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, XI. Ménesi út 11–13., hrsz. 5069. Az épületről röviden lásd: SÜLE Ágnes Katalin: Az egyetem épületei/Buildings of the University. In: SZÖGI László: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története képekben/The Illustrated History of the Eötvös Loránd University. Budapest, ELTE, 2010, 234.

Lechner Ödön, akiknek kortársa, majd vetélytársa volt”² – összegzi életművét Elek Artúr a *Nyugat* lapjain. A Schöckl Ignác néven, Pesten született építész a reáliskola elvégzése után kőművesinasként dolgozott.³ Egyetemi tanulmányait a berlini Bauakademie intézményében végezte, majd itáliai tanulmányútra ment.⁴ Hazatérve, 1881-ben korábbi mestere, Hauszmann Alajos mellett asszisztens lett a Műegyetemen.⁵ 1884-ben az új tanszék létesítésének vezetésére kiírt pályázat miatt kapcsolatuk ellenségesé vált, így Alpár 1888-tól önálló irodát nyitva gyakorló építészként folytatta munkáját.⁶ Neve szélesebb körben a Millenniumi Kiállítás Történelmi Csoportjának épületére kitűzött pályázat megnyerése után vált ismertté. A magyar honfoglalás ezeréves évfordulójának tiszteletére a Vajdahunyad várának együttese a magyar építészet történetének emblemikus alkotásait idézte. A kiállítás lebontása után maradandó anyagból újra felépített Mezőgazdasági Múzeum épületének sikere országos hírnevet hozott Alpárnak. Az 1900-as évek első évtizedében Budapestre monumentális pénzintézetek palotáit tervezte. Az Újépület lebontása, majd helyén a Szabadság tér kialakítása révén több megbízást is kapott: ide készült az Osztrák–Magyar Bank (1902–1905, ma Magyar Nemzeti Bank) és vele szemben a Budapesti Áru- és Értéktőzsde (1900–1905, volt MTV-székház). Szintén a „banképítész” nevéhez köthető a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Széchenyi István téri (1913–1917, ma Belügyminisztérium), a Magyar Általános Hitelbank József nádor téri (1910–1913, volt Pénzügyminisztérium) és az Anker Biztosító Deák téri székháza (1908–1910). Az ország más településein számos oktatási épületet, vármegyeházát, kastélyt, lakóházat és templomépület tervezett. Historizáló stílusát eleinte a szigorú szerkesztés, majd a stílusok keverése, az ókori keleti, egyiptomi részletformák, ritkán a szecsesziós elemek hatása jellemzi.⁷

² ELEK Artúr: Alpár Ignác (1855–1928). *Nyugat*, 21. évf. (1928) 10. sz.

³ HAJÓS GYÖRGY – KUBINSZKY MIHÁLY – VÁMOSSY Ferenc: *Alpár Ignác élete és munkássága*. Budapest, Építésügyi Tájékoztatási Központ, 2005, 20.

⁴ *Révai nagy lexikona*. 1–21. kötet, Budapest, Révai, 1911–1935, 1. kötet (1911), 465–466; PÉCZELY Béla: Alpár Ignác. In: *Művészeti Lexikon*. 1–4. kötet. Szerk. ZÁDOR Anna – GENTHON István. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1. kötet, 1965, 47.

⁵ HAUZSMANN Alajos: Alpár Ignác (1855–1928). In: *Hauszmann Alajos*. Szerk. GERLE János. Budapest, Holnap Kiadó, 2002, 318–319. (Az építészet mesterei); HAJÓS–KUBINSZKY–VÁMOSSY 2005.

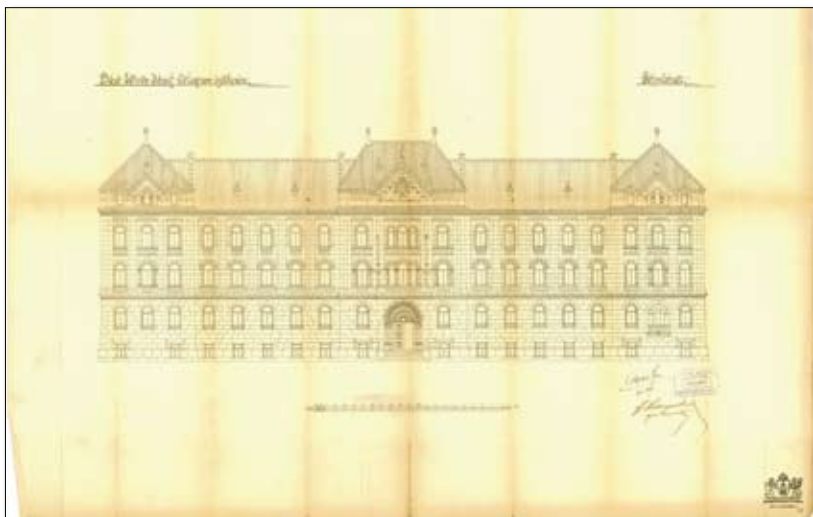
⁶ MARÓTTY Kata: 150 éve született Alpár Ignác. *Architectura Hungariae* 8. évf. (2005) 1. sz. http://arch.et.bme.hu/korabbi_folyam/25/25marotz.html#_ednref14. (Letöltve: 2010. szeptember 14.)

⁷ Alpár életművének első összegzését MAGYAR Vilmos: *Az ismeretlen Alpár Ignác*. I. rész. Budapest, Stephaneum, 1929; MAGYAR Vilmos: *Alpár Ignác élete és működése*. II. rész. Budapest,

Az épület

Alpár oktatási épületeinek sorába illeszkedik a középkort idéző Collegium, amelynek építési munkálatai 1909-ben kezdődtek, végül az ünnepélyes megnyitóra 1911. október 26-án került sor.⁸

A kertben szabadon álló, pincével, alagsorral, földszinttel és három emelet-szinttel rendelkező épület külső formáját nagyrészt megtartotta, jelenleg helyi védelem alatt áll. A Himfy lépcső felől érkező látogatót a monumentális, 19 tengelyes főhomlokzat fogadja (2. kép). A szimmetrikus főhomlokzati front

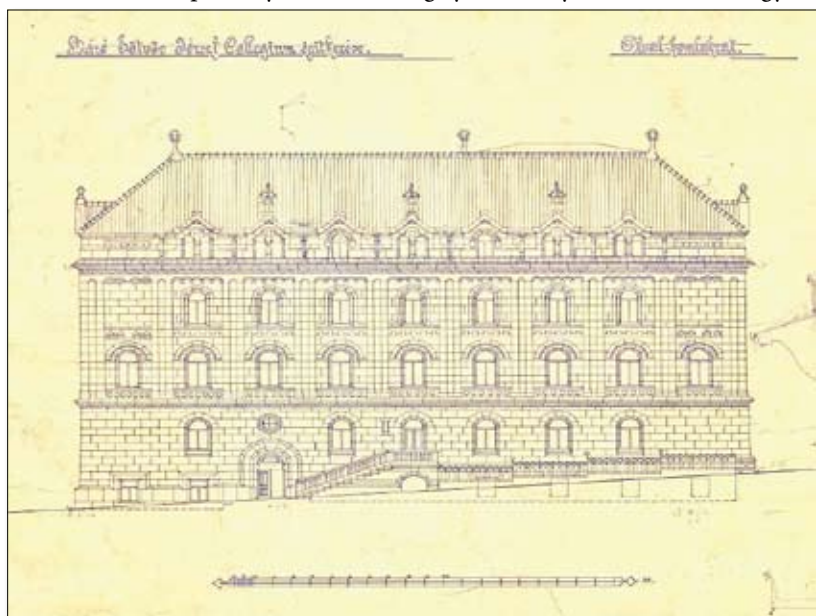
2. kép

függőleges tagolását a középén és kétoldalt elhelyezett, timpanonos oromzattal lezárt rizalitok adják. A homlokzati kép meghatározó eleme a bellenes neoromán kapu, amely erősen a középrizalit síkja elé ugrik. A vízszintes

Stephaneum, 1933; MAGYAR Vilmos: *Alpár Ignác élete és működése*. III. rész. Budapest, Stephaneum, 1935 adja, monográfiáját ROSCH Gábor: *Alpár Ignác építészete*. Budapest, Enciklopédia Kiadó, 2005 készítette el. További vonatkozó irodalom: FÁBIÁN Gáspár: *Nagy magyar építőművészek*. Budapest, 1936; GÁBOR Eszter: *Alpár Ignác*. In: *Magyar művészet 1890–1919*. 1. kötet. Szerk. NÉMETH Lajos. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981, 195–196; Alpár (Stöckl) Ignác. In: GERLE János–KOVÁCS Attila–MAKOVECZ Imre: *A századforduló magyar építészete*. Budapest, Szépirodalmi–Bonex, 1990, 19–20; GERLE János: *A pénz palotái*. Budapest, Városháza, 1994 (*A mi Budapestünk*); HAJÓS–KUBINSZKY–VÁMOSSY 2005.

⁸ Az Eötvös-kollégium felavatása. *Az Újság*. 9. évf. (1911. október 27.) 255. sz., 14.

homlokzati osztást a földszinti ablaksor felett futó és a homlokzatot lezáró párkányok biztosítják. A szabályos rendben elhelyezett ablakok félköríves nyílásúak, csak az alagsorban szalagkeretesek. A nyílások ritmusát a bejárat kapu feletti két szinten, annak szélességében képzett hármasablakok törik meg, amelyekre a szélső rizalitok oromzatának kétoldalt vaknyílásos, háromosztatú elemei rímelnek. Az ablakok között – a két párkány között – az első és második emeletet átfogó kettős féloszlopok futnak. A kilenc tengelyes oldalhomlokzatok követik a főhomlokzati kiosztást – kiegészítve azt a harmadik emeleten a főpárkány felett, hét tengelyben elhelyezett oromzatos egyes-

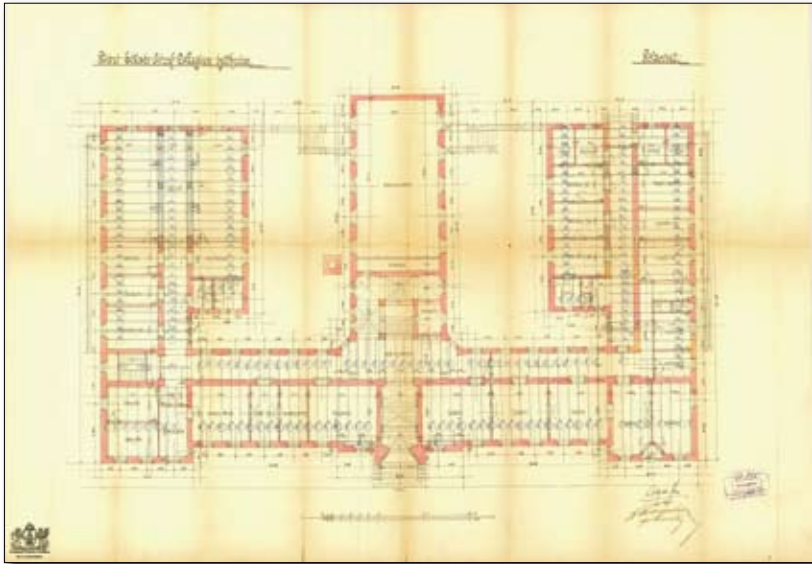

3. kép

és kettősablakokkal (3. kép).

Az épület a középső tengelyben hátranyúló tornateremmel és az oldalsó részekkel együtt három szárnyal néz a hátsó udvarra (4. kép). Ez az E alaprajz eredményezi a hátsó homlokzati kialakítást: a tornaterem külső sima felületképzésével szemben a két szélső szárny hármasablakokkal és többsztatú félköríves nagyablakokkal való megmozgatása áll. Az udvari részen így az utcainál kissé szabadabb homlokzati rendszer jött létre. A telek emelkedése a hátsó homlokzat magasabban fekvő részein az alagsori ablakok megszűné-

sét eredményezi. A telekviszonyok változását követi az udvari homlokzatok alagsori rusztikázása is. A hátsó homlokzat előtt, az udvarban helyezték el az épülettől külön álló, henger alakú téglaburkolatú kéményt, amelynek nyolcszögletű talapzatát félköríves nyílásokkal díszítették. Az épületet a me-

4. kép

redéken emelkedő hátsó kerttől kőkerítés választja el.

A Ménesi útról a bélietes kapun keresztül keresztboltozatos, lépcsős előcsarnokba érkezünk. A füzéres ornamentikával díszített félköríves mezőkben jelenleg a Collegium háborús halottainak emléket állító táblák láthatók. A többosztatú belső faajtón belépve a reprezentatív kialakítású, háromkarú főlépcsőtér tárul elénk, amelyen keresztül az alagsor, a földszint és az első és második emeleti szintek közelíthetők meg. Egy-egy szerényebb oldalsó kétkarú lépcső segíti a két oldalszárny közlekedését, illetve teszi lehetővé a pince és a harmadik emeleti szint elérését. A pilléres-oszlopos, boltívekkel képzett négyzetes lépcsőtér élénk színű, gazdagon festett ornamentikájával vonja magára a látogató figyelmét (5. és 6. kép). A geometrikus formákból és stilizált növényi elemek variációjából összeállított díszítősorok a boltívek belső felületén, a pillérfejezeteken és a mennyezeten kapnak helyet. A falakon kváderburkolatot idéző festés fut végig. A lépcső kovácsoltvas korlátbetéteit középen rozettás,

kívül négyzetes formába foglalt, antik előképeket idéző korlátmezők alkotják. A lépcsőfordulók pillérein díszes kandeláberek állnak. A lépcsőház félkör-

5. kép (fotó: Süle Ágnes Katalin)

íves ablakai az első emeleten követik a lépcső emelkedését, majd a második emeleten a nyílások a bal oldalfalon vízszintesen egymás mellé helyezett

6. kép (fotó: Süle Ágnes Katalin)

két kisméretű körablakra szűkülnek, végül a lépcsőházat a harmadik emeleti oldalfalak 4-4, sűrűn egy vonalban tartott, felül háromkaréjos ablaka zárja le. Ez a játék a megvilágítással – a kicsi környílásokon beszűrődő, majd a sűrűn rakott karéjos ablakokon beáramló fény ritmusa – mozgalmasabbá teszi a lépcsőteret, fokozza a harmadik szintre történő ünnepélyes felérkezés érzését, ahol a hátsó falon Raffaello stanzájának másolata helyezkedik el (7. kép). Az eredeti Athéni iskola freskót Raffaello II. Gyula pápa vatikáni teremtorának Stanza della Segnatura-jába készítette. Témája – a világi tudományok – jól kapcsolható a collegiumi funkcióhoz. Platón és Arisztotelész, az idealista és a realista bölcsélet képviselői hatalmas reneszánsz csarnok ívei alatt vonulnak. A vatikáni palotában a freskó a terem ajtaja fö-

7. kép (fotó: Süle Ágnes Katalin)

lötti lunettában foglal helyet – mivel a collegiumi másolat is megőrizte az íves lezárást, formája jól illeszkedik a lépcsőtér árkádos rendszerébe.

Az előcsarnok tengelyében, az alagsorban-földszinten kapott helyet a ma is meglévő tornaterem, amely egyben díszteremként is funkcionált. A földszinten volt a háromhajós ebédlő (ma nagyterem), mellette a tálaló, amelyet az alagsorban lévő konyhával ételfelvonó kapcsolt össze. Ezen a szinten volt a hatszobás igazgatói lakás is. A „szellemi nevelésre szolgáló”⁹ első emelet a könyvtáraknak (ma az MTA Irodalomtudományi Intézet) és az előadótermeknek adott otthont. A hallgatók elhelyezése négyesével történt a második és a harmadik emeleti nappali-hálós szobákban. Minden tanulónak egy-egy mosdó jutott a közös mosdóhelyiségben. A tudomány céljait szolgálta a pincében az utcai fronton elhelyezett geodinamikai laboratórium, illetve a tetőgerinc fölé emelkedő obszervatóriumi torony. A gazdasági helyiségek az alagsorba és a pincébe kerültek.

Építéstörténet és az épületre vonatkozó tervek

Megalapítása után a Collegiumot ideiglenes megoldásként a ferencvárosi Csillag (ma Gönczy Pál) utcában, egy bérház emeletein helyezték el. Eötvös Loránd kurátor már 1896-ban javasolta, hogy új, kerttel körülvett, a város zajától távoli épület adjon otthont a Collegiumnak. Eötvös ekkor még Petz Samu műegyetemi tanárral egyeztetett az előzetes tervekre vonatkozóan.¹⁰

A választás végül az akkor kevésbé lakott, 1893-tól Ménesi út nevet viselő utcára esett. A mai épület telkének megvásárlására 1901-ben került sor, határait 1902-ben jelölték ki.¹¹ A Gellérthegy déli lejtőjét korábban szőlőültetvények borították; a terület a híres budai borvidék része volt.¹² A filoxerajárvány után azonban a 19. század végére a szőlőgazdálkodás itt is megszűnik, helyén létrejön a Kertészeti Tanintézet, majd a telkek lassan kezdenek beépülni.

⁹ ALPÁR Ignác: Báró Eötvös József-collegium. *Építő Ipar* 36. évf. (1911. április 16.), 159–160.

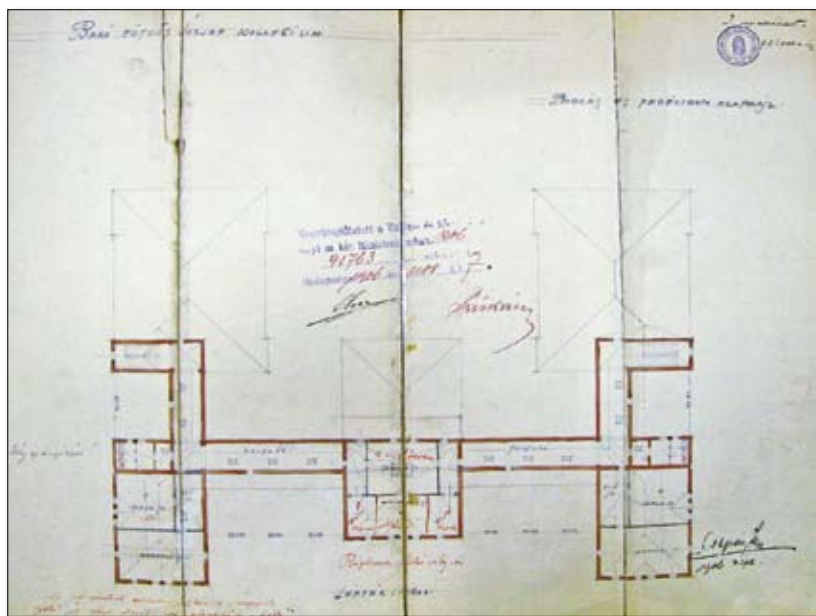
¹⁰ Az építéstörténet körülményeire vonatkozó, az Eötvös Collegium levéltárában (EJC MDL) található adatokat feldolgozza: Kovács Imre: A Ménesi úti épület építéstörténete (1896–1911). In: KÓSA László (szerk.): *Szabadon szolgál a szellem. Tanulmányok és dokumentumok a száz esztendeje alapított Eötvös József Collegium történetéből. 1895–1995.* Budapest, Eötvös József Collegium, 1995, 31–42; EJC MDL 57. d. 111/1 közli: Kovács 1995, 31–32.

¹¹ Kovács 1995, 32–33.

¹² Az utca neve 1929-ig Ménesi út, majd 1953-ig Nagyboldogasszony út volt. Lásd: *Budapest teljes utcanévlexikona.* Szerk. RÁDAY Mihály. Budapest, Sprinter, 2004, 347.

A Szent Gellért tértől kiindulva fokozatosan bővül a gellérthegyi úthálózat,¹³ de a századfordulón is még csak elszórtan találunk itt lakóépületeket. A terület kedvező fekvése, klímája, panorámája, a belvároshoz való közelsége – a készülő villamosvonal – miatt már az első világháború előtt kedvelt lett. A Ménesi út és a Somlói út – Jókai nyomán – „Budapest Riviérájaként” vált ismertté.¹⁴ Beépülését a Kertészeti Tanintézet szomszédiségába tervezett, 23 telkes „kertházak” program is segítette, amely „a családi kertes ház előnyeit a városi élet előnyeivel” tudta összekapcsolni.¹⁵ Az 1910-es leírás szerint több oktatási intézmény is állt már az ekkor befejezett Eötvös Collegium környezetében: a Ménesi és Villányi úton leánynevelő zárda, a Bartók Béla (akkor Fehérvári) úton székesfővárosi iskolák és a Szent Imre Kollégium.¹⁶ Távolabb,

8. kép

¹³ GERLE János: *Budapest, a XI. kerület építészeti emlékei*. Budapest, Tájak, Korok, Múzeumok Egyesület, 1993, 6.

¹⁴ *Budapest Riviérája. A Gellérthegy déli lejtőjén lévő kertházak telkek ismertetése*. Budapest, Pápai Nyomda, 1910, 7.

¹⁵ I. m. 5.

¹⁶ I. m. 9.

Lágymányoson pedig a József Műegyetem 1902 és 1909 között elkészült Duna-parti épületegyüttese.

Az események a Collegium új épületének ügyével kapcsolatban a telekvásárlás után, 1905-ben vettek újra kedvező fordulatot: Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter támogatta Eötvös javaslatát, és Alpár Ignácot bízta meg a tervek elkészítésével. Alpár 1906 nyarára dolgozta ki vázlatait, majd benyújtotta a Collegium Építő Bizottságához az előzetes tervek első változatát.¹⁷ Ez utóbbi tervcsoporthoz része lehetett a Collegium levéltárában található két tervlap is¹⁸ (8. és 9. kép). Mindkettőn Alpár Ignác szignója és az 1906. szeptemberi dátum szerepel; a terveket a Vallás- és Közoktatásügyi Minisz-

9. kép

térium 1906. november 7-i dátummal vizsgálta meg, majd pirossal jelölték a módosítandókat a „padlás és fedélidom alaprajzon”. A középrészben jelzett hálótermek helyett felülvilágítós rajzterem kialakítását kívánták; emellett a sarokkrizalitok erős kiugrásának mérséklését kérték. A színessel árnyalt, szépen kivitelezett oldalhomlokzati terv és a padlásalaprajz összevetésével ké-

¹⁷ Kovács 1995, 35.

¹⁸ EJC MDL 58. d. 111 D/ 1.

pet alkothatunk a hiányzó tervekről és a tervezett épületről: a szimmetrikus utcai homlokzatot közép- és sarokrízalitok tagolták volna, ugyanígy a hátsó homlokzatot is. Az oldalhomlokzatokon két-két öt-öt tengelyes sarokrízalit között a homlokzati sík két tengelyben visszaugrott. A két szintet kváderezés és a földszinti ablakok vonalát követő osztópárkány választotta el a felsőbb szintektől. A terv az első és második emeleten az utca felé egyes, a kert felé páros szalagkeretes nyílásokat mutat – sorukat csak a kerthez közelebbi rizalit bal szélső tengelyében kialakított lépcsőház eltérő magasságú ablakkiosztása törte meg. A historizáló homlokzat kialakításában, felfogásában eltért a később megvalósult épületétől, ez utóbbi középkort idéző elemeire csak az utca felé eső rizalit oromzatának hármasablaka és a főpárkány alatti félkörívsor utalt előre.

Alpár ezt az első tervváltozatot dolgozta át a minisztérium észrevételei alapján, ugyanakkor a Collegium érdekeinek figyelembevételével. A második változatot 1907-ben a minisztérium elfogadta, majd az építész 1907 júliusában juttatta el a kivitelezéshez szolgáló 23 db tervlapot a Collegiumba.¹⁹

1908-ban végül Apponyi Albert miniszter közölte a Collegiummal, hogy elhatározta az építkezés megindítását. A vállalkozókkal 1909 tavaszán-nyarán kötötték meg a szerződéseket. Alpár művezetőként felügyelte az építkezést, a minisztérium részéről Sváb Gyula ellenőrizte a folyamatokat.²⁰ A kivitelezést Holtzspach Nándor és Társa végezte.²¹ Az épületre vonatkozó, Fővárosi Tanács által 1909. május 22-én jóváhagyott, Alpár Ignác és Holtzspach építőmester által 1909. január 27-én szignált tervsorozatot Budapest Főváros Levéltára őrzi.²² Ennek a tervsorozatnak homlokzataival és metszeteivel azonos az Eötvös Collegiumban őrzött leltári szám nélküli tervanyag (10. kép). A földszinti ebédlő és az első emeleti könyvtár terhelésére vonatkozóan Alpár később külön terveket is készített, amelyeket a főváros 1911. április 18-án hagyott jóvá.²³

Az esztétikai érték mellett fontos szempont volt az épület megfelelő infrastruktúrával való felszerelése is: Eötvös törekvésének köszönhetően a Colle-

¹⁹ Kovács 1995, 35–36. Az említett 23 db kiviteli tervet nem tartalmazza az EJC MDL-anyag és a Magyar Országos Levéltár Vallás- és Köznevelési Minisztériumának anyaga (MOL VKM K636 49.d. 25.t., 137.d. 25.t., 181.d. 25.t., 195.d. 25.t., 224.d. 25.t., 243.d. 24.t.; K 802 72.d. 2.t.; T 13) sem.

²⁰ Kovács 1995, 36.

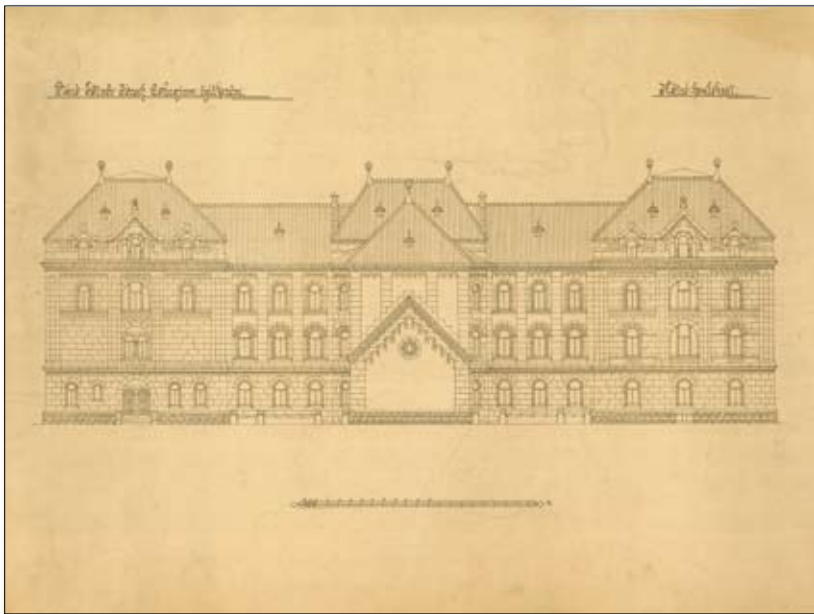
²¹ Alpár 1911, 159.

²² Budapest Főváros Levéltára Építési Ügyosztályok Tervtára BFL XV.17.d. 329/5069. 25–26. f.

²³ BFL Tervtár 5069 hrsz. 25–26. fólió.

gium központi fűtéssel és villanyvilágítással készült el.²⁴ A gépészeti tervek közül ismerjük az alacsony nyomású központi gőzfűtés kiviteli tervsorozatát, amelyet Tholt István szignált.²⁵ A külön álló kémény 1911. márciusi terveit Al-pár készítette.²⁶ Az épületbe Freissler Antal mérnök két teherfelvonót tervezett: a villamos üzemű felvonó az alagsortól a harmadik emeletig 100 kg súly szállítására; a kézi üzemű az alagsortól a földszintre 40 kg teherbírásra volt képes. Freissler vonatkozó terveit 1909 júliusában hagyták jóvá, majd az elkészült gépekre a főváros 1911 februárjában adta ki a használatbavételi engedélyt.²⁷

A ház 1910 karácsonyára készült el: ekkor költözhetett be a Collegium. Az épületre a tulajdonos minisztériumnak a főváros 1911. január 23-án állí-

10. kép

totta ki a használatbavételi engedélyt.²⁸ Az ünnepélyes felavatásra 1911 októberében került sor (11. kép).

²⁴ Kovács 1995, 36.

²⁵ BFL Tervtár 5069 hrsz. 16–24. fólió jóváhagyva 1910. december 10.

²⁶ BFL Tervtár 5069 hrsz. 38. fólió, 27. fólió 1911. április 18-án hagyták jóvá.

²⁷ BFL Tervtár 5069 hrsz. 14–15. fólió; 36. fólió.

²⁸ BFL XV.17.d. 329/5069. 35. f.

Az épülettel kapcsolatos következő, 1945 őszi levéltári tervsorozat a második világháború utáni helyreállításhoz vonatkozik.²⁹ A művezetést a közelben

11. kép

lakó Medgyaszay István,³⁰ a kivitelezést a Sándor Károly Utódai cég végezte. A ház a főbejáratától balra, a sarokrízalitig húzódó szakaszon sérült meg az ostromban: a harmadik emeletről egészen a földszintig javításra szorult.

A korabeli és a mai állapot

Az épület eredeti külső homlokzati kialakítását és sok belső részletét is megőrizte. Összevetve a mai homlokzatot az 1909-es építési tervekkel és a korabeli fotókkal néhány különbséget figyelhetünk meg.

A főhomlokzat timpanonos oromzatába Alpár a terven koronás címert rajzolt, ennek megvalósulását mutatják a korabeli fotók is.³¹ A címert később

²⁹ BFL XV.17.d. 329/5069. 11. f.

³⁰ Medgyaszay István (1877–1959) műteremvillája a Ménesi út 59/ B alatti épületben (épült 1921) volt, jelenleg családi emlékhely.

³¹ *Vasárnapi Újság* 58. évf. (1911) 45. sz., 906.

eltávolították, helyén jelenleg csupán az Eötvös Collegium felirat látható. Alpár több épületén ma is megtalálható a timpanonban elhelyezett címer, így az Osztrák–Magyar Bank (12. kép), a Magyar Általános Hitelbank és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank esetében is.

12. kép (fotó: Süle Ágnes Katalin)

A főhomlokzaton többször jelennek meg bagolyfigurák: a bejárati bélletoszlopok fejezetének figurális díszeként és a főhomlokzat timpanonjának két oldalán is. A bölcsesség istennője, Pallasz Athéné attribútumának szerepeltetése a Collegium oktatási funkcióját hangsúlyozza. Az Alpár-terven jelzett alakokat jobban szemügyre véve inkább szfinxekre emlékeztetnek, amelyek Alpárnak az ókori egyiptomi művészethez való vonzódását mutatják³² (13. és 14. kép).

Az épület belsejében az eredeti kialakítást őrzi a lépcsőház – mind formai elemeiben, mind díszítésében. Korabeli fotókon – noha fekete-fehérben – láthatók a díszítőfestés hasonló motívumai is. Úgy tűnik, az Alpár-terv egyszerűbb kő korlátozslapait a kivitelezés folyamán antik kovácsoltvas

³² BFL Tervtár 5069 hrsz. 11. fólió. Alpár az építkezéssel egy időben publikálta írását egyiptomi utazásáról. lásd: ALPÁR Ignác: Egyiptomról. *Magyar Építőművészet* 8. évf. (1910) 2. sz., 1–13.

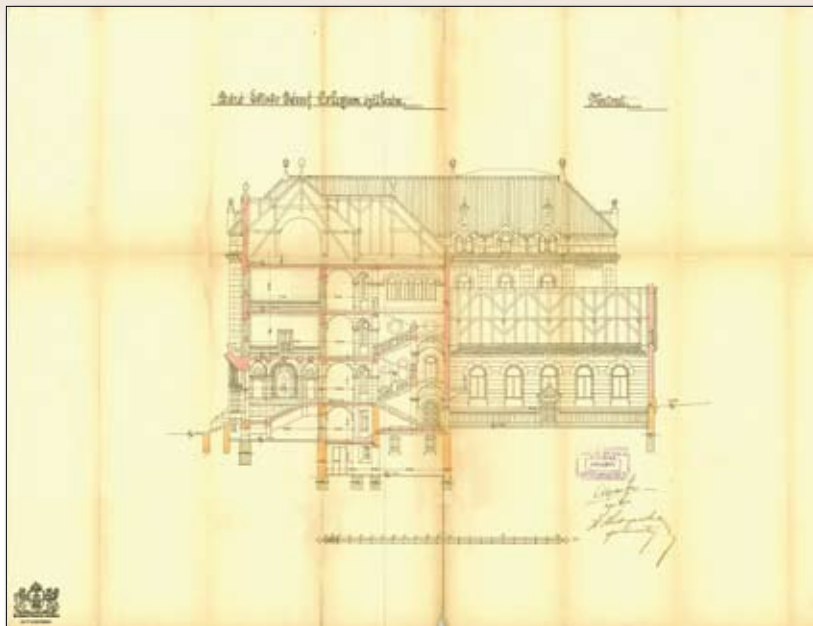
14. kép (fotó: Süle Ágnes Katalin)

13. kép (fotó: Süle Ágnes Katalin)

forma váltotta fel (15. kép), a bolt-ívek közötti, egyenes törzsű tartó-oszlopot pedig négyzetes alapból induló, felül nyolcszögben végződő, bimbós fejezetes pillér.

Az első emeleti könyvtár egykori dekoratív, geometrikus elemekből képzett díszítőfestését (pillérek, oldalfal, mennyezet) korabeli fotókról ismerjük ugyan, de sajnos ma már nem csodálhatjuk meg. Bár a régi földszinti ebédlő eredeti kialakítását nem dokumentálták, az alaprajzi hasonlóság miatt olyan ornamentika képzelhető el ebben a térben is, mint a könyvtárban.

15. kép

A kertben megmaradt az emelkedőre vezető lépcsősor, a rusztikus kövekből kialakított kerítés is. Egy 1911-es csoportkép háttérében a lépcső mögött fa kerti pavilon áll, amelyet ma újjáépítve láthatunk.

Stílusa és más épületekkel rokon motívumai

Stílusát vizsgálva a historizáló épület homlokzatán és lépcsőterében neo-román-neogótikus elemek keveredése figyelhető meg: a bejárati kapubéllet (16. és 17. kép), a főpárkány alatti félkörív, farkasfogmotívum román; a lépcsőházi kandeláberek, a bimbós oszlopok, a háromkaréjos ablakok gótikus templomot idéznek. Félköríves nyílások szabályos rendszere a reneszánsz palazzók szerkesztési elvét juttatja eszünkbe. Alpár más korábbi épületein is láthatunk középkori formákat ötvöző kapukat, például a csíkszeredai Márton Áron Líceum törpeoszlopokkal kerektelt kapuja (1902), illetve a Báthory utca 5. alatti Neuschloss-ház bélétes bejárata (1903) esetében. Az épület illeszkedik a környék korábbi neo-román-neogótikus épületeihez: a Szent Imre Kollégium (Bartók Béla út

16. kép (fotó: Süle Ágnes Katalin)

idéző épületével (Lechner Ödön, Pártos Gyula, 1891–1896), a Zeneakadémia gazdag szobrászati díszű historizáló-szececssziós kialakításával (Korb Flóris, Giergl Kálmán, 1902–1907); majd a Vakok Tanintézete letisztult homlokzatalakításával (Lajta Béla, 1905–1906); vagy a lechneri nemzeti stíluskeresés példáival, a pozsonyi Római Katolikus Főgimnáziummal (Lechner Ödön, 1906–1908), továbbá a Munkácsy utca 26. alatti iskolaépülettel (Kőrössy Albert, 1908–1909); végül a Vas utcai iskola (Lajta Béla, 1909–1912) premodern homlokzatával. Mindezzel egy időben Alpár nem tud nyitni a szececs-

17–19.), a Ménesi út 27. szám alatti zárda, Schulek Frigyes maga tervezte villája (Ménesi út 19.) vagy a Gellérthegy alatti Szent Gellért téri kerítés (Francsek Imre, 1905)³³ sorába.

1910-re a magyar építészetben aszececssziókülönbözőirányvonalai – a belga–francia indás növényi ornamentikával díszített Art Nouveau és a dekoratív-geometrikus bécsies, illetve a nemzeti stílustörekvések és népies elemekből építkezők – a lakóépítészetben, középületeken és az oktatási intézményeken is tért hódítottak. Ez utóbbiaknál kezdve a sort az Iparművészeti Múzeum és Iskola ázsiai világot

17. kép (fotó: Süle Ágnes Katalin)

³³ GERLE 1993, 10.

szíó felé: épülete megmarad a középkor világában, visszatér a millenniumi nosztalgiához.³⁴

A Collegium szabályos alaprajzi rendszere Alpár korábbi iskolaépületeinek típusát követi, szimmetrikus, timpanonos, oromzatos hármashomlokzata banképületeiről is ismert.³⁵ Érdekes megfigyelni a Collegiummal egy időben készülő Anker-ház motívumait, amelynek lépcsőházi pillérei a Collegiuméhoz hasonló fejezetkialakításúak, a lépcsőtér boltíveit tartó

18. kép (fotó: Süle Ágnes Katalin)

pillérek collegiumbéli festett leveles ornamentikája pedig ott stukkóként jelenik meg (18. és 19. kép). Hasonló szerkesztési elvet követnek az Anker-ház homlokzatának erkélykorlátai és a Collegium lépcsőházi négyzetes alakba foglalt, kovácsoltvas korlátmezői is. Ez a korlátforma – más anyagból – jelenik meg a Pesti Hazai Első Takarékpénztár (Budapesti Értéktőzsde, Deák Ferenc tér 35., 1909) vagy a Magyar Általános Hitelbank esetében is. Az Alpár-féle terveken a lépcsőházi korlátelemegek korábbi, egyszerűbb változata ismerhető fel, hasonlóan az Anker-ház főlépcsőházának sima kőrácsaihoz, esetleg a szomolányi kastély oszlopos korlátmegoldásához (Gróf Pálffy József várkastélya, 1899).

³⁴ ROSCH 2005, 115.

³⁵ Uo.

A centenáriumát ünneplő Eötvös Collegium épülete Alpár historizmusának jellegzetes alkotása, a millenniumi romantikus múltidézés, a középkori formák iránti vonzódásának utolsó nagy összegzése. „Budapest rivierájának” méltó dísze.

19. kép (fotó: Süle Ágnes Katalin)

Artificia testimoniaque – műalkotások és emlékek

Imagines testimoniaque parietibus affixa – Falakon elhelyezett műalkotások és műtárgyak

Az Eötvös Collegium rövid története

Az 1895-ben alapított Eötvös József Collegium az Eötvös József által kidolgozott oktatási reform eredményeként jött létre. Eötvös Loránd 1875-ben tett javaslatot Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszternek a bentlakásos tanárképző intézmény megalapítására, példaként a párizsi École Normale Supérieure-t ajánlotta. A '48-as közoktatásügyi miniszter emlékére az intézményt Br. Eötvös József Collegiumnak nevezték el.

Már az első évfolyamok tagjai közül a magyar tudomány és művészet megannyi kiválósága került ki: Kodály Zoltán, a nyelvész Gombocz Zoltán, az irodalomtörténész Horváth János, a történész Szekfű Gyula, Szabó Dezső, Balázs Béla, a művészettörténész Gerevich Tibor, a vegyész Zemplén Géza. Kialakult a Collegium azóta hagyományossá vált szellemisége, a diákok szabad, de fegyelmezett önnevelő, önképző közössége, amelynek legkisebb egysége a „család”, az általában négy különböző évfolyamba tartozó szobatársak kisközössége volt. Az oktatás a szakvezető tanárok – tudósok, egyetemi tanárok – segítségével folyt, akik a diákokkal egyénileg is foglalkoztak. A külföldi vendégprofesszoroktól a tagok hiteles forrásból juthattak nyelv-, kultúra- és országismerethez.

Eötvös Loránd halála után a tudós és politikus Teleki Pál lett a Collegium kurátora, a Bartoniek Géza halálával megürült igazgatói széket pedig 1928-ban az egykori diák, a nyelvész Gombocz Zoltán foglalta el. Gombocz alakí-

totta ki a collegiumi hagyományokban „fejkopogtatásnak” nevezett felvételi forgatókönyvét. 1935 és 1945 között a klasszika-filológus Szabó Miklós irányította a Collegiumot, akit a második világháború után Keresztury Dezső követett. Keresztury a „Szabadon szolgál a szellem”, vagyis az elfogulatlan vizsgálat, a kritikus megközelítés, a szabad és önálló véleményalkotás elvét hirdette.

A Collegium első korszaka 1948-ban ért véget: ekkor az utolsó szabadon választott diákelnököt, Vekerdy Józsefet és a hagyományokhoz ragaszkodó Keresztury Dezsőt távozásra kényszerítették: a kommunista frakció szétverte az intézményt. A Ménesi úti épület zsúfolt tömegszállássá vált, a volt collegistákban azonban tovább élt a Collegium szellemisége. Az újrakezdésért a legtöbbet egy „homo novus”, az 1955-ben igazgatóvá kinevezett Tóth Gábor tett. A szak- és nyelvórákon kívül a kiemelkedő képzés érdekében visszaállították a felvételi rendszert.

Szijártó István (1984–1992), Vekerdy József (1992–1993), Bertényi Iván (1993–1996), Bollók János (1996–2000), Schaffhauser Franz (2000–2001), Takács László (2001–2009) és Horváth László (2009–) igazgatóságának idejére a régi Eötvös Collegium hagyományaihoz híven zajlott és zajlik az oktatás. 1991. december 20-án Andrásfalvy Bertalan Göncz Árpád köztársasági elnök jelenlétében rehabilitálta a Collegiumot. 1991-ben önállósult az intézmény, majd 1995-ben kellő költségvetési támogatás hiányában visszakerült az ELTE kebelébe. 1991-ben a Collegium kurátort választott: a hajdani igazgatót és minisztert, Keresztury Dezsőt (1991–1996). Borzsák István (1997–2007) halálát követően 2008 szeptemberétől Szepessy Tibor a Collegium legfőbb méltósága.

1. A Csillag utcai épület felirata

2. Bernáth Aurél (1895–1982): Halász Gábor portréja, 1948

Vegyes technika, papír, 75 × 62 cm

Jelzés nélkül

MTA Irodalomtudományi Intézet

Keresztury Dezső az Eötvös Collegium legendás igazgatója, kultuszminiszter, abban az időben mint berlini magyar lektor jelent meg egy elégedetlen hangvételő levélben, amelyet 1931. december 6-án Berlinből írt Pártos Alice, Bernáth Aurél felesége Fruchter Lajosnak.¹ A festő felesége beszámol arról, hogy férje berlini kiállítása nem hozta meg a várt sikert, valamint arról, hogy Keresztury Dezsőn és a Kánya Kálmánon kívül az emigráns magyarok részéről sem volt érdeklődés. Az eseményről több mint négy évtizeddel később

¹ RUM Attila (szerk.): *Küldj egy kis optimizmust! Bernáth Aurél levelei Fruchter Lajoshoz (1930–1952)*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 2007, 70.

Keresztury Dezső is megemlékezik, mikor Bernáth Aurél 1977-es gyűjteményes kiállításának katalógusához ír bevezetőt. A berlini emlékek mellett felidézi közös kalandjait a művésszel, bizonyítva, hogy régi barátság köti össze őket. Méltatja azt a Bernáthra jellemző „ösztönös ihletet elrendező, kordában tartó, célra irányuló eszmélkedést”,² amely igazán kedvessé tette Keresztury Dezső köre és Halász Gábor Hétfői Társasága³ számára a magyar tájak szellemének lírai, de mégis precíz megfestőjét. Viszonyuk nemcsak baráti, hanem szakmai is volt, hiszen az íróként is tevékenykedő Bernáth gyakran véleményezte a költő barát által küldött kéziratokat.⁴ Ennek köszönhetően Keresztury Dezső *A szembenézőnek* című versében rábukkanhatunk néhány olyan változtatásra, amelyet Bernáth Aurél javasolt egyik levelében.⁵ Legsúlyesebb levélváltásaik azonban szűkebb pátriájukhoz kapcsolódnak.⁶ A két művész „közös nevezője” a Dunántúl,⁷ amelyet a költő hexameterekkel, a festő ecsetvonásokkal örökített meg.⁸

Bernáth Aurél festőművész a 20. század magyar művészetének egyik legmeghatározóbb alakja. Rippl-Rónai Ödön biztatására kezdett el festészettel foglalkozni. 1915-től Nagybányán szívta magába a tájak szeretetét, tanulmányait azonban meg kellett szakítania világháborús katonai szolgálata miatt.⁹ Leszerelése után megismerkedett a kor modern irányzataival, eleinte itthon, majd Bécsben és végül Berlinben. 1923 és 1926 közötti berlini tartózkodása során művészetében szintetizálta az absztrakt expresszív tendenciákat, de némileg el is rettent, látva az absztrakció végletes megnyilvánulásait.¹⁰ Amikor hazatért, folytatta a már Berlinben megkezdett útkeresést az expresszionizmusból kiindulva. A líraiság kifejezőerejével ható festészetet kutatta, és ebben társakra is lelt. A korszak több nagy festője, többek között Egry József, Szőnyi István és Márffy Ödön Bernáth Aurélhoz hasonlóan kiábrándult

² KERESZTURY Dezső: Bernáth Aurél kiállítása elé. In: *Bernáth Aurél festőművész kiállítása*. H. n., 1977, valamint Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, 177. fond 5443.

³ GÁL István: *Bartóktól Radnótiig*. Budapest, Magvető Kiadó, 1973, 239.

⁴ Ilyen jellegű levelezésük főként a hatvanas évekre jellemző. Ez az adat irreleváns Keresztury és Bernáth 1945 és 1950 közti kapcsolatát tekintve, ám jól jellemzi a kezdetről fogva megjelenő kölcsönös tiszteletet.

⁵ OSZK Kt. 177. 693.

⁶ OSZK Kt. 177. 693.

⁷ Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattár 2157. fond 564.

⁸ OSZK Kt 177. 693.

⁹ PATÁKY Dénes: *Bernáth Aurél*. Budapest, Corvina Kiadó, 1972, 5.

¹⁰ BERNÁTH Aurél: *Utak Pannóniából*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1960, 360.

az akkor divatos magyar művészeti normákból, és úgy döntött, hogy a nagybányai gyökerekhez visszatérve újítja meg festészetét. Ez a sokszor „poszt-nagybányainak” is nevezett, újromantikus¹¹ szemlélettel dolgozó baráti kör eleinte a KUT kötelékében, majd a 1930-as évek elejétől a Gresham kávéház asztalai mellől érvényesítette festői felfogását.

Bernáth Aurél ebben az időben, 1925 és 1945 között válik tehetséges autodidakta művészből a magyar festészet meghatározó egyéniségévé. Sorozatos külföldi tanulmányútjain tökélyre fejlesztette nagybányai hagyományokon alapuló tájképfestészetét, ekkorra érlelődött ki az a sajátos stílusa, amely összetéveszthetetlenül teszi tájképeit mások műveivel. Festészete azonban nem merül ki az időtlen, idilli tájak ábrázolásában. Sok enteriőr, zsánerszerű életkép és csendélet tűnik fel vásznain. A háború utáni években feltűnő, hogy a világégés mintha némileg megtörte volna a festő harmóniára való romantikus törekvését. A műveiben már addig is fellelhető sejtelmesség,¹² tartózkodó, nordikus¹³ formanyelv és színhasználat egyre erőteljesebben érvényesült. Témái nem lettek vadabbak, de feltűnően éles hangot ütött meg egyes munkáival, leginkább családi életképeivel,¹⁴ amelyeken a téma és az expresszív kivitelezés között húzóódó ellentét már-már nyomasztó feszültséget ébreszt a szemlélőben. Halász Gábor 1948-as portréjának stílusa egybevág az említett ciklusával.

Halász Gábor azon neves esszéista nemzedék tagja volt, amelyet Babits hívott életre, miután ráébredt, hogy némi erősítésre szorul a Nyugat esszé- és irodalomkritikai rovata.¹⁵ Ebbe a generációba sorolhatók többek között Szerb Antal, Németh László, Halász Gábor, valamint Keresztury Dezső.¹⁶ Közülük ketten, Halász Gábor és Szerb Antal kerültek be a *Magyar mártír írók antológiájába*.¹⁷ 1945-ben mindketten tragikus halált haltak munkaszolgálatosként Balf közelében. 1945. május 1-jén, a szovjet csapatok bevonulását követően azonnal nekrológ jelent meg Halász Gáborról a *Magyar Nemzet* hasábjain.¹⁸ Halála után számos nekrológ, visszaemlékezés született, nem

¹¹ RUM Attila: *Bernáth Aurél*. Budapest, Kossuth Kiadó, 2009, 44. (A magyar festészet mesterei 22.)

¹² OSZK Kt 177. fond 5528.

¹³ PATAKY 1972, 14.

¹⁴ GENTHON István: *Bernáth Aurél*. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1964.

¹⁵ MIKÓ Krisztina: *Halász Gábor*. Budapest, Balassi Kiadó, 1995, 16.

¹⁶ MIKÓ 1995, 16.

¹⁷ BÓKA László (szerk.): *Magyar mártír írók antológiája*. Budapest, Cserépfalvi Kiadó, 1947.

¹⁸ Halász Gábor. *Magyar Nemzet* I. évf. (1945. május 1.) 1. szám.

csupán elvesztésének fájdalma miatt, hanem a mindenkori önkény és erőszak elleni tiltakozásként is. A Halász-tragédia talán egyik utolsó szereplője, Keresztury Dezső, aki az utolsó pillanatban is menekülésre kérte, és bűjtatást ajánlott fel megmentésére,¹⁹ majd halálát követően hagyatékának és emlékének fennmaradásáért igen fontos lépéseket tett. 1946. május 14-én²⁰ átszállítatott 949²¹ kötetet a Nemzeti Múzeumból az Eötvös Collegiumba, amelyek az elhunyt Halász Gábor hozzávetőleg 4000 darabot számláló magánkönyvtárából származtak. A Halász-könyvtárat, ahogy később nevezték, az 1946. december 19-én tartott tanári gyűlés döntése nyomán az egyik első emeleti előadóban helyezték el.²² Az így kialakult könyvtárban Keresztury Dezső emlékszobát alakítottatott ki az irodalomtörténész tiszteletére.

Tanulmányom következő szakaszának legfőbb célja, hogy feltárja az eleinte az emlékszobát, majd a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének igazgatói irodáját díszítő portré történetét, keletkezésének körülményeit a fentebb taglalt előzmények, életművek tükrében.

A Halász-emlékszoba egykori dísze sajátos módon illik bele a kritikus halála utáni emlékezések, nekrológok sorába. Véleményem szerint egyfajta vizuális nekrológgént is értelmezhető a műalkotás, mivel Halász Gábor halála után, posztumusz készült a festmény. Erről árulkodik egy levél is, amelyet Bernáth Aurél Kisörsről írt Keresztury Dezsőnek.²³ Az Eötvös Collegiumba címzett levél egyértelmű bizonyítéka annak, hogy a festmény fénykép után, kifejezetten arra a célra készült, hogy a Halász-emlékszobát díszítse.²⁴ Arról nincs írásos forrás, hogy pontosan milyen fénykép alapján dolgozott Bernáth Aurél, ám fellelhető egy kis kivágású, világos háttérű, feltehetőleg hivatalos használatra készült fotó. A festménnyel való összevetés nyomán teljes bizonyossággal állítható, hogy Bernáth Aurél ezt a fényképet használta fel a portré

¹⁹ Az esetről Keresztury Dezső *Erőltetett menet* című versében is megemlékezik: „Barát keze nyúl: – Szökj! Nem! – hisz a szennyes bujkálásnál, meztelen, vak reszketésnél jobb szembenézve a halál [...]” KERESZTURY Dezső: *Emberi nyelven, Keresztury Dezső versei 1930–1965*. Budapest, Magvető Kiadó, 1965, 289.

²⁰ Eötvös József Collegium Mednyánszky Dénes Levéltára 86. fond 178. szám, valamint lásd MARKÓ Veronika: Eötvös József Collegium Könyvtára – Irodalomtudományi Intézet Eötvös Könyvtár: egy sorsdöntő évtized története (1945–1959). *Magyar Könyvszemle* 126. évf. (2010) 2. sz., 237–238.

²¹ DEME Zoltán: *Halász Gábor élete és munkássága*. Szolnok, 1966, 19.

²² EJC MDL 54. 102. sz., valamint MARKÓ 2010, 237–238.

²³ OSZK Kt. 177. 693. szám

²⁴ OSZK Kt. 177. 693. szám

megalkotásához. Mindezt egyértelművé teszi Halász Gábor sajátos fejtartásának lemásolása, valamint az, ahogy a festőművész a textúrára vetíti a fotón látható fej fény-árnyék viszonyait. A festmény nekrológjellegéhez kapcsolható a szobabelső kialakításának módja is, különösen néhány tárgy, így a könyvespolc és a rajta sorakozó kötetek egyértelműen felismerhetők, hangsúlyos szerephez jutnak. Ez aligha véletlen, hiszen Halász Gábor hatalmas műveltséggel rendelkező²⁵ esszéista, valamint az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa is volt. A könyvek ez esetben nem csak a szobabelső dekoratív elemei, hanem utalások is a kritikusra, aki könyvek közt élte életét. A háttérben álló asztalon két nehezen felismerhető, kosárhoz hasonlatos tárgy látható. Ezekről élesen elkülönül egy borosüveg, amely szintén jelentőséggel bírhat, hiszen Bóka László visszaemlékezése szerint Halász Gábor mindig tudta, hogy melyik kocsmában méri a legjobb bort, sőt még arról is beszámol az egykori Eötvös collegista Bóka, hogy a kritikus a fiatalabb generáció tagjait gyakran kioktatta afelől, hogy hogyan lehet sok bor elfogyasztása után is józannak maradni.²⁶ Természetesen nem állítom, hogy az imént említett részletek megjelenítése teljes mértékben tudatos művészi koncepción alapuló attribútumalkotás, de mégis sűrítik ezek a tárgyak a kritikus képileg egyértelműen ki nem fejezhető vonásait.

Amint már a festmény nekrológjellegével kapcsolatban utaltam rá, Bernáth Aurél egy fénykép alapján készítette el a portrét. Ez alapvetően meghatározta az alkotófolyamatot, és erőteljesen kihat a kép kompozíciójára, festői megoldásaira. A festményt leginkább abból az aspektusból érdemes vizsgálni, hogy milyen módon vetítette a fényképen látható arcot papírra a művész. A fejet és a nyakat precízen lemásolta a fotóról, ám minden más, ami a festményen látható, a művészi szabadság és intuíció megnyilvánulása. Mi sem példázta ezt jobban, mint a káromintás citromsárga pulóver. Mivel számos visszaemlékezés²⁷ tudósít Halász Gábor puritán öltözködési szokásairól, nagy valószínűséggel Bernáth Aurél pusztán alkotói szabadságától, szeszélyétől vezérelve használ ilyen, esetünkben irreleváns színeket. A kisörsi levélben panaszkodik a művész Kereszturynak, hogy gondjai akadtak a fotográfia után való festéssel.²⁸ Tetten érhető ez a bizonytalanság a képkompozícióban is. Meglepő, bár az arányok és a kompozíció szempontjából kissé suta megoldás Bernáthtól az,

²⁵ BÓKA László: *Arcképvázlatok és tanulmányok*. Budapest, 1962, 67.

²⁶ BÓKA 1962, 67.

²⁷ HARASZTY Gyula: Halász Gábor. *Könyvtáros* 28. évf. (1978) 5. sz., 299 és BÓKA 1962, 67.

²⁸ OSZK Kt. 177. 693. szám

hogy noha a fej tartását teljes egészében lemásolja, festményén Halász Gábor nem a jobb, hanem a bal válla felé fordul. Ezáltal a test helyzete, gesztusértéke teljesen megváltozik. A fotón látható kiegyenesedett, életerős Halász helyett egy kissé meghajlott, merengő alakot látunk.

A műtárgy története szorosan összekapcsolódik az emlékszoba történetével. 1948-ra datálható,²⁹ akkor 3000 forintot fizetett érte az Eötvös Collegium.³⁰ A dátum nélküli kisörsi³¹ levél³² keletkezésének időpontja a hiányos, sérült postai pecsét alapján 1948 júliusára tehető. A levélből kiderül, hogy a festmény átvétele már megtörtént, ám a szoba valószínűleg ekkor még nem volt felavatva.³³ A festmény elhelyezése feltehetőleg 1948 júliusában történt meg.

Az emlékszoba nem sokáig állt fenn, 1950-ben az Eötvös Collegiumot ugyanis diákokthonná alakították, az első emeleti folyosót pedig, ahol a szoba is volt, a Magyar Tudományos Akadémia, majd a megalakuló Irodalomtudományi Intézet vette birtokba. A Halász könyvtár az Irodalomtörténeti Intézet könyvtárába olvadt, Bernáth Aurél képe ezzel együtt került az Akadémia gondozásába.

Salamon Gáspár

---

²⁹ Életmű katalógus száma: 1948/4.

³⁰ Rum Attila közlése alapján. Ezúton is köszönjük Rum Attila segítségét.

³¹ MTA Kt. 2161. 464. alapján tudjuk, hogy 1948. július 15-én is Kisörszőlőhegyen tartózkodott Bernáth.

³² OSZK Kt 177. 693. szám

³³ A levélben említett Halász Gábor-ünnep feltehetőleg a megnyitót jelöli, amely a kép első bemutatása is volt egyben.

3. Szalatnyay József (1915–1994): Keresztury Dezső portréja, 1988
Tus, papír, 290 × 210 mm
Jelezve balra lent: Szalatnyay 88.; jobbra lent: Keresztury Dezsőnek
nagyrabecsüléssel szeretettel Szepi
Eötvös József Collegium, Igazgatóság

Keresztury Dezsőről, a régi Eötvös Collegium utolsó igazgatójáról Szalatnyay József portréját őrzi az intézmény. A festő egykori kedves barátja és minisztériumi munkatársa volt Kereszturynek. A kisméretű tusrajz személyes emlék: Keresztury Dezső részére dedikálta a képzőművészeti életben mindenki által csak „Szepinek” nevezett művész. Szalatnyay munkásságában az arcképfestészet igen nagy súllyal és minden korszakában jelen van. Portréin grafikai stílusának és érdeklődésének változásai is megfigyelhetők.

A Keresztury Dezsőről készült kép esetében egy könnyedén felvitt, expresszív hatású, ám mégis egyszerűen alakított rajzi megformálásról van szó.

Szalatnyay József (1915–1995) a Sáros megyei Eperjesen született 1915-ben. A budai ciszterciek Szent Imre gimnáziumába járt, ahol többek között Rajeczky Benjámin és Brisits Frigyes voltak a tanárai.³⁴ 1933 és 1937 között a Képzőművészeti Főiskolán Réti István és Szőnyi István növendéke volt. 1933-ban tűnt fel *Dunabogdányi lány* című erőteljes, vonalrajzos tusrajzsorozatával.³⁵ 1938-tól folyamatosan, így Keresztury Dezső miniszterségének idején is a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium művészeti ügyosztályán tisztviselő, titkár. 1946-ban részt vett az Ernst Múzeum egyik csoportkiállításán. 1948-ban a Kultuszminisztériumból kihelyezték a Képzőművészeti Főiskolára. Innen 1949 januárjában – állami szolgálatból nyugdíjigény nélkül – eltávolították, elbocsátották. A nála 30 évvel idősebb, Ady egykori menyasszonyaként is ismert Dénes Zsófiával 1952-ben kötött házasságot.³⁶ Szalatnyay ismert portrérajzoló volt, sok rajzát közölték a 60-as, 70-es években a napilapok. Fontosabb művei között tarthatjuk számon a 95 éves Lyka Károlyról készült portréját,³⁷ Kodály Zoltán portréját³⁸ vagy Áprily Lajosét.³⁹ 1966-ban Szalatnyaynak önálló portrékiállítása is volt Visegrádon.⁴⁰ A kiállított művek közül az első 1932-es dátumot viselő Derkovits Gyula-portré még a Szőnyi-iskola időszakából származott. Ki voltak állítva Medgyessy Ferenc, Farkas Zoltán művészettörténész, Dénes Zsófia, Kodály Zoltán, Barcsay Jenő, továbbá Fekete István, Tatay Sándor, Lengyel József írók arcképei is. 1970. szeptember 11-én nyílt meg a Kulturális Kapcsolatok Intézete Dorottya utcai galériájában portrékiállítása, amely nagy sikert aratott. Itt volt először kiállítva Eugène Guillevic költő, Simone de Beauvoir íróő és Réth Alfréd festő portréja is. Az 1970-es

³⁴ SZALATNYAY József: Örök mementó. (Válasz a Vigilia körkérdésére) *Vigilia* 42. évf. (1977. december) 12. sz.

³⁵ Ennek a korszaknak a rajzművészetéről lásd legújabban: BÁN András (szerk.): *Szalay Lajos és nemzedéke a magyar rajzművészetben*. Miskolc, Miskolci Galéria Városi Művészeti Múzeum, 2009.

³⁶ GERGELY Mihály: Festő és kora. Szalatnyay (Szepe) legendája. *Művészet és barátai* 9. évf. 2000. 3–4. sz., 8. (MTA MKI Lexikongyűjtemény, újságkivágat) és GERGELY Mihály: Szalatnyay József rehabilitációja. (megnyitó) *Művészet és barátai* 2. évf. 1992. 5. sz., 8–9.

³⁷ Közölve: *Magyar Nemzet* 1964. január 5., 5.

³⁸ Közölve: *Népszava* 1970. szeptember 20., 9.

³⁹ Soós Klára: Szalatnyay József portréfestészete. *Művészet* XII. évf. 1971. február, 2. sz., 47.

⁴⁰ D. F. Zs. [D. FEHÉR Zsuzsanna]: Szalatnyai-portrék kiállítása Visegrádon. *Művészet* VII. évf. 1966. április, 4. sz., 40.

években a *Népszava*, *Magyar Hírlap*, *Élet és Irodalom* rajzolója volt. Ebben az időszakban többször kiállított a Képcsarnok Vállalat fővárosi és vidéki kiállítóhelyiségeiben, főként tájképeiből. Keresztury Dezsővel kapcsolható még össze, hogy a Balaton menti tájak többször feltűnnek képein, így a szigligeti alkotóház és a Farkas István-villa is. 1983-ban Munkácsy-díjjal ismerték el életművét. A Ménesi úthoz köti az is, hogy 1988-ban részt vett a Molnár C. Pál Művészeti Alapítvány létrehozásában, és az az év április 29-i alakuló ünnepség és kiállítás keretében emlékezett meg Molnár C. Pál munkásságáról.⁴¹

Tóth Károly

---

⁴¹ Sz.e.: Molnár C. Pál művészeti alapítvány. *Új Ember* XLIV. évf. (1988. május 15.) 23. sz., 4.

4. Ismeretlen 19. századi magyar festő: *Eötvös József portréja*, év nélkül (19. század)

Olaj, vászon, 93 × 70 cm

Jelzés nélkül

Eötvös József Collegium, Igazgatóság

Található egy festmény az igazgatói szobában, amelynek mítosza és sorsa magába sűríti a Collegium elmúlt évszázadának történetét. A kép legendája beleszövődik egy több mint százéves narratívába, egybeforrva a névvel, az alkotóval, az épülettel és a történelemmel. Mert ha a régi mondás, miszerint *habent sua fata libelli*, igaz, a képekről ugyanez elmondható. Kiváltképp itt, erről az egyről.

Bartонiek Géza az Eötvös Collegium Volt Tagjai Szövetségének 1922-es évkönyvében⁴² beszámol egy festményről, amelyet még 1917-ben vásárolt meg a Collegium részére. A kalandos történet szerint Dr. Janzsó Tihamér premontrai kanonok, a Collegium egykori tagja ajánlott az igazgató figyelmébe egy Keleti Gusztáv által festett Eötvös József-arcképet, amely egy fővárosi fogorvos tulajdonában volt. Bartoniek báró Eötvös Loránd kurátor társaságában megtekintette a képet, aki ráismert atyjára, de ő Székely Bertalan festményének gondolta. Az ügy tisztázása végett Schulek Frigyeshez fordultak, aki emlékezett, hogy 1871-ben, amikor a Mintarajziskola még a Rombach utcában volt, Keleti Gusztáv egy Eötvös-portrén dolgozott, amelyet „vitatkozva” együtt festett Székely Bertalannal. Bartoniek Géza a Burány Gergely prelátus által rendelkezésére bocsátott pénzből megvásárolta a festményt, amelynek helyreállítását Beer J. Konstantin királyi tanácsos, a Szépművészeti Múzeum restaurátora végezte el. Bartoniek hozzátette, hogy a restaurátornak „Székely Bertalan közléseiből tudomása volt róla”, és elsőrendű műnek tartja. Eddig tart az egykori igazgató által közölt történet, és a képet a Collegiumban ettől fogva Székely Bertalan műveként említették későbbi iratokban is.⁴³ A legfontosabb kérdés ezzel kapcsolatban, hogy a kép valóban lehetett-e Székely Bertalan által készített munka? Székely Bertalan még Münchenben festette meg 1861-ben *Dobozy* című képét, amellyel hatalmas sikert aratott, és amelyet Eötvös József kezdeményezésére a magyar állam vásárolt meg 1500 forintért. A sikert követően báró Eötvös József és Kemény Zsigmond hazahívta Székelyt – munka és megrendelések ígéretével.⁴⁴ Az ígéretek azonban nem váltak valóra, Székely Bertalan későbbi visszaemlékezésében csalódottan számolt be arról, hogy sem történelmi képre, de tájképre vagy portréra sincs igazán megrendelése. Csalódott a Mintarajziskolában is, ahol a „bér nyomorúságos és nem adnak műtermet sem”.⁴⁵ Hogy megélhetését

⁴² B[ARTONIEK] G[éza]: Báró Eötvös József arcképének története. *Szövetségi Évkönyv* I. évf. 1922, 62 (Budapest, Az Eötvös Kollégium Volt Tagjainak Szövetsége).

⁴³ Például Szabó Miklós Pekár Dezsőnek (aki Eötvös Lorándról készült könyvet írni, és ebben kért segítséget az akkori igazgatótól) írt válaszlevelében emlékezik meg arról, hogy a Collegium tulajdonában „van egy igen értékes és szép Eötvös József-portrait, amely Székely Bertalan műve” EJC MDL 39/1.a/10.

⁴⁴ *Székely Bertalan műveinek kollektív kiállítása és nemzetközi grafikai kiállítás*. Kiállítási katalógus. Budapest, Nemzeti Szalon, 1900, 11.

⁴⁵ A német nyelvű szöveget Szőke Annamária fordításában Szívós Erika idézi. Szívós Erika: *A magyar képzőművészet társadalomtörténete 1867–1918*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2009, 76–77.

valamilyen formában biztosítsák, pártfogói látták el megrendelésekkel: Eötvös József, Rosty Pál, Heckenast Gusztáv, Fuchs Rudolf rendeltek tőle arcképeket magukról és családtagjaikról.⁴⁶ A ma ismert Székely Bertalan által festett Eötvös-portrék közt azonban nem szerepel egy sem, amely magánmegrendelésre készült volna, vagy esetleg bármikor dokumentáltan a Collegium tulajdonában állt. Az 1999-ben rendezett Székely Bertalan-kiállítás katalógusa öt ismert Eötvös-portróját közli a festőnek: ezek közül az Akadémia (1871) és az Országos Pedagógiai Intézet (1867–1871) tulajdonát képező festmények holléte ismert. Az egykor a balatonfüredi Szeretetház (1871), a Képzőművészeti Főiskola és a Nemzeti Múzeum (1871) számára készült alkotások mind lappangnak.⁴⁷ Az ügy tisztázását az sem könnyíti meg, hogy a kutatások szerint Székely Bertalan magánmegrendelésekre készült műveit szinte soha és ritka kivételektől eltekintve közmegebízásokra készített arcképeit sem szignálta.⁴⁸ Így az attribúció leginkább másodlagos források segítségével volna alátámasztható, de Beer J. Konstantin Bartoniek Géza által közölt „szakvéleményén” kívül nincs meggyőző adatunk, hogy a képet valóban Székely Bertalan festette volna. Sajnos jó minőségű, megbízható forrásnak tekinthető reprodukció sem maradt fenn a képről,⁴⁹ amely alapján lehetséges volna összevetni más, ismeretlen festők munkájának tulajdonított Eötvös-portrékkal. Ami biztos, hogy a kép a két világháború között a Collegiumban reprezentatív helyet foglalt el.

A Collegium levéltára 1944. május 8-i dátummal őrzi az Országos Magyar Történeti Múzeum főigazgatójának elismervényét, amely szerint a Múzeum a „légiveszély előli menekítés végett” átvette a Collegium tulajdonában levő Székely Bertalan által festett Eötvös-portrét. „A képet” – írja a forrás – felöllesség vállalása nélkül, a Magyar Történeti Képcsarnok menekített képei-

⁴⁶ *Tárgymutató Székely Bertalan emlékkiállításához*. Kiállítási katalógus. Budapest, Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, 1911, 5.

⁴⁷ *Székely Bertalan (1835–1910) kiállítás*. Kiállítási katalógus. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1999, 151.

⁴⁸ *Székely Bertalan elfeledett portréi a Magyar Tudományos Akadémián és a Kisfaludy Társaság Arcképcsarnokában*. Kiállítás a Magyar Tudományos Akadémia Művészeti Gyűjteményében. Rendezte: BICSKEI Éva, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézet, 2005, 5.

⁴⁹ A közölt, korabeli fotó alapján legközelebbi párhuzam az Országos Pedagógiai Intézet tulajdonában álló Eötvös-arcképpel és egy Gyárfás Jenő által szignált félalakos portréval (MNM ltsz. 1645), amely 2003 óta letétként az ELTE tulajdonában áll.

vel együtt őrizzük.”⁵⁰ Vagyis Szabó Miklós⁵¹ a második világháború alatt a Nemzeti Múzeumba mentette a képet. Az 1934-es törvénykezés révén ugyanis a Nemzeti Múzeum intézménye szövevényes intézményhálót képezett, amelynek központi szerve a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa volt, és ez alatt egyesült a Széchényi Könyvtár, az Országos Levéltár, a Természettudományi Múzeum, a Magyar Történeti Múzeum, a Szépművészeti Múzeum (amely korábban az Országos Képtár és a Magyar Nemzeti Múzeum egyes gyűjteményeinek egyesítéséből jött létre) és a Közgyűjtemények Országos Felügyelősége számtalan fiókintézménnyel.⁵² A második világháború alatt 75 bombatalálat érte a Múzeumot, és a földszinti nagy raktár, benne a múzeum törzsanyagának jelentős része és számtalan ide menekített magántulajdon, porig égett.⁵³ Hogy mi tűnt el a világháborús menekítések és mi semmisült meg a támadások során – máig nem tisztázott véglegesen.

Ha a kép egyszerűen a háborús zavarok között egyszerűen elveszett volna, a dolgozat ezzel érne véget: ki tudja, mi történt, talán megsemmisült, talán lappang. A Magyar Nemzeti Múzeum Adattára azonban érdekes iratot őrzött meg 1947. május 27-ről, csaknem napra pontosan három évvel azután, hogy Szabó Miklós a Múzeumnak átadta a képet. A címzett a Magyar Nemzeti Múzeum Elnöksége, és a rövid üzenet ennyi: „Értesítem az Elnökséget, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum részére korabeli Eötvös-képet vásároltam, amelyet megőrzésre az Eötvös Kollégiumnak adtam át.”⁵⁴ A Collegium levéltára és leltárkönyvei nem szólnak az Eötvös-kép állományba vételéről. Amit tényként tudunk, hogy a vásárlás mögött a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium áll – de emellett még mindig tisztázatlan az a kérdés, hogy ez a kép vajon megegyezhetett-e a szignálatlan, korábban Székely Bertalanak tulajdonított festménnyel. Feltehetően még Keresztury Dezső mint kultuszminiszter kezdeményezhette a „vásárlást”, és az ő utasítására kerülhetett vissza a Collegiumba. A második világháború utáni zűrzavaros időszakból ismerünk olyan eseteket, hogy az elviekben őrzött helyekről az ostrom ideje alatt eltulajdonított műtárgyakat hangsúlyozottan magánszemélyek, műgyűjtők – tehát egykori tulajdonosok – vásárolták vissza. De olyan eset, hogy

⁵⁰ EJC MDL 39/1.a/9.3.

⁵¹ A Collegium harmadik igazgatója, Gombocz halála után, 1935-ben vette át az intézmény vezetését, és a második világháború végéig töltötte be ezt a posztot.

⁵² FEJŐS Imre – KOREK József: *A Magyar Nemzeti Múzeum története*. Budapest, Népművelési Propaganda Iroda, 1982, 29.

⁵³ FEJŐS – KOREK 1982, 32.

⁵⁴ Magyar Nemzeti Múzeum Központi Adattára 377/1947.

intézmény vásároljon visszaműtárgyat, nem valószínű, hogy megesett volna, bár kizárni azért nem lehet.

Az Eötvös Collegiumot 1950-ben megszüntették, diákszállóvá alakították, így műtárgyainak jelentős része a Ménesi úti épületbe költöző Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének kezelésébe vándorolt. Bár 1957-ig nem szokás „Collegiumról” beszélni, hogy mégis élt még a régi intézet szelleme, és hogy fontos volt a nagy elődök tisztelete továbbra is, bizonyítja a „bent lakó hallgatók nevében” eljuttatott kérés az ELTE rektorához 1955-ben. Herczeg István diákbizottsági titkár és Gyimes Pál igazgató a rektor segítségét kéri, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Eötvös-könyvtárának birtokában levő Eötvös-mellszobrot és Eötvös Józsefet ábrázoló festményt visszaszerezzék a jogos tulajdonos, vagyis a Kollégium számára.⁵⁵ A kérés ekkor még visszhangtalanul marad, bár minden valószínűség szerint összefügg az 1955-ös eseményekkel, amikor a diákokthoz lakói a március 15-i ünnepségen hivatalosan is felveszik az Eötvös József Kollégium nevet az ELTE rektorának engedélyével.⁵⁶ Tizennégy évvel később, 1969-ben Tóth Gábor akkori kollégiumigazgató már több szerencsével fordult az egykori Eötvös-collegista, Sőtér Istvánhoz,⁵⁷ aki akkoriban vette át az Akadémia Irodalomtudományi Intézetének vezetését. A műtárgyak visszaszolgáltatására vonatkozó kérés 1969. május 31-re datálható. A köszönetnyilvánítás⁵⁸ keltezése alapján megállapítható, hogy három napon belül már újra a Kollégium birtokában volt az Eötvös-portré. Tóth Gábor, úgy tűnik, mit sem tudott a kép második világháború alatti hányattatásairól, levelei alapján nyilvánvaló, hogy ő Bartoniek Géza beszámolója révén ismerte a mű történetét, és mivel egy Eötvös-portré még a Collegium bezárása előtt visszakerült az épületbe, fel sem merült benne, hogy ez nem az eredeti, 1917 óta a Collegiumban levő kép volna. Tóth Gábor számára a kép története folytonos volt, és ami még

⁵⁵ EJC MDL 134/4/55.

⁵⁶ TÓTH GÁBOR: Az Eötvös Kollégium 1957–1984. In: NAGY József Zsigmond – SZIJÁRTÓ István (szerk.): *Tanulmányok az Eötvös Kollégium életéből*. Budapest, Eötvös József Kollégium, 1989, 136.

⁵⁷ Tóth Gábor levele Sőtér Istvánhoz: „Kedves Igazgató Elvtárs! Kollégiumunk rendszeresen gyűjti a régi Eötvös József Kollégium emlékanyagát. Ezért újból nagy kéréssel fordulunk az Intézethez. És személy szerint az Igazgató Elvtárshoz. 1917-ben a Kollégium megvásárolta a Keleti Gusztáv és Székely Bertalan által közösen festett Eötvös József képet. Ez a kép a régi Kollégium feloszlatásakor a Magyar Tudományos Akadémia megőrzésébe került és jelenleg az Intézetben van. Kérem Igazgató elvtársat, hogy a képet könyvjóváírással a Kollégiumnak átadni szíveskedjék. Átadás után Eötvös arcképét restaurálni kívánjuk. Budapest, 1969. máj. 31.” EJC MDL 134/261/1969.

⁵⁸ EJC MDL 134/260/1970.

fontosabb: megtestesítette a régi Collegium egy tovább élő kis darabját, ezért visszaszerzésére nagy hangsúlyt fektetett.

A portré utolsó „elmozdítása” 1983-ban történt, amikor a Szépművészeti Múzeum tudományos titkára, az egykori Eötvös-collegista Szabó Miklós⁵⁹ révén a múzeum főrestaurátora, Deák Klára elvégezte rajta a szükséges javításokat. A kép alkotójának neve, keletkezésének körülményei és eredetisége tehát máig tisztázatlan. A mű Collegiumba kerülése utáni történetét sok esetben a véletlen alakította. S bár a végső konklúziókat levonva úgy tűnik, csak legenda, hogy a képet Székely Bertalan festette, a kép a Collegium egy fontos kincse volt, és tisztelet övezte. Sajnálatos, hogy a mű kalandos történetének e részleges megismerése nem adott egyértelmű válaszokat, és a legfontosabb kérdést továbbra is nyitva hagyta: vajon ki festette a portrét?

Bognár Zsófia – Somogyvári Virág

---

⁵⁹ Nem azonos a régi Collegium hasonló nevű egykori igazgatójával. Szabó Miklós a már újjászervezett Eötvös Kollégiumban végezte tanulmányait, majd három évig a Nemzeti Múzeum régészeti osztályán, ezt követően, 1966-tól a Szépművészeti Múzeum antik osztályán dolgozott, 1987-ig a múzeum főigazgató-helyettese is volt. 1993 és 1999 között az ELTE rektoraként működött, a Régészettudományi Intézet professzora, az MTA tagja.

5. Tury Gyula (1866–1932): Bartoniek Géza portréja, 1928
Olaj, vászon, 63,5 × 50 cm
Jelezve balra lent: Tury Gyula 1928
Eötvös József Collegium, Igazgatóság

Az Eötvös Collegium első, alapító igazgatójáról, Bartoniek Gézáról készített portré feltételezhetően a második igazgató Gombocz Zoltán, esetleg Teleki Pál kurátor kezdeményezésére készülhetett. A kép szignatúrája és datálása megkönnyíti az elhelyezését az intézmény és igazgatója szimbiózisként összeforrt élettörténetében. 1927-ben Bartoniek több mint három évtized után – részben megromlott egészségi állapota miatt – távozott az igazgatói tisztségből. Feltehetően ekkor kérte fel a megrendelő – az egyházi és az egyetemi előjárók mintáját utánozva – egy tisztelgő „emlékfestmény” elkészítésére Tury Gyulát, a korszak ismert portréfestőjét.

A mű 1928-ban készült el, mint a valószínűleg tervezett „ösgaléria” első darabja. Bartoniek klasszikus háromnegyedprofilban jelenik meg, kissé jobbra fordulva. Elegáns fekete felöltőjéhez arany óralánc kapcsolódik, tekintete és arckifejezése határozott, némiképp talán már idealizált, az idős, 74 éves fizikus korához képest. Az arc és a ruházat megfestése naturális, leíró, a háttér ecsetkezelése viszont szabadabb, gyors és nyugtalan járású.

Az arckép megfestését követően, két éven belül, 1930. február 11-én elhunyt Bartoniek Géza. Ekkor az egykori igazgató előtt tisztelegve Gombocz Zoltán kiállította *Néhai Dr. Bartoniek Géza portréja* címmel az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat szervezésében a Múcsarnok 1930. évi tavaszi tárlatán.⁶⁰ A cím utáni rovatban a „magántulajdon” megjegyzést tüntették fel, amely a Collegiumot jelentheti. A kiállításon a VI. számú, Komáromi Kacz Ede és Kukán Géza festők által rendezett teremben kapott helyett, ahol a Képzőművészeti Társulat törzs- és társtagjai és a csoportjainkon kívül állók voltak kiállítva.⁶¹ A Bartoniek-portréval egy teremben kapott helyet Lohwag Ernesztin Albrecht királyi hercegről és Gyügyei Nagy Zsigmond báró Forster Gyuláról készített portréja. A portré egyéb nyilvános helyen történt további kiállítását nem ismerjük.

A kép sorsa a későbbiekben megegyezett a Stróbl Alajos készítette Eötvös Loránd-márványbüsztével. Mindkettő az MTA Irodalomtörténeti Intézet birtokába került, és onnan Tóth Gábor vásárolta vissza őket 1967-ben.⁶² A Bartoniek-portréért akkor 400 forintot fizetett a Kollégium kérésére az Eötvös Loránd Tudományegyetem.

Tury Gyula (1866–1932) festőművész a ceglédi indóház kapuőrének fiaként született. Képzőművészeti tanulmányait a budapesti Mintarajziskolában Lotz Károly tanítványaként végezte 1881-től, majd mesteriskoláját látogatta. Bécsben Sigmund L'Allemand-nál és August Eisenmengernél fejezte be stúdiumait.⁶³ Az osztrák fővárosban közreműködött a Kunsthistorisches Museum freskóinak festésénél. Első alkalommal az 1894–95-ös téli kiállításon női arc-képet állított ki a Múcsarnokban. 1897-ben ugyanitt Fraknoi Vilmos püspök,

⁶⁰ Az 1930. évi tavaszi kiállítás képes tárgymutatója. Budapest, Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, 1930, 14. 50. számú kép. A kiállítás 1930. március 16. és április 13. között tartott nyitva.

⁶¹ 1930. Múcsarnok kat. 14.

⁶² EJC MDL 134–355/1967 Tóth Gábor levele Sötér Istvánnak, 1967. június 29.

⁶³ DÉVÉNYI Iván: Tury Gyula (1866–1932). *Ceglédi Hírlap* XX. évf. (1976. július 14.) 165. sz., 1., illetve: Meghalt Tury Gyula festőművész. *Magyarország* 1932. december 11. (MTA Művészettörténeti Kutatóintézet Lexikongyűjtemény, újságkivágat).

történettudós arcképével jelentkezett a nemzetközi kiállításon.⁶⁴ Rövid müncheni és római tartózkodás után 1899-ben végleg Budapesten telepedett le.

Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat festészeti szakkbizottságának tagja lett 1916 májusában, a Magyar Képzőművészek Egyesülete festőszakosztályának elnöke 1929-ben.⁶⁵ Legjelentősebb portréfestményei között tartják számon Barabás Miklós festőművész, Szinnyi József irodalomtörténész, bibliográfus, Takács Sándor történész és Vargha Gyula költő, valamint Gulácsy Irén író arcképét. Magánszemélyek megrendeléseire készült portréi közül ismerjük Némethy Károly, Preysz Gusztáv, Szinnyi József, Vencel Ede prépost-kanonok, Geyer Stefi hegedűművésznő arcképeit a Múcsarnokban az 1920-as években kiállított művek között. Arcképfestészete mellett jelentősek voltak egyházi munkái, oltárképei, falfestményei is. Egyik róla szóló nekrológban így értékelték munkásságát: „Egyike volt a legkiválóbb egyházi és freskó-művészeknek. Nagy erőssége volt a portré is, [...] de nevét oltárképei tették híressé. Legnevesebb alkotása a »Velencei zárándoklat«, ezenkívül híresek a budai királyi várkapolnában és a temesvári püspöki palotában lévő oltárképei, a gyöngyösi, mezőkeresztesi és a soroksári templom freskói.”⁶⁶ Az 1932-es velencei Biennálén a magyar pavilonban képviselte Magyarországot. Tájképfestészete is jelentős, ebben a műfajban főleg olaszországi tartózkodásai alatt, Velencében, Chioggiában és Lovarnában, Cursolában és Lessinában dolgozott.

Tóth Károly

---

⁶⁴ Múcsarnok 1897 tavaszi nemzetközi kiállítása.

⁶⁵ A Magyar Képzőművészek Egyesülete közgyűlése. *Képzőművészet* 1929, 19. sz., 104 (MTA MKI Lexikongyűjtemény, újságkivágat).

⁶⁶ Tury Gyula festőművész meghalt. *Nemzeti Újság* 1932. december 10. (MTA MKI Lexikongyűjtemény, újságkivágat).

6. Benczúr Gyula (1844–1920): Eötvös József portréja, 1884
Olaj, vászon, 130 × 82 cm
Jelezve jobbra lent: Benczúr Gyula Budapest 1884
Eötvös Collegium, Igazgatóság

Benczúr Gyula Eötvös Józsefről készült portréja az Eötvös Collegium legjelentősebb festménye. A kép sajátos története miatt a festővel foglalkozó művészettörténészek általában csak említés szintjén írnak róla.⁶⁷ A korszak gyakorlatával ellentétben – miszerint a portrékat nagy számban reprodukál-

⁶⁷ Bellák Gábor, Benczúr Gyula monográfiája disszertációjában lappangó képként említi. BELLÁK Gábor: *A reprezentáció típusai Benczúr Gyula portréfestészetében*. PhD-disszertáció (kézirat), 2003, ELTE Művészettörténeti Intézet Könyvtára, 1078. ltsz. Ezt megelőzően Telepy Katalin Benczúr-kutató először 1966-ban látta a festményt. EJC MDL 135. 254.

ták újságokban – Eötvös ezen portréjáról nem készültek reprodukciók. A kép csupán egyszer volt kiállítva, megfestésének évében, és a Collegiumba kerülése előtti évtizedeket elzárt magángyűjteményben töltötte.

A 19. századi magyar festészet legismertebb akadémikus festője Benczúr Gyula volt. Bár hírnevét és elismertségét történelmi vásznaival szerezte magának, itthon mégis portréfestészete tette keresett és népszerű festővé.⁶⁸ A Nyíregyházán született, de Kassán nevelkedett Benczúr már gyermekkorától kezdve rajzolt arcképeket: családtagjai, rokonai portréit festette meg.⁶⁹ 1861-től a müncheni képzőművészeti akadémia, 1865-től Karl von Piloty, a történelmi festészet ismert alakjának növendéke volt.⁷⁰ 1876-tól a müncheni akadémián tanított. Az 1878-as párizsi világkiállításon aranyérmert nyert a *Vajk megkeresztelkedése* című képével.⁷¹

1883-ban települt haza Budapestre, és az ekkor alapított festészeti meseteriskola igazgatója lett. Hazaköltözése után első megrendelései portrékra szóltak. A következő években megfestette többek között Andrássy Gyula, Trefort Ágoston, Tisza Kálmán, Ferenc József, Rudolf herceg, Erzsébet királyné, miniszterek, arisztokraták, gazdag polgárok képmásait.⁷² Portréihoz modellfotókat használt, vagyis fotó után festett. Képeit az újságok nagy számban reprodukálták. Mellképeinek ára 2500 forint körüli volt, egészalakos portréi néha meghaladták ennek a kétszeresét is.⁷³ Munkássága során több száz arcképet festett. Ezek sikerének titka nem csupán technikai és festői tudása volt, hanem az a tény is, hogy az arisztokrácia tagjainak szereplését a polgárság nagy érdeklődéssel kísérte, és bárki eldönthette, hogy az ismert alakok ábrázolása élethű-e.⁷⁴ Ugyanakkor Benczúr személyisége is közrejátszott abban, hogy ilyen nagyszámú portrémegrendelése volt; személyes vonzerejének (is) köszönhető, hogy műtermében megfordult a kor összes nagysága.⁷⁵

⁶⁸ BELLÁK Gábor: *A portré müncheni magyar mesterei*. http://www.mng.hu/kiallitasok/idoszaki/munchen_portrefesteszeti (2010. december 8.).

⁶⁹ BELLÁK Gábor: *Benczúr*. Budapest, Corvina Kiadó, 2001, 10.

⁷⁰ TELEPY Katalin: *Benczúr*. Nyíregyháza, Jósza András Múzeum, 1963, 6.

⁷¹ BELLÁK 2001, 14.

⁷² BELLÁK 2001, 10.

⁷³ BELLÁK 2001, 10

⁷⁴ TELEPY 1963, 29.

⁷⁵ *Drága Linám! Benczúr Gyula leveleskönyve 1862–1891*. BELLÁK Gábor (szerk.), Budapest, Széphalom Könyvműhely, 2005. Az 1884-es évvel kapcsolatban Bellák Gábor felsorolja, milyen portrémegbízásoknak tett eleget ebben az időszakban Benczúr.

Portréfestészetét alapvetően két csoportra oszthatjuk: reprezentatív képekre és egyszerűbb megfogalmazású, elmélyült érzéseket tükröző arcképekre. Reprezentatív arcképfestészetét barokk mesterek tanulmányozására alapozta. Arcképein egyértelműen érezhető Rubens, Velázquez és Van Dyck hatása. Ide sorolhatóak azok a díszruhás portrék, amelyek a kor szükségszerű termékei, az uralkodók és az arisztokrácia fellengzős magatartását tükrözik⁷⁶ (*I. Ferenc József portréja*, 1904 körül, *Ferdinánd bolgár cár*, 1894). A korabeli kritika sokszor támadta is a művészt, hogy túl nagy hangsúlyt fektet e képein a külsőségekre, kellékekre a jellemábrázolással szemben.⁷⁷ Egyszerűbb hangvételű képein az arc karakterisztikus megjelenítésére és a hű jellemábrázolásra helyeződik a hangsúly. Ezekért a portréért számos elismerésben részesült; Tisza Kálmánról festett képéért a párizsi világkiállításon nagydíjat kapott, Károlyi Gyuláról készült portréja pedig a bécsi kiállításon nyert aranyérmet.⁷⁸

Eötvös József portréját 1884-ben, vagyis a hazatelepülését követő esztendőben festette meg. A háromnegyedes portrén Eötvös alakja frontális beállítással. A sötét háttér előtt az alak ruhája is fekete: egyedül az arca és két keze tűnik ki a feketeségből. A megfogalmazás robosztus és puritán, a hangsúly az arca helyeződik, az alak ruházata beleolvad a háttérbe. Az egyedüli kelléket inkább csak sejtethetjük, mint láthatjuk; a kép jobb oldalán lévő asztalon heverő levelek, könyvek adják a berendezés egyedüli látszatát.

1884-ben – vagyis még a kép elkészültének évében – a festmény ki volt állítva a Múcsarnokban, az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat őszi tárlatán.⁷⁹ 1965-ig a kép biztosan magántulajdonban volt, ekkor az MTA meg kívánta venni Návay Ilonától, Eötvös József dédunokájától, de végül a vételtől elállt. Ugyanebben az évben a Magyar Nemzeti Galéria részéről Bodnár Éva megtekintette a képet, és szakvéleményt adott róla.⁸⁰ 1966-ban Návay Ilona felajánlotta a képet megvételre az Eötvös Kollégiumnak 20 000 Ft-ért. Ekkor Telepy Katalin, Benczúr-szakértő megtekintette a képet, és megállapította, hogy eredeti, valamint a Magyar Nemzeti Galéria is úgy véleményezte, hogy „Benczúr Gyula hiteles műve, jól reprezentálja a művész kitűnő mesterségbeli tudását”. A vétel az ELTE pénzügyi osztályán keresztül történt, a végleges vé-

⁷⁶ TELEPY 196, 30.

⁷⁷ BELLÁK 2001, 11.

⁷⁸ TELEPY 1963, 44.

⁷⁹ *Képes tárgymutató az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1884. évi őszi kiállításához.* Budapest, Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, 1884, 23.

⁸⁰ EJC MDL 135. 254.

telár 17 000 Ft volt.⁸¹ Még ebben az évben, 1967-ben a Kollégium restauráltatta a festményt Devich Sándor restaurátorral 1000 forintért, a képkeretet pedig Géberth képkeretező műhelyében újítták fel, és aranyozták újra.⁸²

Érdemes megemlíteni Benczúr Gyula egy másik Eötvös-ábrázolását is. A művészt hazaköltözése előtt bízták meg az I. Magyar Általános Biztosító Társulat első ülésének megfestésével a 25. jubileumra. Sajnos a kép mindkét példánya elpusztult a második világháborúban, így csak reprodukciókból ismerhetjük. A csoportkép az alakuló gyűlés egyik emelkedett pillanatát ábrázolja, amikor a résztvevők Lévy Henrik igazgatót ünnepelik. Az előtérben lévő Deák és Eötvös alakját a korabeli kritika a legjobb portréknak minősítette.⁸³ Összevetve a két Eötvös-ábrázolást egyértelműen láthatjuk a hasonló megformálást. Benczúr Gyula Eötvös Józsefről készült portréja ma a Collegium igazgatói irodájában áll a maga egyszerűségéből fakadó monumentalitásában.

Somogyvári Virág

---

⁸¹ EJC MDL 135. 254.

⁸² EJC MDL 135. 254.

⁸³ TELEPY 1963. 28.

7. Glatz Oszkár (1872–1958): Gombocz Zoltán portréja, 1935 körül
Olaj, vászon, 80 × 61 cm
Jelzés nélkül
Eötvös József Collegium, Igazgatóság

Az Eötvös Collegium igazgatói irodájának falain látható arcképek nem csak volt igazgatókról, elmúlt évekről, a Collegium egykori nagyjairól mesélnek. A képek egyben a művészet történetének egy-egy korszakáról is hírt adnak – akármennyire kötött és konvenciókhoz szigorúan ragaszkodó műfaj is a portré. Hiszen – ahogyan éppen Glatz Oszkár írta egy 1938-as cikkében – „minden kornak olyan az arcképfestészete, amelyet érdemel, amilyen a kor maga”.⁸⁴ Glatz Gombocz Zoltánról készített festménye a harmincas évek polgári

⁸⁴ GLATZ Oszkár: Magyar arcképfestészet. *Pesti Hírlap* 1938. júl. 24., 34.

mindennapjainak művészi ízlését idézi. Tiszta vonalakkal, élesen elválasztott színfelületekkel, a valóság leghűbb visszaadására törekvő felfogásban tekint le a szemlélőre a Collegium második igazgatója.

„Azok közé a boldog művészek közé tartozik, akiknek nincs élettörténete” – fogalmazott Glatz Oszkár (1873. október 13. – 1958. február 23.) kapcsolatban Rónay Kázmér,⁸⁵ utalva arra a szerencsés helyzetre, amely a festő számára megadatott, hogy egész életét anyagi, családi és társadalmi problémák nélkül a művészetnek szentelhette. Tanulmányait a budapesti egyetemen kezdte, ahol rövid ideig bölcsészhallgató volt.⁸⁶ Berlinben először művészettörténetet tanult, majd Münchenben megpróbálkozott az akadémiai felvétellel. A sikertelen eredmény után Hollósy magániskolájába iratkozott be. Később egy évet töltött a Képzőművészeti Akadémián, és kettőt a párizsi Julian Akadémián.⁸⁷ Az 1894–95-ös tanévet a pesti Mintarajziskolában végezte.⁸⁸ Kevésbé ismert tény, hogy a Nagybányára induló Hollósy-kört Glatz Oszkár édesanyja segítette meg 500 forinttal, amely nélkül talán el sem jutott volna a társaság az új magyar művészet megteremtését célul maga elé tűző művésztelepre.⁸⁹

Glatz nagybányai korszakát a saját hang és témavilág keresése jellemzi. Szabadban festett monumentális életképe, a *Bányászok reggeli imája* még tükrözi a színkeverés bizonytalanságát, ami ezt a korszakát végigkíséri. Az 1897-es kiállításon *Est a havason* című képével, amelyet a Nagybánya fölé magasodó Izvorán festett, nagy sikert aratott. Mégsem találta meg Nagybányán azt a hangulatot és igazi motivációt, amit várt a tájtól.⁹⁰ Így viszonylag hamar otthagya a művésztelepet, és más vidéket keresett. Egyik

⁸⁵ RÓNAY Kázmér: Glatz Oszkár. *Szépművészet*, IV. évf. (1943) 3. sz., 39.

⁸⁶ RÉTI István: *A nagybányai művésztelep*. CSORBA GÉZA. (szerk.), Budapest, Kulturtrade Kiadó, 1994, 117.

⁸⁷ RÓNAY 1943, 40. Ezekről az évekről önéletrajzában így vall: „s bár apám nem ellenezte a művészi pályafutást – először filozófiára adtam magam. Berlinben–Münchenben 4 szemesztert végeztem. Közben persze megint kezdtem rajzolni s tanulmányaimmal párhuzamosan rajzkurzusokat látogattam. Aztán Hollósyhoz kerültem, majd a Müncheneri Akadémiára, végre Párizsba Julian-hoz! Tanáraink neve mellékes, erős hatással volt rám Hollósy egyénisége, kit Párizs után Nagybányára kísértem.” In: CSIFFÁRY Gabriella (szerk.): *Születtem... Magyar művészek önéletrajzai*. Budapest, Palatinus Kiadó, 2002, 135.

⁸⁸ RÉTI 1994, 117.

⁸⁹ RÉTI 1994, 13.

⁹⁰ Önéletrajzában is megemlékezik arról, hogy hamar válságba jutott, hiába festett és kísérletezett szorgalmasan, színkezelése kezdetleges maradt – ennek hatására abba is hagyta egy időre a festést, és rajzolni kezdett. In: CSIFFÁRY 2002, 136.

Réti Istvánhoz címzett levelében így írt erről: „három hét után megyek! Hogy miért nem Bányára. Okvetlen magyar vidékre akarok menni, mert hiába, nekem nem mindegy, hogy kit festek, kell, hogy szeressem a népet, mely közt élek és mert Csók azt mondta, hogy ő feljűk a vidék is szép, a nép is érdekes és rokonszenves és hogy ő is lenn fogja tölteni a nyarat, hát elhatároztam, hogy lemegyek hozzá!”⁹¹ Erdélyben, a budai dombvidéken, a Balaton partján festett,⁹² míg végül megtalálta a számára leginspiratívabb helyet Buják finoman lankás környezetében. Bujákon gróf Pappenheim Szigfrid kúriájában rendezkedett be, és harmincöt év után a város díszpolgári címet adományozott neki.⁹³ 1914-től (három év megszakítással: 1919–1922) a Képzőművészeti Főiskola alakrajz és festés tanára volt,⁹⁴ és mint tanár látásmódját sohasem erőltette rá tanítványaira, nemes, modern szemléletű nyitottság jellemezte.⁹⁵ A hetvenéves művész egy visszaemlékezésében az alábbi ars poeticát fogalmazta meg: „majdnem közönyös, hogy mit festünk, csak jól legyen megfestve”.⁹⁶

Glatz Oszkár egyik legtermékenyebb 20. századi arcképfestőnk volt. A műfajhoz való ambivalens viszonyáról önéletrajzai és a róla szóló írások hűen árulkodnak. A tényt azonban, hogy a művész megélhetésének alapfeltétele az arcképfestés, hamar belátta és elfogadta. A már említett, Rélinek írt levél is erről tanúskodik: „Portrait az egyedüli mód a pénzszerzésre, mert hát az állam nem vásárolhat minden évben, más pedig mitőlünk egyelőre nem igen vásárol... Az arckép a festők journalistikája s a legnagyobb írók is foglalkoztak vele, az újságírással, hogy megkeressék mindennapi kenyerüket.”⁹⁷ 1929-ben jött létre a Magyar Arcképfestők Társasága, kimondottan azzal a céllal, hogy a magas színvonalú portréfestészetet népszerűsítse, és a hivatalos művészek érdekeit képviselje a „hobbifestőkkel” szemben. Első elnöke Balló Ede, társelnöke Glatz Oszkár volt.⁹⁸ A társaság évente

⁹¹ Magyar Nemzeti Galéria Adattára 8203/55.

⁹² CSIFFÁRY 2002, 137.

⁹³ BENEDEK Katalin: *Emlékezés Glatz Oszkárra (Pályája és hagyatéka)*. Budapest, XII. kerületi Önkormányzat, [2006], 6.

⁹⁴ Szívós Erika: *A magyar képzőművészet társadalomtörténete 1867–1918*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2009, 259.

⁹⁵ RÓNAY 1943, 42.

⁹⁶ GLATZ Oszkár: Vallomások és tanulások. *Szépművészet* IV. évf. (1943) 3. sz., 46.

⁹⁷ MNG Adattára 8203/55.

⁹⁸ *A Magyar Arcképfestők Társasága I. kiállításának katalógusa*. Nemzeti Szalon, Budapest, 1930. (Bevezető).

rendezett kiállítások révén kívánta reprezentálni a minőségi arcképfestészet hazai képviselőit, és minél több megrendelést nyerni ezen festők számára. „A nagyközönség ízlését nem lehet megjavítani és senkit sem lehet arra kényszeríteni, hogy jó képet és ne giccset vásároljon, hogy jó művész-szel festesse le magát, ha neki kedves a dilettáns – de ha sikerülne legalább a hivatalos megrendeléseket jó mederbe terelni, úgy már ezzel is sokat lendíthetnénk a művészet ügyén.”⁹⁹ A portréfestészet helyzetét a fényképezés és a jó minőségű fotók elterjedése újabb kihívások elé állította. Már a századfordulótól kezdve egyre gyakrabban panaszkodtak a festők a fotó utáni megrendelések elszaporodására – a fénykép általánossá válásával és technikai fejlődésével pedig már nem tudta a festészet tartani a versenyt. Ezért volt szükség a Balló-féle társaság életre hívására, amelynek szervezésében Glatz Oszkár sokáig vezető szerepet vállalt. Feleségével, a szintén festő Wildner Máriával 1930-ban költöztek Budára, a Városmajor utca 32. szám alá, ahol Glatz haláláig dolgozott. Ezenkívül tagja volt a Budai Művészek Egyesületének és alapítója a Szinnyei Merse Pál Társaságnak.¹⁰⁰

Portréfestészetéről Pogány Ödön Gábor azt írta,¹⁰¹ hogy éles megfigyelés után mindig az alanyok jellegzetes vonásait sikerül megörökítenie – „eszme-embereket” fest, külső és belső tulajdonságokat egyformán képes megítélni és megörökíteni.

Gombocz Zoltán (1877–1935) bal profilra beállított, szembeforduló félalakos portréja jellegzetesen fotó után készült műtermi alkotás, amelyre a természetes fényforrás hiánya, a nagy kiterjedésű, egyenletes színfoltok és a gondosan eldolgozott, precíz ecsetkezelés is utal. Feltehetően az igazgató halála után, megrendelésre készült alkotás, amelynek párját 1937-ben készítette el Glatz egykori tanítványa, az esztergomi ferences gimnázium rajztanára, ifj. Heil Ferenc, aki 1929 és 1933 között volt a Képzőművészeti Főiskola hallgatója.¹⁰²

Bognár Zsófia

⁹⁹ GLATZ 1938, 34.

¹⁰⁰ BENEDEK Katalin: *Emlékezés Glatz Oszkára (Pályája és hagyatéka)*. Budapest, XII. kerületi Önkormányzat, [2006], 3–7.

¹⁰¹ POGÁNY Ödön: *A magyar arckép mesterei. Képzőművészet*, IX. évf. (1935) 82. sz. 53.

¹⁰² EJC MDL 84/164/5.

8. Knüpfer szignóval: Mednyánszky Alajos portréja, 1900 körül
Olaj, falemez, 52 × 37
Jelezve balra fent: Knüpfer
Hátoldalan utólagosan jelezve: Mednyánszky
MTA Irodalomtudományi Intézet

Az Eötvös József Collegium történetében elsőként említett két műtárgy a könyvtáralapító Mednyánszky Dénes (1830–1911) és édesapja, Mednyánszky Alajos (1784–1844) portréja. E két kisméretű festményt Mednyánszky Dénes küldte az egyik könyvszállítmányával együtt akkori lakhelyéről, Bécsből a Csillag utcában működő Collegium számára.

9. Knüpfer szignóval: Mednyánszky Dénes portréja, 1900 körül
Olaj, falemez, 52 × 37
Jelezve balra fent: Knüpfer
Hátoldalán utólagosan jelezve: Mednyánszky
MTA Irodalomtudományi Intézet

Egyik Bartoniek Gézának címzett levelében említi, hogy azért küldi e két képet, hogy az Eötvös Collegium ifjúsága láthassa és tisztelhesse az adományozót.¹⁰³ Feltehetően nem sokkal korábban készülhettek a művek, ugyanis a Dénesről készült portré már idősebb, ősz hajú emberként ábrázolja, tehát ötven-hatvan éves korán felül, így nagy valószínűséggel 1890 után, a század-

¹⁰³ Ezúton is köszönöm Tóth Magdolna segítségét.

forduló éveiben készülhettek. Van okunk feltételezni, hogy Dénes portréja¹⁰⁴ élő modell után készült, míg édesapja portróját Franz Eybl róla készült litográfíjáról¹⁰⁵ másoltatta le fia.

A képek szerzője pontosan nem ismert. Az utóbbi évben történtek kísérletek a mindkét művön látható „Knüpfer” szignó feloldására, de megnyugtató eredménnyel sajnos nem zárultak. Első megközelítésben a cseh származású, nagyjából Itáliában élő festőre, Beneš Knüpferre (1848–1910) lehet gondolni.¹⁰⁶ Az Eötvös Collegium két Mednyánszky-portróján látható aláírása formailag hasonlít a Beneš Knüpfer egyéb művein használt, műveinek reprodukción is jól látható szignatúrájával. (Néhány művén keresztnevének B kezdőbetűjét is kiírja családneve elé.) Ez a hasonlóság is megerősítette feltételezésünket, miszerint a két arisztokrata portróját is a cseh származású művész festhette.¹⁰⁷ Ugyanakkor szakmai segítséget kérve a Prágai Nemzeti Galéria munkatársaitól,¹⁰⁸ a nagy felbontású fotók átküldése után nemleges választ kaptunk a feltételezett attribúcióra, mivel szerintük a galéria 19. századi osztályán őrzött műveivel nem egyeztethető össze sem ecsetkezelése, sem szignója. Ugyanakkor kihangsúlyozandó, hogy nagyon sok 19. századi cseh, magyar és egyéb kelet-európai művészhez hasonlóan Knüpferrel sincs megnyugtató életmű-katalógus vagy monográfia a kezünkben.

A két képről – a szemrevételezés után – a következőket állapíthatjuk meg bizonyossággal. Egyrészt ugyanazon kéztől származnak, ugyanabban az idő-

¹⁰⁴ Mednyánszky Dénes 1875-ben készült fotóját közli: ZORA ONDREJČKOVÁ: Mednyánszky László és a fénykép. In: MARKÓJA Csilla (szerk.): *Mednyánszky László (1852–1919)*. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2003, 15. kép, 217.

¹⁰⁵ Franz Eybl: Mednyánszky Dénes litográfia, Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Képcsarnok, Ltsz. 459. Az előképet szolgáltató portré megtalálható még: ALOYS MEDNYÁNSKY: *Malerische Reise auf dem Waagflusse in Ungern*. Pest, 1826. belső előlap. A litográfia legutóbb reprodukálva: BORSODI Csaba – Tüskés Anna: *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának története képekben 1635–2010*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2010, 71. 103. kép.

¹⁰⁶ Naděžda BLAŽIČKÁ-HOROVÁ: Beneš Knüpfer. In: Naděžda BLAŽIČKÁ-HOROVÁ (ed.): *Czech 19th-Century Painting. Catalogue of the permanent exhibition Convent of St. Agnes of Bohemia*. Prague, National Gallery of Prague, 1998, 292–295. Újabbban: (szerző nélkül) Beneš Knüpfer. In: *Modern and Contemporary Czech Art 1890 – 2010*. I. Part. Tomáš VLČEK (ed.), Prague, National Gallery of Prague, 2010, 45.

¹⁰⁷ Köszönöm Markója Csillának, Mednyánszky László monográfiájának segítségét is, aki szerint Mednyánszky Dénes, unokaöccse, a festő Mednyánszky László és Beneš Knüpfer nem ismerték egymást, illetve erre vonatkozóan nem maradt fenn adat.

¹⁰⁸ Ezúton is köszönöm Šarka Leubnerovának, a prágai Nemzeti Galéria 19. századi osztályvezetőjének, hogy a rendelkezésemre állt, és hogy véleményt nyilvánított a képek szerzőségével kapcsolatban.

szakban keletkeztek, azonos technikai, ecsetkezelési és kivitelezési megoldásokkal. A festő klasszikus, szembenézeti portrébeállítást alkalmazott Dénes esetében, míg édesapja portréját jobbra forduló háromnegyedprofilból ábrázolta, úgy, ahogyan a már említett metszetről lemásolta.

Tóth Károly

Haan Antal: Athéni iskola (Másolat Raffaello műve után), 1874

Olaj, vászon, 268 × 382 cm (keret nélkül)

Jelzés nélkül

Eötvös József Collegium, főlépcsőház, II. emelet

Az Eötvös Collegium épületének legrégebbi és egyben legnagyobb méretű „műtárgya” a Haan Antal által festett Raffaello-másolat, amely reprezentatív módon tölti be az Alpár Ignác tervezte főlépcsőház második emeleti terét. Pontos adatokkal nem rendelkezünk odakerülését illetően, mindössze annyi biztos, hogy az épület elkészülte után nem sokkal már ott volt, illetve egy 1920 körül készült – a tanári kar tagjait megörökítő – fotón már a háttérben látható. Sokáig a szerző személye is kérdéses volt, több forrásból, így Tóth Gábor igazgató leveléből is úgy értesültünk, hogy Balló Ede az alkotó. Tóth Gábor Balló Ede római tartózkodásához kötötte a Raffaello-freskómásolat elkészültét, és azt feltételezte, hogy Balló alkotása 1911-ben, az intézmény új épületének átadásakor került a Collegiumba, ezt az 1920-as évek collegistáival folytatott beszélgetésre alapozta. Az adományozásának körülményeit nem ismerte, de

úgy tudta, hogy a festményt az állam vagy a Szépművészeti Múzeum adta át örök letétként a Collegium számára.¹⁰⁹

Mint az utóbbi egy év kutatásai során kiderült, az alkotó és az eredet is teljesen más. Minden kétséget kizáróan Haan (vagy néha Hahn) Antal¹¹⁰ egy másolatáról van szó, amelyet 1874-ben készített több másikkal együtt Rómában, az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter, Trefort Ágoston megbízásából.¹¹¹ Az *Athenaeum* így tudósított erről: „Haan Antal festész a napokban adta be a nemzeti múzeum képtárába Rafael Athéni iskolájának sikerült másolatát, melyet a kormány megbízásából készített Rómában.”¹¹² A megrendelés célja az volt, hogy az elkészült vásznat a jövőben felépítendő Országos Szépművészeti Múzeumban a reneszánsz művészetét bemutató kiállításon tárják a közönség elé. A korszak muzeológiai, múzeumszervezői tevékenysége teljes mértékben támogatta ezt az elképzelést, hiszen nem a műtárgyak, emlékek egyediségének bemutatása, hanem a művészettörténeti stíluskorszakok minél szélesebb körű megjelenítése volt az ideál. Ennek a célnak az érdekében készítették el ezt a másolatot is, így alakult ki az az európai művészet remekműveiből álló másolatgyűjtemény, amely mind a mai napig a Szépművészeti Múzeum és több másik országos közgyűjtemény birtokában van. Haan Antal nagyméretű képét 1874-ben a Nemzeti Múzeum épületében őrzött Országos Képtárba leltározták be, amelynek anyaga aztán nagyrészt átkerült az 1906-ban a Hősök terén megnyitott Schickedanz-féle épületbe. Ekkor már valószínűleg nem tartottak igényt a Haan-másolatra, így talán a Szépművészeti Múzeum érintése nélkül 1911 körül vagy ezt követően (de gyaníthatóan még az első világháború előtt) juthatott az Eötvös Collegium Ménési úti épületébe.

Történetéhez későbbi események is hozzátartoznak. Soha nem távolították el a falról, még a második világháború éveit alatt sem. Nagy szerencsével azonban megmenekült a háború pusztításától és az épület több részét romba döntő

¹⁰⁹ Tóth Gábor igazgató levele Margócsy József számára, 1980. november 13. EJC MDL Tóth Gábor levelei és 154. doboz 134–177/1962. Tóth Gábor levele Pigler Andorhoz, a Szépművészeti Múzeum főigazgatójához.

¹¹⁰ Haan Antal (*Békéscsaba, 1827. január 5. – Olaszország, Capri, 1888. május 9.*). Szerk. és az előszót írta: B. TUROK Margit. Kiállítási katalógus. Békéscsaba, Munkácsy Mihály Múzeum, 1988. január 22. – március 1.

¹¹¹ SINKÓ Katalin: Haan Antal: Léda a hatyúval, 1861. In: SINKÓ Katalin (szerk.): *Aranyermek, ezüstkoszorúk. Művészskultusz és műpártolás Magyarországon a 19. században*. Kiállítási katalógus. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1995, 233. A római képekről lásd még: ZSILINSZKY Mihály: Haan Antal. *A Békésvármegyei Régészeti és Művelődéstörténeti Társulat Évkönyve* 14. kötet (1890) 11.

¹¹² Képzőművészet. *Athenaeum* II. évf. (1874) 1919–1920.

bombázásoktól. Keresztury Dezső igazgatósága alatt készült egy állapotleírás, amely szerint erősen beporosodott, és egy repesz kivágta, körülbelül 50 centiméter hosszúságban, jobbra fent közepén, a Pallasz Athéné szobor lábánál, vízszintes irányban.¹¹³ Erről a sérülésről 1963 januárjában dokumentációs felvétel is készült, és Tóth Gábor igazgatósága alatt, éppen az ő kezdeményezésére történt meg a restaurálása: a szakadás bevarrása és a portalanítás is. Tóth Gábor kérése ellenére a Szépművészeti Múzeum restaurátorműhelye nem tudta befogadni a képet, hiszen túlságosan nagy volt – ez Pigler Andor 1962. októberi leveléből derül ki.¹¹⁴ A kép restaurálását végül a helyszínen, anélkül, hogy elmozdították volna, Devich Sándor restaurátor, a keret aranyozásának felújítását pedig Géberth Károly végezte.¹¹⁵

A kép festője, Haan Antal ismert 19. századi magyar művészegyeniség, munkásságának értékelése azonban már korántsem egységes, már saját korában sem volt az. Békéscsabai evangélikus lelkészcsaládból származott, édesapja, Haan Lajos a Magyar Tudományos Akadémia tagja volt.¹¹⁶ A szarvasi evangélikus gimnáziumban kezdett el rajzot tanulni. Családja támogatásával 1845–46-ban a bécsi képzőművészeti akadémiára iratkozott be, ahol Leopold Kupelwieser és Georg Waldmüller osztályát látogatta. Részt vett az 1848–49-es szabadságharcban őrmesterként, ezt követően pedig Itáliában telepedett le, ahol 1862-ig élt. Hazatérve főként megbízások alapján festett, többnyire Pesten és Békéscsabán, részben egyházi megrendeléseket elégített ki. Az 1870-es évek elején (a pontos dátum egyelőre még nem került elő) nagyobb megbízásokat kapott. Másolatokat kellett készítenie Olaszországban. Ekkor tehát újra Itáliába ment, ahol kisebb megszakításokkal, hazautazásokkal élete végéig élt. Levelezéséből kiderül, hogy Itáliában sem látta biztosítottnak a megélhetését, ennek ellenére 1886-ban Capri szigetén birtokot vásárolt. Nem sokkal később ott érte a halál.

Haan a bécsi akadémián Waldmüller tehetséges magyar tanítványainak egyike volt, úgy mint Zichy Mihály, Honély Antal, Orlai Petrich Soma vagy Jakobey Károly. Festészete a bécsi késő biedermeierben gyökerezett, az ott elsajátított eljárásoktól, megoldásoktól nem távolodott el. B. Turok Margit – a róla szóló katalógus bevezető tanulmányának szerzője – három korszakát

¹¹³ EJC MDL 135. doboz 154/134–14/1963 és a hozzá csatolt fényképmellékletek.

¹¹⁴ Pigler Andor levele Tóth Gábornak, 1962. október 10. EJC MDL 154. doboz 134–177/1962.

¹¹⁵ EJC MDL 135. doboz 134–235/1962.

¹¹⁶ Lásd B. TUROK 1988. bevezetőjében foglalt életrajzot.

különbözteti meg:¹¹⁷ a tanulás éveit, az 1840 és 1870 közé eső egyéni, biedermeier hangulatú műveket, illetve az itáliai másolatok készítésének a periódusát. Számunkra a harmadik korszaka érdekes. 1871 és 1876 között hat kép másolatát készítette el biztosan állami megrendelésre. Ezek a következők: Raffaello: *Madonna di Foligno* (*Folignói Madonna*, Vatikáni Képtár, 1871),¹¹⁸ *Athéni Iskola* (1874), *La Disputa del Sacramento* (mindkettő Stanza della Segnatura, vatikáni palota, 1876),¹¹⁹ Simone di Memmi: *Gentilis bíboros* (1874),¹²⁰ *Martel Károly* (1874),¹²¹ Tiziano: *Danae* (1872),¹²² Giotto: *Johanna nápolyi királynő udvarhölgye* (1874 körül).¹²³ Két másolata családja tulajdonába került: Guido Reni: *Beatrice Cenci* (1870-es évek közepe)¹²⁴ és Veronese: *Keresztelő Szent János* (év nélkül).¹²⁵ Később a *Vasárnap Hírek* még beszámolt egy megbízásról, akkor ugyancsak a vatikáni palota Raffaello-stanzájában másolta az *Attila Róma előtt* című freskót, amely 1880-ra készült el.¹²⁶

Az *Athéni Iskolát* végül 1874. július 15-én vette leltárkönyvbe a Nemzeti Múzeum akkor még az Országos Képtár részére.¹²⁷ „218. 1874. július 15. »Athéni iskola« Sanzi Rafael falfestményének Haán Antal készített másolata. Szerz.” – szól az akkori bejegyzés.

A másolatoknak a funkciója és megítélésük minden korszakban – sőt már saját korukban – is nagyon eltérő volt. Erre jó példa, hogy a Trefort minisztériuma által Haannak adott másolatmegrendelés ellen még Pasteiner

¹¹⁷ B. TUROK 1988. oldalszámozás nélkül.

¹¹⁸ A Magyar Nemzeti Múzeumban, az Országos Képtárban volt, jelenleg lappang. Olaj, vászon, 277 × 183 cm.

¹¹⁹ A Magyar Nemzeti Múzeumban, az Országos Képtárban volt, jelenleg lappang. Olaj, vászon, 269 × 383 cm. (Az eredeti falfestmény közel hét méter szélességű.)

¹²⁰ A Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonában. Olaj, vászon, 47 × 33,5 cm. A kép szerepelt az 1896-os Ezredévi kiállításon.

¹²¹ A Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonában. Olaj, vászon, 77 × 51 cm. A kép szerepelt az 1896-os Ezredévi kiállításon.

¹²² A Magyar Nemzeti Múzeumban, az Országos Képtárban volt, jelenleg lappang. Olaj, vászon, 118 × 168 cm.

¹²³ A Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonában. Olaj, vászon, 44,5 × 37,5 cm, j.n.

¹²⁴ Eredetileg Haán Béla tulajdonában volt. Jelenleg lappang. Olaj, vászonkép.

¹²⁵ Eredetileg Haán Béla tulajdonában volt. Olaj, vászonkép.

¹²⁶ 1881-ben került a Nemzeti Múzeumba. Jelenleg ismeretlen helyen van.

¹²⁷ Erre vonatkozó adatok nem maradtak fenn a Vállás- és Köznevelésiügyi Minisztérium levéltári iratanyagának pusztulása miatt, viszont ismerjük őket Kaposy János kivonataiból. Közzétette: Kaposy János hagyatékából II. Közzéteszi: ZÁDOR Anna. *Művészettörténeti Értesítő* XL. évf. 1991. 1–2. sz., 92–108. Az *Athéni Iskoláról*: 101.

Gyula, a budapesti egyetem művészettörténet professzora is éles hangú sajtótámadásban kelt ki.¹²⁸ Egykori mesterének ezt a támadását Gerevich Tibor is kiemeli róla szóló akadémiai emlékbeszédében.¹²⁹ „[Pasteiner] A fiatal Munkácsy elmaradt ösztöndíjáért hadakozik a sajtóban, s keserű iróniával bélyegzi meg azt a hivatalos művészetpolitikát, amely egy Hahn Antal nevű, akkor is alig ismert, ma [1931-ben] meg méltán épp elfelejtett festőnél ugyanakkor 6000 forinton megrendelte Rafael két freskójának, a Disputának és az Athéni Iskolának olajfestésű másolatát. »A 6000 forint – írja 1875-ben a Kelet Népében – minden tekintetben kidobott pénz. Néhány 100 forintért – folytatja nagyon helyesen – az összes vatikáni frescok legjobb metszetét és fényképeit lehetett volna beszerezni, ami sokkal jobb anyagot nyújt a tanulmányokra, mint a rossz festmény.«” Gerevich ebben a kérdésben ezekkel a szavakkal védte meg egykori mestere, Pasteiner emlékét.¹³⁰ Gerevichnek talán nem véletlenül jutott eszébe pont ezt a Pasteiner-cikket idézni, hiszen mint visszajáró collega szembeüthetett Haan festményével.

A művészettörténeti szemléletváltások következménye, hogy a 20. század közepétől az eredeti-másolat kérdése a tudományos kutatás kiemelt kérdéskörévé vált. A hatvanas-hetvenes években sorra nyíltak a témát elemző kiállítások. A posztmodern történeti érzékenysége új dinamizmust adott e folyamatnak. A vizsgálódások eredményeként a másolást ma már nem a képzőművészetek periferikus jelenségeként, hanem egy olyan tényezőként kezeljük, amely szorosan összefonódik a művészi tevékenységgel. A különböző változatokat, másolatokat készítő művészek, Tiziano, Rubens, Tintoretto, Poussin, Greco, Delacroix, Géricault, Manet, Degas, Cézanne, Matisse és Picasso példája is mutatja számunkra, hogy a másolás nem mindig egyezik az invenció hiányával.¹³¹

A 19. században a másolás a művészetoktatásban is rendkívüli jelentőségű volt. A tanulni vágyó festők számára Párizs, Firenze és Róma képtárai mellett

¹²⁸ PASTEINER Gyula: A képzőművészeti ösztöndíjakról. *Kelet Népe* I. évf., 1875. november 8.

¹²⁹ GEREVICH Tibor: *Pasteiner Gyula emlékezete*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1933. 5. (Elhangzott 1931-ben, A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai felett tartott emlékbeszédek XXI. köt., 17. sz.)

¹³⁰ Erről lásd: GOSZTONYI Ferenc: Akadémiai emlékbeszéd mint önarckép. Gerevich Tibor és „Pasteiner Gyula emlékezete”. *Ars Hungarica* XXVIII. évf. (2000) 2. sz., 273–282.

¹³¹ RÉVÉSZ Emese: A művészi másolat helye és szerepe a századforduló magyar művészetében. In: RÉVÉSZ Emese (szerk.): *„Eredeti másolat”: Balló Ede és a XIX. századi magyar kortársainak művészeti másolatai a reneszánsz és barokk festészet remekművei után*. Magyar Képzőművészeti Egyetem, Budapest, 2004, II.

a metszetes albumok, almanachok is kiemelt fontosságúak voltak. A másolás az akadémiai képzésnek is szerves része volt. A budapesti Mintarajziskola és Rajztanárképző Intézet másolattan tanára, Balló Ede és kortársainak kópiáit a 19. századtól a „művészi másolat” elnevezéssel jelölték. Ez alatt az elnevezés alatt olyan kópiát értettek, amely az eredeti festmény pontos másolatának céljából készült. A festménymásolat egy eredeti alkotáshoz hasonlóan magán viseli a másoló individuumát is. Balló Ede maga is figyelmeztetett arra, hogy nem létezik tökéletes festménymásolat, mert a művet mindenkor befolyásolja a másoló egyénisége. A másolat saját léttörténettel, saját történeti aurával rendelkezik.¹³²

A művészoktatás feladatát ellátó intézmények saját gyűjteményében gipszminták, albumok, grafikák, metszetek és eredeti művek segítették a képzést. 1870-ben Keleti Gusztáv a magyarországi képzőművészeti akadémia létrehozásának ügyében írott beszámolójában részletesen szólt a nyugat-európai intézmények szemléltető anyagáról, és szükségesnek tartotta, hogy a hazai iskola is rendelkezzen szemléltetőeszközökkel. A Mintarajziskola megalapítását követően megkezdődött egy korszerű kiegészítő gyűjtemény kialakítása. Az intézet anyagi lehetőségei nem engedték meg eredeti festmények gyűjtését, ezért a klasszikus alkotók műveit a növendékek sokszorosított képeken tanulmányozhatták. A hallgatóknak az eredeti művek tanulmányozására csak az Esterházy- és az Országos Képtár megnyitása után volt lehetőségük. Az eredeti alkotásokat az iskola másolatgyűjteménye helyettesítette. A nyolcvanas évek közepétől a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium ösztöndíjakkal támogatta a hallgatók külföldi utazásait. Nagyobb európai képtárakban készített másolatok a Mesteriskola gyűjteményébe is kerültek.

Raffaello *Athéni iskola* freskója a Vatikáni Palotában, a Stanza della Segnatura-ban található. A Stanza della Segnatura-ban a falak mezőiben négy nagy kompozíció kapott helyet. A terem festészeti dekorációját a félköríves mezők felett a mennyezetet borító és alattuk a talapzatot díszítő kisebb kompozíciók foglalják egységbe. A festmények nemcsak formailag, hanem tartalmilag is kapcsolatban állnak egymással. A Stanza dell' Incendióból belépve tőlünk jobbra az *Egyház diadalát*, velünk szemben az *Athéni iskolát*, tőle balra a *Par-nasszust* és vele szemben az *Erények* freskóit láthatjuk. A témák kiválasztása jelképes ábrázolásokban a platonikus filozófiai rendszer alapeszméit, az emberi érzés és gondolkodás számára lényeges három Ideát: az Igazat, a Jót és

¹³² Révész 2004, II.

a Szépet hirdetik. Az Igaz metafizikus, égi győzelmét az *Egyház diadala*, a racionalist, a földit az *Athéni iskola* jelképezi, a Jó az *Erényekben*, a Szép pedig a *Parnasszusban* nyilvánul meg. A Stanza della Segnatura egészének humanista jellege az Igaz két oldalának teljesen egyenrangú kezelésében érződik, a terem két nagyobbik falán ugyanolyan méretben szerepelnek. Az intellektuális úton elérhető Igaz, az antik kultúra legnagyobb személyiségeinek szerepeltetésével kerül kifejezésre. A terem programjában nem az egyházi és világi ideológia szembeállításáról van szó, hanem az antikvitás és krisztianitás neoplatonizmus szerinti összeegyeztetéséről. A keresztény vallás egyházfőjének termeit díszítő freskóciklusban sehol sem, így az *Athéni iskolában* sem az ikonográfia profanizálódásáról van szó. Raffaello freskójával kapcsolatban a pogány kultúra klasszikus eredményeinek a keresztény kultúra érdekében történő felhasználásáról beszélhetünk.¹³³

Raffaello a Filozófia Templomát már nem egy, a szabad természetbe helyezett architektúrában, hanem egy bazilikális csarnok terében jelenítette meg. A freskón megjelenített épület görög kereszt alaprajzú, a kupolás centrumába futó négy hajó kazettás dongaboltozatú. Az építészeti architektúra Bramante az új Szent Péter-székesegyház számára készített tervének festészeti megvalósítása. Bramante halála után Raffaello lett a Szent Péter-székesegyház építésvezetője. Ezután nyert megbízást X. Leó pápától a római antik emlékek számbavételére, és az antik Urbs történeti rekonstrukciójára is. Így az *Athéni iskola* építészeti összképében a Constantinus- és Maxentius-bazilikák, a Diocletianus-termák és a Pantheon architektonikus elemei is megjelennek, amelyeket a Szent Péter-székesegyház számára készített tervében már Bramante is felhasznált.¹³⁴

A figurák a padlón, a lépcsőkön, a homlokzat előtt és a hajókban helyezkednek el. Önmagukban is egységet képező és egymással is kapcsolatban lévő figurális csoportok. Az egész kompozíció középpontjában Platon és Arisztotelész kettőse áll. A homlokzat fülkéiben balra Apollón, jobbra Minerva (Pallasz Athéné) szobrai állnak. Mellettük és mögöttük a pilélek fülkéiben hasonló jellegű szobrok helyezkednek el, amelyek az erős rövidülés miatt nem azonosíthatók. Az alattuk lévő domborművek az istenségek szobraival kapcsolatban álló mitologikus-allegorikus jelenetekkel díszítettek. A kupoladob csegelyeinek két hátsó medalionjában egy fejét olvasásból felemelő férfi és egy kezét glóbuszra helyező nő ülő figu-

¹³³ VAYER Lajos: *Raffaello freskói a Vatikánban*. Budapest, 1987, 25.

¹³⁴ VAYER 1987, 30–31.

ráit fedezhetjük fel. A kupoladob ablakán a kék égre nyílik kilátás. A látóhatárt diadalív zárja le.¹³⁵

A tudós gyülekezet középpontjában Platón és Arisztotelész áll, főműveikkel vannak bemutatva: Platón a *Timaioszt*, Arisztotelész az *Etikát* tartja kezében. Jobb kezük mozdulata az egész kompozíció tartalmának lényegét fejezi ki. Platón felfelé, az ég felé mutat, ezzel az ideák egy magasabb szellemi szférában való létezését jelzi, kifejezve a gondolatok kozmologikus mozgását, amelyek az érzékelhető világból a platóni ideákhoz emelkednek fel. Arisztotelész nyitott tenyere le, a föld felé mutat, ezzel szimbolizálva, hogy a dolgok egyetemessége nem a valóságban létezőn kívül él. Raffaello azt a Marsilio Ficinótól átvett gondolatot jelenítette meg, amely szerint amíg az arisztotelészi iskola a pozitív okság reális alapjára épül, addig a platóni akadémikus iskola az ideális magasabban lakozó helyét kutatja.¹³⁶

Platóntól balra, a homlokzat előtt faunusi profillal Szókratészt látjuk, amint érveit az ujjain számlálja. Szókratész a septem artes liberales diszciplínáinak sorában a dialektikát képviseli. Előtte álló hallgatói között Alkibiadész a párkányra könyökölve jelenik meg. Hallgatósága között Alexandrosz is feltűnik. A csoporthoz jobb szélről még egy tanítvány közeledik.¹³⁷

A bal alsó sarokban a Grammatikát képviselő sztoikus Zénon egy kisgyermeket tart a karjaiban, mellette a hedonista Epikurosz, fején szőlőkoszorúval, márványtalapzatra támaszkodva olvassa könyvét. A márványtalapzat mellett egy padlózatra helyezett alacsony, szögletes kis emelvényen Püthagorasz tartja ölében könyvét, fölé Averroës, az Arisztotelész- és Dante-kommentárjai miatt nagyra tartott arab tudós hajol. Püthagorasz előtt földre támasztott táblán egy fiatal a diatesszeront, a harmónia és hangok elméletének grafikus ábráját tartja. A diatesszeron mint a makrokozmosz és mikrokozmosz platóni harmóniájának megtestesítője szerepel. Az Aritmetika és a Muzsika összetartozásának szimbóluma az egész kompozíció emblematikus mottója. A diatesszeron az egész figurális kompozíció szimmetrikus szerkezetének gondolatát hordozza. A számok tudományának két aspektusát mutatják: amit a tudósok két csoportja közül a bal oldali a zenei összhangok tanulmányozása révén határoz meg, azt a jobb oldali (asztronómusok) az égitestek tanulmányozásán keresztül éri el. A végcél Platón felemelt ujjá mutatja: minden tudomány kutatóútjának a számok tudományától a muzsi-

¹³⁵ VAYER 1987, 31.

¹³⁶ Uo.

¹³⁷ VAYER 1987, 32.

kához, a muzsikától a kozmikus harmóniához, ezen át pedig az Ideák isteni rendjéhez kell vezetnie.¹³⁸

Az előtér közepétől enyhén balra szögletes márványtömbre könyökölve Hérakleitosz ül. Arisztotelész alatt kissé jobbra a lépcsőn Diogenész alakja tűnik fel, öltözete és elhelyezkedése aszketikus életmódjára utal. Mellette a lépcsőkön felfelé haladó ifjú Diogenészre mutatva megbotránkozik közömbösségén.¹³⁹

Az előtér középrészétől jobbra Eukleidész, a Geometria megtestesítője, mélyen előrehajolva a földön fekvő táblán körzővel magyarázza tantételét a körülötte álló és térdelő tanítványoknak. Eukleidésztől jobbra az Asztronómia képviselőjeként Zoroaszter és Ptolemaiosz szerepelnek. Zoroaszter kezében a kék csillagos égi szférával, Ptolemaiosz fején koronával, kezében szürkés-barnás színű földrészeket mutató földgömbbel látható. Zoroaszter és Ptolemaiosz az architekturális kerettől szinte eltakart, szerényen álló két alak felé fordulnak. A szélen ábrázolt két alak Raffaello és a Sodoma művésznévvel ismert Giovanni Antonio Bazzi, a kiváló sienai festő jelenik meg, aki Raffaello előtt már dolgozott a Stanzákban. Az Arisztotelésztől jobbra álló csoportban a Retorika képviselői tűnnek fel. Konkrét helyzetben tevékenykedő, író, olvasó, elmélkedő, vitázó, tanító és tanuló, ifjabb és öregebb, változatos gesztusú és mimikájú csoportot láthatunk.¹⁴⁰

Raffaello a Stanza della Segnatura-ban már túllépett a platonizáló, humanista programon. A firenzei neoplatonisták a szabad művészetek közé már a Poétikát, a költészetet is felvették, Raffaello pedig Plótinosz nyomán nagy művész kortársainak bemutatásával a művészetet, az építészetet, a szobrászatot és a festészetet is beemelte a tudósok társaságába. Vayer Lajos – aki ugyancsak sokat járhatott collegista korában Haan festménye előtt – Plátón arcában Leonardo da Vincit, Eukleidész arcában Donato Bramantet, Hérakleitosz arcában pedig Michelangelo Buonarrotit határozta meg. Raffaello szignatúráját „RVSM” („Raphael Urbinas Sua Manu” [Urbinoi Raffaello saját kezével]) az Eukleidészként megjelenített Bramante tunikájának gallérjára helyezte, így is kiemelve első római mentorának személyét, jelezve iránta érzett háláját. A Stanzákkal foglalkozó kutatók Vasaritól kezdve századokon keresztül kísérleteztek a festményen szereplő személyek azonosításával. A Minerva-szobor alatt, vörös palástban álló aggastyán a kúria

¹³⁸ VAYER 1987, 32.

¹³⁹ Uo.

¹⁴⁰ Uo.

híres görög platonista kardinálisa, a tudós Giovanni Bessarione, a könyvét márványposztamensre támasztó Epikurosz bal válla mögül kitekintő szőke hajú gyermek Federico Gonzaga, a diatesszeron felett a képből kitekintő fehér ruhás ifjú II. Gyula kedvelt unokaöccse, a Malatesták urbinói hercegségének örököse lehet. Ifjú Francesco Maria della Rovere arckifejezésében Alkibiadészhez hasonlóan a leonardói angyalok arcának formái fedezhetők fel. A Minerva alatti párkányra támaszkodó férfiban Botticelli, míg a Platón-tól balra és a Diogenész mellett felfelé haladó ifjú alakjában Sodoma stílusa mutatható ki a kutatások szerint.¹⁴¹

Monori Laura – Tóth Károly

---

¹⁴¹VAYER 1987, 33.

Egry József: Badacsonyi táj, 1944
Pasztell, papír, 70 x 100 cm
Jelezve jobbra lent: Egry József 944
MTA Irodalomtudományi Intézet

Egry József: Vitorlaigazítók, 1946
Pasztell, papír, 72 x 90 cm
Jelezve jobbra lent: Egry József Badacsonyi, 946
MTA Irodalomtudományi Intézet

„Vak mélységből tört ki magános lelke lobogva;
Otthona, szárnyatadó műhelye lett ez a táj.
Művei ezt mondják: A világ szörnylakta sötétjét
Emberi szépséggé bontja, teremti a fény.”

Keresztury Dezső: A badacsonytomaji ház falára

*Felirat Borsos Miklós bronzplakettje alatt a badacsonyi felső ház emléktábláján*¹⁴²

A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete két Egry József-művel is dicsekedhet. Ezek a csaknem húsz évvel fiatalabb barát, az 1945 és 1947 között vallás- és közoktatási miniszter, Keresztury Dezső jóvoltából kerültek az Eötvös Collegiumba, aki tanára, valamint 1945 és 1948 között igazgatója, újjáépítője is volt az intézetnek. Mindketten Zalában születtek, Egry Zalaújlakon, Keresztury Egerszegen, és mindkettőjük ezer szállal kötődött a Balatonhoz. Csaknem három évtizedes barátságuk 1924-ben kezdődött. Pauler Ákos mutatta be őket egymásnak Badacsonyon. Keresztury számos tanulmányt és verset szentelt a festőnek, az elsőt 1933-ban publikálta a *Nouvelle Revue de Hongrie*-ban, az ötvenéves Egryt köszöntve. Később tekintélye és pozíciója is közrejátszott abban, hogy Egry József a második világháború utáni esztendőekben több, méltán megérdemelt kitüntetést is kapott. Egry halála után nem kis szerepe volt abban, hogy a festő életműve ne maradjon homályban, hogy a Tihanyi Múzeumban 1966-ban rendezett kiállítás után létrejöhessen Badacsonyon az emlékmúzeuma, és megjelenhessen előszavával az *Egry Breviárium* címen a festő írásaiból, naplójából válogatott kötet, amelyet Egry a barátok és az ő ösztönzésére írt.¹⁴³ Németh István Péter *Kettős szívárvány* címmel kötetet szentelt kettejük barátságának.¹⁴⁴

Részletek Egry József 1944-es naplójából: „Badacsony 1944. IV. 3. Rémesek a mai, cinizmussal párosult ellentétek, amikor emberek millióit ölik s

¹⁴² FÓNAY Tibor: *Egry József badacsonyi évei*. Veszprém, Eötvös Károly Megyei Könyvtár, 1989, 101.

¹⁴³ ÉRI István (szerk.): *Egry breviárium*. Budapest, Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, 1973.

¹⁴⁴ NÉMETH István Péter: *Kettős szívárvány avagy a Poeta Doctus és a Pictor (Adalékok Egry József és Keresztury Dezső barátságához)*. Keszthely, Balaton Akadémia, 2007. (Balaton Akadémia könyvek 64.)

gyönyörű városokat bombáznak rommá, akkor a rádiók slágereket üvöltenek, muzsikálnak. [...] Azt hangoztatják: keresztény kultúráért harcolunk [...] Miközben lábbal tipornak mindent, ami keresztény és emberi. [...] 1944. V. Idegességemben újból a fadaragáshoz menekülök. Ez az egyedüli, ami ezekben a szörnyű napokban leköt és nyugtat némileg. [...] 1944. VI. 14. Úgy érzem, akármilyen világot élünk – nekem még élnem kell és meg kell valósítanom egy-két fontosabbat a művészetemmel kapcsolatban.”¹⁴⁵

Az Egy József naplójából idézett mindkét részlet helytálló és igaz: a művész a háború nélkülölése, a változó frontok megpróbáltatásai közepette szinte alig alkotott. A riadt tekintetű 1940-es *Önarcképe* jól tükrözi lelkiállapotát: a tehetetlenséget a senkit nem kímélő borzalmak között, a túlsó partra való figyelmet. Ugyanakkor élt benne a készítés is azért, amit neki még meg kell valósítania művészetével kapcsolatban. Így születik meg a borongós, különös fényekkel villódzó *Mólón* (1941) című képe, a komor hangvételű *Öbölben* (1942), a vizet és a partot nagy lendületű hullámvonallal elválasztó *Párás part* (1944). Ugyanebben az évben kerül ki kezéből a most tárgyalt *Badacsonyi táj*¹⁴⁶ is, amely szerkezetében a hajdani Cseh–Szombathy-gyűjtemény két kiváló darabjának, az 1921-es *Tőzegégés Somogyban* című képnek és az 1926 körüli *Négyökrös szántónak* a struktúráját idézi: a fekvő képek alsó szélével párhuzamos vízszintes (út, horizont) határozza meg a kompozíciót. Az 1944-es művön az erre az útra merőleges parcellák ritmikusan tagolják az előteret, és a kép bal oldalának előterében álló gömbfa motívuma jobbról balra, átlósan haladva ismétli meg a „fényt lélegző fák” sorát.

Egy még ugyanezekben az években, 1943–44-ben festi meg azt a képét, amely az egyik legkarakterisztikusabb fény- és vízábrázolás művészetében: az *Aranykaput*. A parttalan ragyogásba, a nap hatalmas korongjának fényköreibe röpül a hajó, mintha szállna, rajta a hajós, az árboc mellett, a kép középpontjában és a vitorlás, mintha könnyű ragyogás lenne. Egy halászáinak természetes közege a tavon a csónak, de a festő ritkán választott vitorlást képe témájaként: a *Keszthelyi csónakkikötő* (1923 körül) három hajórészletet mutat felülnézetből, egy korábbi képen (*Balaton*, Xantus J. Múzeum, Győr) oldalról látunk egy hajót, amint jobbra tart, és két kép is szerepel

¹⁴⁵ ÉRI 1973, 147–148.

¹⁴⁶ LÁNCZ Sándor: *Egy József*. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadója, 1980, 165.

*Vitorlaigazító*¹⁴⁷ címmel, az első 1927-ből való és az 1946-os, ma is az Eötvös Collegium épületében található *Vitorlaigazítók*.¹⁴⁸

A későbbi képen teljes szélességében felülről látjuk a hajótest egy részét, és az árboc mellett áll a hajós, mozdulatlan, mintha megkettőződne árnyékával, de ha jól megnézzük, nem a káprázat szülte árnyék, hanem egy másik alak áll a fedélzeten. Mindketten mozdulatlanok, az alig egy-két vonallal jelzett vászon felül-oldalt levágott háromszöge a háttérük. Merev, mozdulatlan figurák ezek a hajósok az árboc vertikálisa mellett a rekkenő sugárzó hőségben. Az 1927-es vitorlasképen is egy hajótestrészlet tölti be az előteret, de ott a figura lendületes mozdulattal nyúl a vászon, illetve az árboc felé, és mintha ugyanaz a szél fodrozná a kékeszöld-barna hullámokat, mint a nem sokkal korábban (1923) festett *Balatoni halászok* csónakját övező hullámverést.

Ezek a képek fogadták a fiatal Fodor Andrást 1947-ben Keresztury Dezső collegiumi igazgató irodájában, és minden bizonnyal megerősítették a Piktör iránti elkötelezettségét, hogy majdan szerzője-szerkesztője lehessen az *Egry József arcképe* című kötetnek.¹⁴⁹ A két kép ekkor azért volt Keresztury szobájában, mert nem sokkal azelőtt minisztériumi keretből vásárolta meg őket.

Gopcsa Katalin

---

¹⁴⁷ Adatai: *Vitorlaigazító*, 1927, olajpasztell, papír, 69,5x99 cm, jelezve jobbra lent: Egry József Badacsony 1927.

¹⁴⁸ LÁNCZ 1980, 165.

¹⁴⁹ FODOR András (szerk.): *Egry József arcképe*. Budapest, Magyar Helikon, 1980.

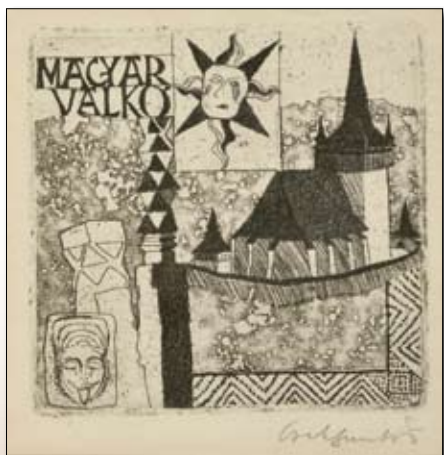

Cseh Gusztáv:
Hatvan főember (sorozat),
1976–1980
Rézkar, papír,
változó nyomathéreték

Kuncz Aladár portréja
rézkar, papír, 82 × 60 mm
Jelezve jobbra lent:
Cseh Gusztáv
Eötvös József Collegium,
II. emelet

Cseh Gusztáv:
Jeles házak (sorozat),
1982–1984
Rézkar, papír,
változó nyomathéreték

Magyarvalkó
Rézkar, papír, 80 × 80 mm
Jelezve jobbra lent:
Cseh Gusztáv
Eötvös József Collegium,
II. emelet

Az Eötvös Collegium második emeleti folyosóin látható Cseh Gusztáv két sorozata, amelyet nem sokkal a művész halála előtt vásárolt tőle az intézmény Szijártó István igazgatósága alatt. A műveket a Collegium kereteztette, és azóta is ebben a formában vannak kiállítva.¹⁵⁰

Cseh Gusztáv (1934–1985) grafikusművész Kolozsváron végezte képzőművészeti tanulmányai. Már édesapja (id. Cseh Gusztáv) is meghatározó személyisége volt az erdélyi könyvművészetnek és grafikának, ugyanúgy, ahogy az 1960-as évektől az ifj. Cseh Gusztáv is. 1961-től vett részt egyéni és közös kiállításokon is, ekkor még elsősorban Erdélyben (Kolozsváron, Nagyszebenben, Marosvásárhelyen, Sepsiszentgyörgyön, Csíkszeredán, Székelyudvarhelyen, Kézdivásárhelyen). Forrássorozat-tervét diplomával díjazták a bukaresti könyvszalón 1971-es kiállításán. Élete utolsó három évében főként Magyarországon (Szentendrén, Budapesten, Győrben, Esztergomban, Szombathelyen) voltak kiállításai. Állandó résztvevője volt továbbá Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban a romániai művészek csoportos tárlatainak. 1963-tól a *Dolgozó Nő* című folyóirat művészeti vezetője, valamint több mint 300 kötet művészi tervezője és illusztrátora. (A Tanulók Könyvtára zsebkönyvsorozat; Bajor Andor kötetének illusztrációi; az *Utunk* folyóirat karikatúrái.) 1985-ben fiatalon, tragikus hirtelenséggel hunyt el.

Az első rézkarcsorozat teljes, irodalmi címe¹⁵¹ *Pantheon, avagy képes csarnoka hatvan főembernek, akik a mi Pátriánkban születtek, éltek, vagy tértek örök nyugalomra és az igazság oltalmazásában különféle szép dolgok alkotásában jóemlékezetüket fennhagyták.*¹⁵² Cseh Gusztáv e jelentős sorozatának mind a hatvan darabja látható egy-egy példányban a Collegium nyugati szárnyában. Először az egész sorozatot 1981-ben láthatta a közönség. Az arcképcsarnok a 10. századtól kezdve a 20. század végéig ábrázolja a magyar kultúra és történelem kiemelkedő alakjait. A képméretetek nem azono-

¹⁵⁰ Ezúton is köszönjük Szijártó Istvánnak, Szabó Andrásnak és Sümegi Györgynek a tanulmány megírásához nyújtott segítségét.

¹⁵¹ Ez a cím található meg az 1993-ban a Kráter Műhely által könyvformátumban megjelentetett fedőlapon is. Alatta: História könyvekből egybeszedegte és a régi ábrázolásokról szép hasonlatossággal rézre karcolta CSEH Gusztáv kolozsvári képművész az MCMLXXVII–MCMLXXX. esztendőkből.

¹⁵² *Hatvan főember. Cseh Gusztáv rézkarcai.* Az előszót és a képek ismertetését írta: LÁSZLÓ Gyula. Budapest, Kráter Műhely Egyesület, 1993. Újabb kiadása: *Pantheon avagy képes csarnoka Hatvan Főembernek. Cseh Gusztáv rézkarcai.* KÁNTOR LAJOS (szerk.), Kolozsvár, Korunk Baráti Társaság – Komp-Press Kiadó, 2002.

sak a sorozatban. Ennek az az oka, hogy mivel Cseh elsősorban pedagógiai szándékkal készítette művét, ezért régről ismert, a 20. századra ikonikussá vált előképeket használt fel a munkájához. Célja az volt, hogy főként olyan mintákat alkalmazzon, amelyek az ábrázolt személlyel egykorúak, hitelesek. Így a rézkarcok előképeiként festmények, fotókat, szobrokat ismerhetünk fel.

A sorozatból kiemelhetjük Kuncz Aladár portréját. Az egyetlen az ábrázolt személyek közül, aki 1903-tól, miközben az egyetem magyar–latin–görög szakára járt, Eötvös-collegista volt. Az ő irodalmi szerepe több szálon kötődik a Collegiumhoz, hiszen a későbbi collegista Jékely Zoltán róla írta doktori értekezését, illetve a második világháború utáni első magyarországi erdélyi irodalomtörténeti kutatások is Kunczhoz vezettek vissza. Ekkor Pomogáts Béla írt róla kisonográfiát. Cseh Gusztáv grafikáján Kuncz Aladárt félprofil beállításban ábrázolta.¹⁵³ Egységesen jellemző a sorozat képeire, hogy egyszeri maratással készítette őket, így nem jellemző a fény-árnyék hatás kiemelése vagy az előtér-háttér éles szétválasztása. Az arcok azonban apró részletességgel vannak kidolgozva. Ahogy Cseh más műveinél, ebben a sorozatban is a montázsszerű komponálás érvényesül.

Cseh másik sorozata,¹⁵⁴ a *Jeles házak* is teljesebb címmel jelent meg, amely így szól: *Libellus Pictus, azaz képekkel írott könyvecskéje jeles házaknak, melyeket Alsó-csernátontól Zsibóig eleink önnön oltalmukra és Urunk dicséértére sok fáradozással emeltek és mesteri kézzel ékesítettek*. A *Jeles házak* 60 képből álló sorozata a Collegium keleti szárnyának folyosóit díszíti. A művész célja egyértelműen a számára fontos erdélyi műemlékek dokumentációja volt, egyfajta „képes műemléktár”¹⁵⁵ hozva létre. Mind tematikai, mind komponálási szempontból előképének Debreczeni László rajzai¹⁵⁶ tekinthetők. A képmező mindegyik rézkarcon több részre oszlik. A települések ismert műemlékeit jeleníti meg egy síkra komponálva Cseh Gusztáv. Az épületek (templomok, várak, kastélyok, udvarházak) a legjellemzőbb

¹⁵³ Közölve: LÁSZLÓ 1993, 124–125 és KÁNTOR 2002, 118–119.

¹⁵⁴ *Jeles házak. Cseh Gusztáv rézkarcai*. Előszó: SÜMEGI György. Budapest, Kráter Műhely Egyesület, 1993. A borítón megjelölve még: Mind a hatvanat felkereste és szép hasonlatossággal rézbe karcolta CSEH Gusztáv kolozsvári képiró az MCMLXXXII–MCMLXXXIV esztendőkből. Újabb kiadása: *Libellus pictus azaz képekkel írott könyvecskéje Jeles Háznak. Cseh Gusztáv rézkarcai*. KÁNTOR LAJOS (szerk.), Kolozsvár, Korunk Baráti Társaság – Komp-Press Kiadó, 2002.

¹⁵⁵ SÜMEGI 1993 és KÁNTOR 2002, 74–75.

¹⁵⁶ DEBRECZENI László: *Erdélyi református templomok és tornyok* (50 műmelléklettel). Kolozsvár–Ségesvár, 1929.

nézetből láthatók, mellettük pedig egy-egy azokból kiragadott motívum. Ezek az alkotó személyes élményeit hordozzák, vagy az illusztrált műemlék karakteres részletét kiemelve jellemzik a települést. Jellemző a képek kompozíciójára a fragmentaritás és a montázszerű elrendezés. A helységnevek egységesen archaizáló klasszikus római kapitális betűtípussal íródtak. A kép és szöveg harmóniája sajátossága a rézkarcainak. Nem minden képen láthatjuk a városok címerét, de gyakori ezek használata is. A hatvanas évektől kezdve megjelenik grafikáin a szabad képasszociációk egymás mellé komponálása, a nyolcvanas évekre pedig ez válik technikája legjellemzőbb elemévé.¹⁵⁷ A sorozatot első alkalommal 1985 júniusában állították ki a Báthory Líceumban rendezett kiállításon.

A 13. században alapított kalotaszegi Magyarvalkó jellegzetessége az 1452 óta álló román stílusú, majd gótikus szentéllyel bővített templom. A rézkarc is ezt az emblematisztikus emléket állítja a kép középpontjába. A képmező harmadát a templom legsajátosabb nézetének ábrázolása tölti ki. A fazsindelyes toronnyal 1550-ben bővítették a templomot, amelynek csúcsíves sisakját 1774-ben építették újjá. A templom díszítésének egyes fragmentumait emeli ki Cseh Gusztáv. A képmező középső harmadában elhelyezkedő nap motívum a templom kazettás mennyezetének díszítőeleme. A szószéket, a szentélybelső mennyezetének kazettáit, valamint a keleti karzat élénk színezésű illusztrációit Ulming Lőrinc és fia készítette 1774 és 1778 között. A fejfá, amely szintén illusztrálva van a rézkarcon, ugyancsak minden kalotaszegi templomkertben megjelenik. A kopjafát díszítő tagozat a kalotaszegi tájegységre jellemzően többféle belső szerkezetű csillag lehet, a református szimbólumrendszernek megfelelően. A képen megjelenő fejfá azért is különleges, mert utalás lehet az 1975-ben felfedezett, Rákóczi György idején bekövetkezett második tatárjárás alatt létrehozott csontkamrára, amely mellett Vasvári Pál kopjafáját is megtalálták a hagyomány szerint. Szintén Rákóczi építtetett védelmi okokból kettős falat a templom körül. Ennek egyik köve egy keleti típusú, turbános, szakállas férfit ábrázol, amely szintén megjelenik a rézkarcon.

Magyarvalkó társképe a sorozatban Magyarerőmonostor. Kalotaszeg egyik legrégebbi műemléke a Gyerőfyek által alapított monostortemplom, amely a 13. században épült, román stílusban, de ahogy a magyarvalkói templomot, úgy ezt is átépítették a gótikában. Hasonló felépítésű a településről készült rézkarc, mint Magyarvalkóé: háromsávú kompozíciójú, a templom és annak díszítőmotívumai jelennek meg rajta fragmentálisan összekomponálva. A festett, kazettás mennyezetet ugyanúgy Ulming Lőrinc készítette, mint

¹⁵⁷ Lásd: SÜMEGI 1993.

Magyarvalkón, amelynek jellegzetes tulipános, indás motívumait Cseh Gusztáv is kiemeli a képén. Ezek a mennyezetillusztrációk régi, 17. századi magyar mintákat elevenítenek fel, hagyományos, lombdíszes, illetve mértani díszítő-elemeket használva.

A másik két település, amelyeknek képe külön kiemelendő, Kisdisznód és Kraszna. Kraszna városát először 1213-ban említik, *Karasna* néven, amelyről Cseh Gusztáv is említést tesz rézkarcán. A kép jobb sarkában megjelenik a címer, a városnévnek ezzel az alakjával. A rézkarcon még feltűnik az az Augsburgból való ötvösremekmű, amelyet Pápai János és Pápai Gáspár 1660-ban ajándékozott az akkor már református egyházközségnek. Ez az aranyozott, ezüsfoglalatú kókuszdióra épített serleg látható a képmező jobb alsó negyedében. A kompozíció középpontjában a 14. századi, négy fiatornyos, toronysisakos templom áll. 1736-ban készíti el Pataki Asztalos János a festett famennyezetet. A sík mennyezeti kazettákat növény- és bibliai állatalakok díszítik. Cseh Gusztáv mind a motívumok fragmentumait, mind az alkotó nevét kiemeli rézkarcán.

Kisdisznód evangélikus vallású, Szeben megyei szász község. A hegyi evangélikus templom, amely megőrizte román kori formáját jelentősebb átépítés nélkül, a település legemblematisabb műemléke. A 13. század elején alapított templomot választja a kolozsvári képirod is rézkarca középponti témájává. Cseh Gusztáv a hegy oldalába helyezett kövekkel arra a hagyományra utal, hogy a nősülés előtt álló fiataloknak egy ilyen gömbkövet kellett felgörgetnie a hegyen a templomba. A kövek ma is láthatók a templomban, amelyeket azért vittek fel a hegyre, hogy egy esetleges ostrom esetén ezeket védekezésre lehessen használni. A Cseh Gusztáv-i kompozíció felső negyedét a templom bellenyugati kapuja adja.

Öze Eszter – Tóth Károly

- 10.** Márton Ferenc (1884–1940): Alpár Ignác, 1924
Ceruza, papír, 36 × 25 cm (52,5 × 39 cm lapméret)
Jelezve lent középen: Alpár Ignác építész, j. l.: Márton Ferenc 924
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, Ltsz. 62.89. II.

Az építész: Alpár Ignác (1855–1928)

„Alpár Ignác egyik utolsó élő tagja volt annak az építész nemzedéknek, mely a millenniumot megelőző és az azt követő két évtized során Budapest városképét kialakította. Előtte elment Czigler Győző, Hauszmann Alajos, Petz Samu, Lechner Ödön, akiknek kortársa, majd vetélytársa volt” (Elek Artúr, Nyugat, 1928).

1855. január 17-én osztrák iparoscsalád gyermekeként született Pesten. Schöckl Ignácként anyakönyvezték. Apja, Mátyás asztalosműhelyét a Nyár (ma Thaly Kálmán) utca 1. szám alatt rendezte be. Anyja, Eisele Mária az Eisele-, később a Láng-gépgyárat alapító württembergi családból származott.

Iskoláit a Kecskeméti utcai Főtanodában, majd a Reáltanoda utcai Belvárosi Reáliskolában (Eötvös Gimnázium) végezte. Kőművesinasként apjának Miksa (Osváth) utcai üzemében dolgozott, később Haliczky Béla építőmesterhez szegődött.

Építészdiplomát a berlini Bauakademie-n szerzett (1877), nevét 1880-ban magyarosította. Tanulmányútjai után (Németország, Dánia, Svédország, Itália) korábbi mestere, Hauszmann Alajos mellett a Műegyetemen lett asszisztens. 1884-ben az új tanszék létesítésekor megromlott a kapcsolatuk, ezért 1888-tól önálló irodát nyitott.

Elnyerte a Millenniumi Kiállítás Történelmi Főcsoportjának épületére kiírt pályázatot. A honfoglalás tiszteletére emelt Vajdahunyad várának együttese a magyar építészettörténet emblemikus alkotásait idézte, végleges anyagból újraemelt épülete (Mezőgazdasági Múzeum, 1902–1907) méltán szerzett országos hírnevet Alpárnak.

A lebontott Újépület helyén a Szabadság tér kialakítására több megbízást is kapott: Osztrák–Magyar Bank (1902–1905, MNB), illetve a Budapesti Áru- és Értéktőzsde (1900–1905, volt MTV-székház). Nevéhez köthető a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Széchenyi István téri (1913–1917, Belügyminisztérium),

a Magyar Általános Hitelbank József nádor téri (1910–1913, volt Pénzügyminisztérium) és az Anker Biztosító Deák téri székháza (1908–1910).

Számos oktatási épületet tervezett: a nagyváradai és a pécsi hadapródiskolát, a soproni katonai főreáliskolát, a brassói, békéscsabai, gyulafehérvári, nagyszabai, szamosújvári főgimnáziumokat, a fiumei kereskedelmi iskolát, a budapesti I. kerületi főgimnáziumot, a VI. kerületi állami reáliskolát, a pozsonyi főreáliskolát, a kolozsvári tudományegyetem bejárati tömbjét. Tervei szerint épült fel a segesvári, a dicsőszentmártoni, a dévai, a nyíregyházi és a kolozsvári vármegyeháza.

Budapesti lakóházakat is tervezett: II. Apostol u. 13., Neuschlosz Ödön; II. Apostol u. 11., Neuschlosz Marcell-villa; V. Báthory u. 5., Neuschlosz-bérház; VII. Almássy tér 15., saját irodája és bérháza; VII. Csepregi u. 4., Walla József bérháza. Utolsó kivitelezett épületét 1918-ban tervezte.

1928. április 28-án amerikai útjáról hazatérőben Zürichben érte a halál. A Vajdahunyd várában ravatalozták fel, innen kísérté óriási pompával a díszmenet a Kerepesi temetőbe.

(Forrás: Rosch Gábor: *Alpár Ignác építészete*. Budapest, Enciklopédia Kiadó, 2005.)

Süle Ágnes Katalin

Az Eötvös Collegium tervrajzai

Az Eötvös Collegium tervezési folyamatának első állomásaként az Alpár Ignác által szignált, 1906. szeptemberi terveket láthatjuk **(13–14.)**, amelyeket a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1906. november 7-i dátummal vizsgált meg, majd pirossal jelölte a módosítandókat (a középrészben jelzett hálótermek helyett felülvilágítószobák kialakítását és a sarokrízalitok erős kiugrásának mérséklését kérték). A színessel árnyalt, szépen kivitelezett oldalhomlokzati terv és a padlásalaprajz alapján az épület szimmetrikus utcai és hátsó homlokzatát közép- és sarokrízalitok tagolták volna. Ez a historizáló oldalhomlokzat kialakításában, felfogásában eltér a később megvalósult épületétől, annak középkori idéző elemeire csak az utca felé eső rizalit oromzatának hármassablaka és a főpárkány alatti félkörív utal.

A következő csoportban (11., 15–16., 18–20.) 1909-ben készült terveket látunk: ezek alapján valósult meg az épület. A ház szabályos alaprajzi rendszere Alpár korábbi iskolaépületeinek típusát követi, szimmetrikus, timpanonos-oromzatos hármás rizalittal tagolt homlokzati megoldása banképületeiről is ismert. Az E alaprajzú épület a középső tengelyben hátranyúló tornateremmel és az oldalsó részekkel együtt három szárnyal néz a hátsó udvarra. Az utcai és oldalhomlokzatoknál oldottabb udvari fronton a tornaterem külső sima felületképzésére a hármasablakokkal és többosztatú félköríves nagyablakokkal megmozgatott két szélső szárny válaszol.

A földszinti alaprajz (18.) a helyiségek funkcióját is mutatja: a főbejárat tengelyében, az alagsorban és a földszinten látszik a ma is meglévő tornaterem, amelyet díszteremként is használtak. A földszinten volt a háromhajós ebédlő (ma nagyterem) – amelyet az alagsorban lévő konyhával ételfelvónó kapcsolt össze – és a hatszobás igazgatói lakás is. Az első emeletre kerültek a „szellemi nevelésre szolgáló” helyiségek: az ugyancsak háromhajós könyvtár- és olvasóterem (ma MTA Irodalomtudományi Intézet), valamint az előadótermek. A második és a harmadik emeleti nappali-hálós szobákban négyesével lakott a 100 hallgató. A tudomány céljait szolgálta a pincében elhelyezett geodinamikai laboratórium, illetve a tetőgerinc fölé emelkedő obszervatóriumi torony.

A részletesen kidolgozott metszeteken (19–20.) megfigyelhető a reprezentatív kialakítású, háromkarú fölépcsőtér, illetve a hátsó homlokzat előtt elhelyezett, az épülettől külön álló, henger alakú téglaburkolatú kémény is.

A 17. tervrajz Alpárnak a földszinti ebédlő és az első emeleti könyvtár terhelésére vonatkozó külön terveit mutatja, amelyeket a főváros 1911. április 18-án hagyott jóvá.

Süle Ágnes Katalin

- 11.** Alpár Ignác (1855–1928): A Collegium főhomlokzata, 1909
87 × 60 cm
BFL XV.17.d.329/5069 11. f.
(Budapest Főváros Levéltára, Építési Ügyosztályok Tervtára, lásd fent
Süle Ágnes Katalin tanulmánya, 2. kép)

12. Az Eötvös Collegium új épületének felavatási ünnepsége,
1911. október 26.

- Balra ülnek: Wlassics Gyula volt miniszter és
émile Borel az École Normale Supérieure
aligazgatója;
- Jobbra állnak: Zichy János vallás- és
közoktatási miniszter és
Eötvös Loránd curator,
volt miniszter;
- Balról jobbra állnak: Berzeviczy Albert a képviselőház
elnöke, volt miniszter, Rados Gusztáv
a Műegyetem rektora és Schulek Frigyes
építész, akadémikus;
- Középen állnak: Fröhlich Izidor
az Egyetem rektora
és Bartoniek Géza igazgató

13. Alpár Ignác (1855–1928): Padlás- és fedélidom alaprajza, 1906
44 × 36 cm
EJC MDL 58. d. 111 D/ 1
(Eötvös Collegium Levéltár, lásd fent Süle Ágnes Katalin tanulmánya, 8. kép)
14. Alpár Ignác (1855–1928): A Collegium oldalhomlokzata, 1906
44 × 36 cm
EJC MDL 58. d. 111 D/ 1
(Eötvös Collegium Levéltár, lásd fent Süle Ágnes Katalin tanulmánya, 9. kép)
15. Alpár Ignác (1855–1928): A Collegium hátsó homlokzata, 1909
80 × 55,5 cm
(Eötvös Collegium, lásd fent Süle Ágnes Katalin tanulmánya, 10. kép)
16. Alpár Ignác (1855–1928): A Collegium oldalhomlokzata, 1909
73 × 54 cm
(Eötvös Collegium, lásd fent Süle Ágnes Katalin tanulmánya, 3. kép)

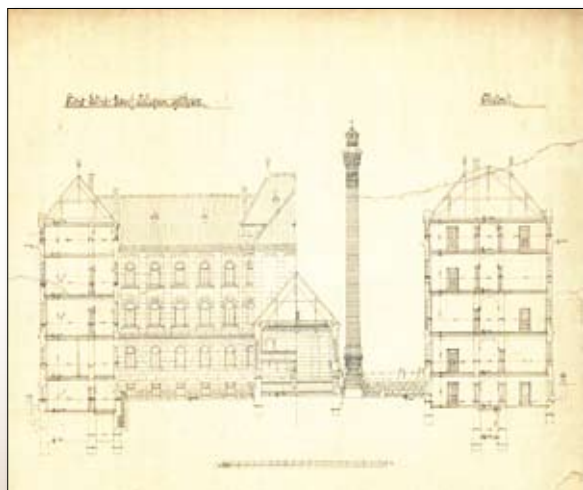
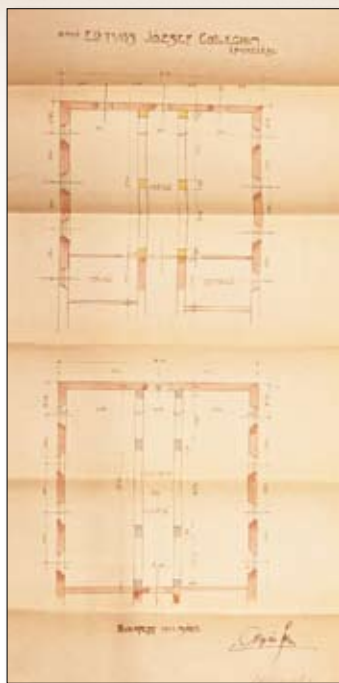

- 17.** Alpár Ignác (1855–1928):
A collegiumi ebédlő és könyvtár alap-
rajza, 1911
29 × 57 cm
EJC MDL 57. d. 111/A
(Eötvös Collegium Levéltár)

- 18.** Alpár Ignác (1855–1928):
A Collegium földszinti alaprajza, 1909
60 × 87 cm
BFL XV.17.d.329/5069 3. f.
(Budapest Főváros Levéltára,
lásd fent Süle Ágnes Katalin
tanulmánya, 4. kép)

- 19.** Alpár Ignác (1855–1928):
A Collegium metszetrajza, 1909
57 × 79 cm
BFL XV.17.d.329/5069 8. f.
(Budapest Főváros Levéltára,
Építési Ügyosztályok Tervtára, lásd fent
Süle Ágnes Katalin tanulmánya, 15. kép)

- 20.** Alpár Ignác
(1855–1928):
A Collegium
metszetrajza
a kéménnyel,
1909
79 × 55,5 cm
(Eötvös
Collegium)

„Eötvös Cirkusz”

A kabaréplakátok különleges dokumentumai a collegiumi diákéletnek. A kemény munka feszültségét oldották fel azok az időnként rabelais-i humorral átszótt színi előadások, „kabarék”, amelyeket kezdetben BG úr február végi névnapján mutattak be a collegisták. Erre az alkalomra meghívták az egyetem professzorait is, akik sokszor váltak „áldozataivá” a vaskos diáktrefának, de ezen a napon tilos volt megsértődniük. Tóth Magdolna

- 21.** Tristan et Iscult – 1902. február 22.
(Az első ismert kabaréplakát) (49,5 × 69,5 cm)

Előzetes hatóság kegyes engedelmével.
 1894. évi február 12-én napján
A COLLEGIUMI NAGY SZALABAN
 RÉSZLETES KÉPVI
 költői és vokal versmegszereplésével.

NAGYBACSI.
 Collegiumi szavazó juttat a felvételhez. Rajz emlékei ki állították
 Bencze Gábor. Zenei juttat haza Károly. Párhuzamos alkalmat a László által.

SZEMÉLYEK.

ELŐZETES HATÓSÁG. Iratokat juttat: Bencze Gábor, Károly, László, Párhuzamos alkalmat a László által.	ELŐZETES HATÓSÁG. Iratokat juttat: Bencze Gábor, Károly, László, Párhuzamos alkalmat a László által.	ELŐZETES HATÓSÁG. Iratokat juttat: Bencze Gábor, Károly, László, Párhuzamos alkalmat a László által.
--	--	--

A SZÍNHÁZTÁRSULAT JÁRÓ SZÍNHÁZVETÉSI FELHÍVÁS TÖLÉS

22.

ELŐZETES HATÓSÁG. Iratokat juttat: Bencze Gábor, Károly, László, Párhuzamos alkalmat a László által.

ELŐZETES HATÓSÁG. Iratokat juttat: Bencze Gábor, Károly, László, Párhuzamos alkalmat a László által.

ELŐZETES HATÓSÁG. Iratokat juttat: Bencze Gábor, Károly, László, Párhuzamos alkalmat a László által.

ELŐZETES HATÓSÁG. Iratokat juttat: Bencze Gábor, Károly, László, Párhuzamos alkalmat a László által.

ELŐZETES HATÓSÁG. Iratokat juttat: Bencze Gábor, Károly, László, Párhuzamos alkalmat a László által.

ELŐZETES HATÓSÁG. Iratokat juttat: Bencze Gábor, Károly, László, Párhuzamos alkalmat a László által.

23.

DISZELDÓDAS

MINDENYKÉNT B G TISZTELETÉRE

ALCOHOL

Collegiumi titkár: Bencze Gábor

Miss Hilda: Állam-görög-török-avai

ELŐZETES HATÓSÁG. Iratokat juttat: Bencze Gábor, Károly, László, Párhuzamos alkalmat a László által.

ELŐZETES HATÓSÁG. Iratokat juttat: Bencze Gábor, Károly, László, Párhuzamos alkalmat a László által.

ELŐZETES HATÓSÁG. Iratokat juttat: Bencze Gábor, Károly, László, Párhuzamos alkalmat a László által.

24.

EÖTVÖS CIRKUSZ

ELŐZETES HATÓSÁG. Iratokat juttat: Bencze Gábor, Károly, László, Párhuzamos alkalmat a László által.

ELŐZETES HATÓSÁG. Iratokat juttat: Bencze Gábor, Károly, László, Párhuzamos alkalmat a László által.

ELŐZETES HATÓSÁG. Iratokat juttat: Bencze Gábor, Károly, László, Párhuzamos alkalmat a László által.

ELŐZETES HATÓSÁG. Iratokat juttat: Bencze Gábor, Károly, László, Párhuzamos alkalmat a László által.

ELŐZETES HATÓSÁG. Iratokat juttat: Bencze Gábor, Károly, László, Párhuzamos alkalmat a László által.

25.

22. A nagybácsi – 1904. február 16. („Zenét füttyöl hozzá Kodály úr”) (48 × 69 cm)
23. Cid – 1906 („La musica da Zoltano Kodaglio”) (35 × 49 cm)
24. Álom – 1907. február 25. („Díszelőadás Mindenhatóurunk BG tiszteletére”) (49,5 × 69,5 cm)
25. Eötvös-cirkusz – 1925. február 28. (49,5 × 69 cm)
26. Meghívó a Bárány Eötvös Bár barátságos vérfürdővel egybekötött alkoholistaszeánszára – 1931. október 3. (49,2 × 68 cm)

- 27.** Az Archimédész-palimpsestus nemzetközi konferencia háttér
The Archimedes Palimpsest Colloquium. The Archimedes Palimpsest
and its New Texts, with other Studies from the Ancient and the Medieval World
Eötvös József Collegium, Budapest
18-22 September 2007

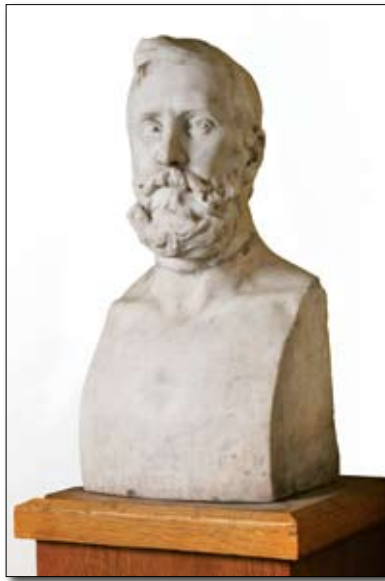
- 28.** Az Eötvös Collegium épülete 2011. október 26-án

Statuae – szobrok

1. Stróbl Alajos (1856–1926): Eötvös Loránd-büsztt, 1919 után
Márvány, 58 × 27 × 23 cm
Jelzés nélkül
Eötvös József Collegium, lépcsőház

A magassíkszint és az első emelet közötti első lépcsőfordulóban áll Stróbl Alajos Eötvös Loránd-büszttje. A mű 1891-ben készült Szuchy Tibor életmű-katalógusa szerint,¹⁵⁸ és abban az évben Stróbl kiállította a Múcsarnok téli tárlatán.¹⁵⁹ A kiállításon már magántulajdonként volt feltüntetve, amely még

¹⁵⁸ SZUCHY Tibor: *Liptóújvári Stróbl Alajos 1856–1926*. Budapest, 1941, 86 (A budapesti királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Művészettörténeti és Keresztényrégészeti Intézetének dolgozatai 69.)

¹⁵⁹ „508. sz. Strobl Alajos. Báro Eötvös Loránd képmása. Márvány-mellszobor. Magántulajdon.” In: *Képes tárgymutató az O. M. Képzőművészeti Társulat 1891/92. évi téli kiállításához*. Budapest, Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, 1891. XXXIV. (A katalógusban nem reprodukált.)

nem jelenthette a Collegiumot, talán a család vagy a báró birtokában volt. 1927-ben Ybl Ervin hosszú cikket szentelt Stróbl munkásságának bemutatására a *Magyar Művészet* című havilap hasábjain.¹⁶⁰ Itt reprodukálja is az arcképet, de nem a végül a Ménesi úti épületbe került márványt, hanem annak egyértelműen felismerhető fehér gipsz előképét. Az Eötvös Collegium megszüntetése után a szobor az épületben maradt, és az MTA Irodalomtörténeti Intézet gondozásába került. A Sötér István vezette intézettől 1967. júniusi kezdeményezésében Tóth Gábor vásárolta vissza ezer forintért.¹⁶¹

A Collegiumban maradt kisméretű alkotáson meglátszik az idő és a történelem nyoma: több súlyos sérülést elszenvedett. A fej letört a nyaknál, és az orr is fizikai behatás áldozata lett. Ezeket a sérüléseket feltehetően a második világháborús bombázások idején szerezte. Tomasz Jenő a háborús károkról szóló jelentésében így számolt be erről:¹⁶² „A nagy légibomba-találat értékesebb tárgyainkban a következő károkat okozta: megsemmisült egy harmónium, megsemmisült egy mellszobor (B. Eötvös József), egy másik mellszobrunk (B. Eötvös Loránd) ismeretlen állapotban még a könyvtárosi szoba romjai alatt van; erősen megrongálódott két zongora és a nagyobbik teleszkópunk.” Ezt a „megmenekült” mellszobrot nagy bizonyossággal azonosíthatjuk a ma is meglévő, sérült darabbal.

Stróbl első „monográfusa” és műtárgyjegyzékének összeállítója, Szuchy Tibor – aki Gerevich Tibor tanítványa volt a művészettörténet tanszéken – azt említi, hogy egy Eötvös Loránd-mellszobor az Eötvös Collegium tulajdona, és az 1891-es évben készült művek közé sorolja.¹⁶³ Ezt feltehetően egy gipszmodell után – amelyhez a báró modellt ült – faragta ki, és amelynek gipsz előképe megegyezik azzal a darabbal, amely hagyatékából a Szépművészeti Múzeumba, majd a Magyar Nemzeti Galériába került.¹⁶⁴ Egy Stróbl műtermét ábrázoló fotón is megjelenik a mellszobor.¹⁶⁵ A fényképen jól kivehető Eötvös arca, haj- és szakállviselete, amely teljesen megegyezik a collegiumi darabéval, ám

¹⁶⁰ YBL Ervin: Liptóújvári Strobl Alajos művészete. *Magyar művészet* 3. évf. (1927) 2. sz., 87–103. A reprodukció: 90.

¹⁶¹ EJC MDL 134–355/1967 Tóth Gábor levele Sötér Istvánnak, 1967. június 29.

¹⁶² Tomasz Jenő jelentése az Eötvös Collegium háborús káiról. In: DÖRNYEI Sándor (szerk.): *A háború sújtotta Eötvös Collegium. Tomasz Jenő emlékére*. Budapest, Eötvös József Collegium, 2004, 131.

¹⁶³ SZUCHY 1941, 79.

¹⁶⁴ SZUCHY 1941, 86.

¹⁶⁵ STRÓBL Mihály: *Strobl Alajos. A gránitoroszlán*. A fényképeket vál. és szerk. HAVAS Katalin. Budapest, Holnap Kiadó, 2003, 190.

a büszt alsó része íves formájú, kizárja a későbbi négyszöges alsó résszé való alakítás lehetőségét. Az Eötvös Loránd-büaszt másik változatát bemutató fotó a művész hagyatékában fennmaradt számos műtermi felvétel egyike, amely jelenleg a leszármazottak tulajdonában van. Az általuk összeállított album az ilyen és ehhez hasonló típusú fotók közlése miatt is nagy érdeklődésre tarthat számot.¹⁶⁶

Stróbl Alajos (1856–1926) a dualizmus korának kiemelkedő szobrászegyénisége volt. Liptóújrátott született, tanulmányait a bécsi képzőművészeti akadémián végezte Zumbusch tanítványaként.¹⁶⁷ Pályája csúcsán, 1885-től haláláig vezette a Mintarajztanoda (később Képzőművészeti Főiskola) epreskerti szobrászműhelyét és mesteriskoláját.¹⁶⁸ A magyar köztéri szobrászat meghatározó alakja volt. E mellett „képmásszobrászati” tevékenysége is kiemelkedő. Lyka Károly így foglalja össze a korszak szobrászatáról írott könyvében:¹⁶⁹ „Hosszú élete folyamán legalább 250-re nőtt a számuk, de bizonyára elérné a 300-at is, ha egyáltalán lehetséges volna a túlnyomó részben magántulajdonba jutott darabok családról családra vezető vándorútját kinyomozni.” Stróbl Eötvös Józsefről is készített portrét 1890-ben. A svábhegyi Eötvös parkban felállított bronz mellszobor adományozói ismertek: Mérő János és a svábhegyi nyaralóközösség mecénatúrája szükségeltetett a felállításához. Nem tudjuk, hogy ennek a büasztnek lehetett-e köze az egykori collegiumi Eötvös József-büaszhöz, amely Tomasz Jenő jelentése alapján elpusztult a háborúban. Nem tartjuk kizártnak, hogy az intézmény Ménesi úti palotájában egykor fellelhető mindkét mellszobor Stróbl Alajos munkáját dicsérte.

Tóth Károly

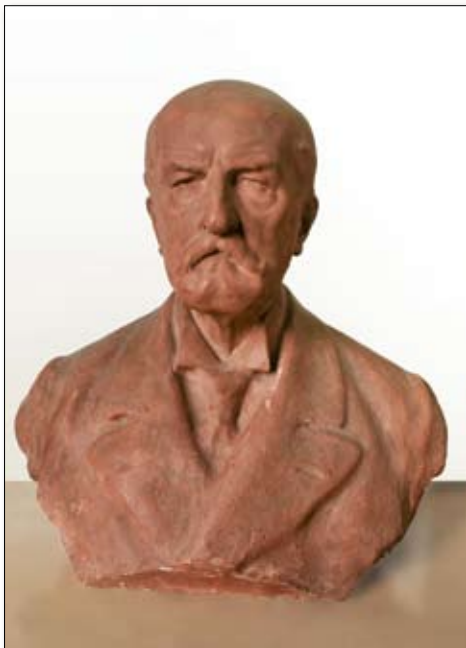
¹⁶⁶ STRÓBL 2003.

¹⁶⁷ HENSZLMANN Lilla: *Stróbl Alajos*. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1955.

¹⁶⁸ *Stróbl Alajos és a szobrász mesteriskola*. B. MAJKÓ Katalin–NAGY Ildikó (szerk.) Kiállítási katalógus. Budapest, Magyar Képzőművészeti Egyetem, 2006 és korábban: *A Mintarajztanodától a Képzőművészeti Főiskoláig*. BLASKÓÉ MAJKÓ Katalin–SZŐKE Annamária (szerk.), Budapest, Magyar Képzőművészeti Egyetem, 2002, 321.

¹⁶⁹ LYKA Károly: *Szobrászatunk a századfordulón. Magyar művészet 1896–1914*. Budapest, Corvina Kiadó, 1983, 2. kiadás, 21–22.

2. Pásztor János (1882–1945): Mednyánszky Dénes portréja, 1910
Gipsz (később patinázva), 54 × 32 × 52 cm
Jelzve bal oldalon lent: Pásztor János 1910
MTA Irodalomtudományi Intézet

3. Pásztor János (1882–1945): Semsey Andor portréja, 1910
Gipsz (később patinázva), 57 × 30 × 27 cm
Jelzés nélkül
MTA Irodalomtudományi Intézet

1910-ben a hódmezővásárhelyi újságok jelentős hírként számolnak be arról, hogy a pár hónappal hamarabb a fővárosba költözött fiatal szobrász, Pásztor János jelentős megbízásokat kapott a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól. Az akkor már sok kiemelkedő szoborpályázaton sikerrel szerepelt, tehetséges alkotó épp ezen megrendelések elmaradása miatt költözött fel a székesfővárosba. A hírt először a Lyka Károly által szerkesztett *Művészet* közölte, majd csak innen – vagy valamelyik hivatalos közlönyből – vették át

a Csongrád megyei lapok.¹⁷⁰ A hírek meglepő módon pusztán két szobormegbízásról szólnak: Eötvös József és Semsey Andor büsztjéről, és az sincs részletezve, hogy mely intézménynek szánják a szobrokat. Az időzítés azonban épp az Eötvös Collegium új épületének befejezésére esett, így sejthetjük, hogy a minisztérium már a megrendeléskor a Ménesi útra szánta ezeket a darabokat. Az sem teljesen világos, hogy miért pont az Eötvös- és a Semsey-szobrot nevezték meg a sajtóban. Ugyanakkor még Mednyánszky Dénes életében elkészítette a harmadik művet is Pásztor, amelyet 1911. március végi, Rudnay Gyulával közös kiállításán már szerepeltetett a korabeli újságok leírásai szerint.¹⁷¹ A kiállításról nem maradt fenn katalógus, így azt nem tudjuk, hogy a másik kettőt esetleg itt, az Andrássy úti Párisi Szalon közelmúltban felújított Lotz-termében állították-e ki.

Eötvös Józsefről a fennmaradt ábrázolások alapján készíthetett portrébüsztöt Pásztor János (Pásztor János: Eötvös József portréja, 1910, márvány [?], ismeretlen méretek, elpusztult a második világháborúban).

Az 1911 decemberében elhunyt Mednyánszky Dénesről mintázott második darab feltehetően az ismert fotók vagy a festmény alapján készült, ám azt az eshetőséget sem zárhatjuk ki, hogy Pásztor kiutazott még 1910-ben vagy 1911 első hónapjaiban Bécsbe, hogy a báró otthonában, a schönbrunni kastély kertjéhez közel eső trautmannsdorfgassei lakhelyén készítse el azt. A büszt az idős, sokat betegeskedő bárót mutatja be, az idealizáló megszépítés bármiféle gesztusa nélkül. Technikailag jól megoldott, megrendelésre készült portréről van szó, amely nem akar többet mutatni a valóság hűségesebb másolatánál. Nem tudjuk pontosan, hogy az eredeti szándék mi volt, ki akarta-e öntetni a Collegium bronzba ezt a darabot, egyáltalán ezzel a szándékkal készült-e a szobor. Az viszont biztos, hogy eredeti elhelyezése a régi Collegiumban a keleti szárny nagy irodalmi olvasójában volt, a mai MTA Irodalomtudományi Intézet idegen nyelvű irodalmi olvasótermében. Az 1935-ös fotó¹⁷² ott, az egyik térbe nyúló könyvespolc végében, körülbelül másfél méter magas posztamensen mutatja, még színes patinázás nélkül, gipszfehéren. A Semsey-

¹⁷⁰ (Sz. n.) Állami megbízás Pásztor Jánosnak. *Vásárhelyi Reggeli Újság*, VI. évf. (1910. március 29.) 75. sz., 3. és (Sz. n.) Állami megbízatás Pásztor János részére. *A Jövendő*, I. évf. (1910. április 1.) 5. sz., 59.

¹⁷¹ (Sz. n.) Művészek kiállítása. *Vásárhely és Vidéke*, XXIX. évf. (1911. március 28.) 38. sz. szám n. és (Sz. n.) Pásztor János és Rudnay Gyula kiállítása. *Hódmezővásárhely*, XXXI. évf. (1911. március 29.) 57. sz., 2.

¹⁷² Reprodukálva: NAGY József Zsigmond – SZIJÁRTÓ István. (szerk.) *Tanulmányok az Eötvös Kollégium történetéből*. Budapest, Eötvös József Kollégium, 1989, 162.

és az Eötvös-portré korabeli elhelyezése nem ismert. Semsey Andor portréja valószínűleg nem fotó alapján készült, ugyanis szemmel láthatóan idős korban ábrázolja az akkor hetvenes évei végén járó akadémikust és mecénást.

A szobor alkotója, Pásztor János¹⁷³ (1881–1945) korának egyik kiemelkedő tehetségű, méltatlanul elfeledett alkotója. Gyomaendrődön született, Hódmezővásárhelyen nevelkedett. Budapesten az Iparművészeti Iskolában, Mátray növendékeként tanult, majd Münchenben és Párizsban járt tanulmányúton. Itt ismerkedett meg Rudnay Gyula festővel, akivel életre szóló barátságot kötött, és aki az ő hívására ment Hódmezővásárhelyre, és működött közre a helyi művészkör életében.¹⁷⁴ Már fiatalon feltűnt formaadási és mintázási tehetsége, fiatal korától sok köztéri megrendelést kapott. 1906-ban a Múcsarnokba beküldött *Búcsúzkodás* című népi zsáner-szobra Harkányi-díjban részesült. Később, 1909-ben Ráth György-díjjal is megjutalmazták ugyanott. Első komoly fővárosi egyéni kiállítási sikerét a Párisi Áruház Lotz-termében Rudnay Gyulával közösen aratta. Rendszeresen kiállított a Múcsarnokban, a Nemzeti Szalonban, az Ernst Múzeumban, de a Művészházban is. Első komoly köztéri megbízását Hódmezővásárhelyen kapta, ahol Nyizsnyaj Gusztáv mellszobrát készítette el. 1906 és 1909 között mind a négy alkalommal részt vett a kultuszminisztérium által kiírt Munkácsy-szobor pályázaton, ahová négy különböző változatban is megvalósította a szobortervet, ám végül a zsűri konszenzusának hiánya miatt nem hirdettek győztest. Részben az itteni sikertelenség, részben a vidéki érvényesülés nehézségei miatt döntött úgy, hogy a fővárosba költözik. 1910-től a Várkertbazar műtermeinek egyikében dolgozott, majd két évvel később a Százados úti művésztelep egyik szobrászvilágának első lakója lett.¹⁷⁵

Az Eötvös collegiumi portrék elkészítése 1910–11-ben arra a korszakra esik, amikor Pásztor a fővárosba kerülve több megrendelést is kivitelezett. Sikereire jellemző, hogy ekkor már a torontálvásárhelyi Kossuth-szobor és a hódmezővásárhelyi korsós lány kútszobra mellett a debreceni nagytemplom elé állítandó Kossuth-szobor-pályázaton is részt vett. Köztéri megrendeléseinek

¹⁷³ Életről és munkásságáról eddig mindössze a Corvina művészeti kiskönyvtár sorozatában jelent meg kiadvány: HEITLER László: *Pásztor János*. Budapest, Corvina Kiadó, 1981.

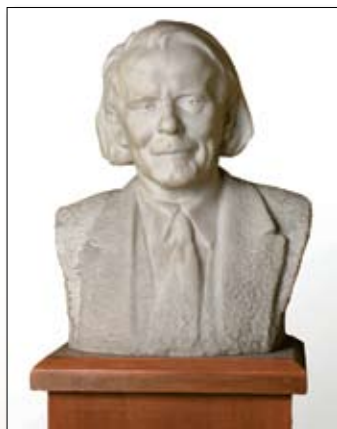
¹⁷⁴ Erről lásd: TÓTH Károly: *Hódmezővásárhelyi művészek 1900–1914*. (Kézirat, szakdolgozat.) 2007, ELTE BTK Művészettörténeti Intézet Könyvtára, Ltsz.: 1153.

¹⁷⁵ NYIKOS László: Százados úti művésztelep. In: HADIK András – RADVÁNYI Orsolya (szerk.): *Művészek és műtermek. Tanulmánykötet és katalógus a »Budapest a művészek városa« című kiállításához*. Budapest, Ernst Múzeum, 2002, 170–185.

látványossá válása és ismertségének csúcsa azonban egyértelműen a két világháború közötti korszakra esik. A halála utáni elfeledettségéhez az is nagyban hozzájárult, hogy sokan a Horthy-korszak reprezentatív szobrászának tekintették. Ekkor kapott olyan megrendeléseket, mint a Parlament előtti II. Rákóczi Ferenc lovas szobor, a Kelet (Erdély) szoborcsoport a Szabadság téri Trianon-emlékművek közül,¹⁷⁶ a Kazinczy Ferenc-emlékszobor a Bécsi kapu térnél a Várban vagy a világháború napjaiban felrobbantott Döbrentei téri Gömbös Gyula-szobor.¹⁷⁷ Számos helyen készített első világháborús emlékhelyeket is, így Orosházán, Hódmezővásárhelyen, de talán a legismertebbet Székesfehérváron, amelyet a székesegyház szentélyének keleti oldalán helyeztek el. Társadalmi elismertségére jellemző, hogy élete végén a Képzőművészeti Főiskola szobrászat szakán tanár lett, illetve a kormányzó javaslatára kinevezték a felsőház tagjának. Élete utolsó éveit az Eötvös Collegium közelségében, a gellérthegyi Szüret utcában töltötte, ahol villát építtetett magának.¹⁷⁸ A második világháború bombázásaiban, amelyek villájának, valamint nagyon sok művének és vázlatának pusztulását okozták, ő maga is életét veszítette.

Tóth Károly

4. Kisfaludi Strobl Zsigmond (1884–1975):
Kodály Zoltán-portré, 1970 körül
Márvány, 50 × 40 × 26 cm
Jelzés nélkül
Eötvös József Collegium, lépcsőház

¹⁷⁶ Erről lásd: Poró János: *Az emlékeztetés helyei. Emlékművek és politika*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003, 63.

¹⁷⁷ Reprodukció: Poró 2003, 36.

¹⁷⁸ Villáját Sváb Gyula tervezte, 1927-ben. Az eredeti tervek a Budapest Fővárosi Levéltárban találhatók meg. A főhomlokzat reprodukálva: HADIK–RADVÁNYI 2002, 226.

Kisfaludi Strobl Zsigmond Kodály Zoltán-portréja az Eötvös Collegium első és második emelete közti lépcsőfordulóban látható. A fehér márványból készült mellszobor hűen tükrözi az akkor már 75 éves nagy magyar tudós-zeneszerző komoly, szigorú, ugyanakkor derűs vonásait. Tekintete a távolba mered, ez magabiztosságot, mély gondolatiságot áraszt. A szobor megmunkálása az arcon kifinomult, különösen a szem és a száj környékén. Ettől elkülönül a szobor mellrészének faragása, amely kevésbé finoman, oldalain erősen rusztikusan mintázott.

A Kodály-szobor 1957-ben készült,¹⁷⁹ és nem sokkal később az Eötvös Loránd Tudományegyetem tulajdonába került.¹⁸⁰ 1960-ban állították ki először a Műcsarnokban megrendezett VIII. Magyar Képzőművészeti Kiállításon.¹⁸¹ Tóth Gábornak, az Eötvös Kollégium igazgatójának Sötér Istvánhoz, az egyetem 1963 és 1966 közötti rektorához, egykori collegistához 1964. március 5-én írott leveléből arról értesülünk, hogy a Kollégium megvásárolta az egyetemtől a Kodály-szobrot, amely akkor még raktározás céljából a Raktori Hivatalban volt. Tóth Gábor levelében engedélyt kért a szobor Kollégiumon belüli raktározására és egyben felállítására.¹⁸² A következő adat a szobor történetéről Tóth Gábor igazgatónak 1967. március 30-án írott leveléből való, amelyet Kisfaludi Strobl Zsigmondhoz címzett. Ebben az áll, hogy a Kollégium szeretné felállítani a szobrot végső helyére, amelyhez az igazgató Kisfaludi Strobl együttműködését kérte. Ez a levél egyben tanúskodik kettejük régebbi ismeretségéről is.

1967. május 10-én rendezték meg a Kodály-emléknapot a Kollégiumban, amelynek keretében leleplezték a Kodály-szobrot. Az eseményre külön meghívó is készült.¹⁸³ Erre több levél, valamint néhány újságcikk utal. Először a Raktori Hivatal 1967. április 5-én kelt levele, amely előzetesen jóváhagyta az emlékezt megrendezését és a szobor felavatását.¹⁸⁴ Majd Heltai Nándornak, (aki a kecskeméti Városi Tanács Művelődésügyi Osztályának volt archívumvezetője) 1967. május 11-én írott levele Tóth Gábor igazgatóhoz.¹⁸⁵ Heltai levelében arra kérte a Kollégium igazgatóját, hogy a leendő Kodály Zoltán

¹⁷⁹ Eötvös József Collegium Levéltára, 254. 235-ös irat.

¹⁸⁰ Eötvös József Collegium Mednyánszky Dénes Könyvtár és Levéltár, 254. 134–72/1964-es irat.

¹⁸¹ VIII. Magyar Képzőművészeti Kiállítás. Kiállítási katalógus. Budapest, Műcsarnok, 1960.

¹⁸² EJC MDL 254. 34–72/1964.

¹⁸³ EJC MDL 254. 134–81/1967.

¹⁸⁴ EJC MDL 254. 134–130/1967.

¹⁸⁵ EJC MDL 254. 134–231/1967.

Múzeum számára küldje el az emlékest és a leleplezés valamennyi dokumentumát. Erre válaszként Tóth Gábor nemcsak az ünnepséggel kapcsolatos meghívókat, plakátokat stb., küldte el, hanem egy cikket is a leleplezésről, amely az *Egyetemi Lapok*ban jelent meg. Ezenkívül magával a zeneszerzővel kapcsolatos levéltári anyagokat is mellékelte fényképmásolatban.¹⁸⁶ Továbbá egy 1967. május 12-i levél is található a levéltárban a szobor felavatásának körülményeiről: Tóth Gábornak a szobor talapzatát elkészítő mesterhez írott levele, amelyben köszönetét fejezte ki az ünnepségre elkészült szép munkáért.¹⁸⁷ Végül az említett *Egyetemi Lapok*on kívül, a *Magyar Hírek* 1967. július 1-jei száma is megemlékezett az eseményről: képes tudósítást közölt a Kollégiumba került Kodály-szobor avatásáról. A fotón Ortutay Gyula és a szobrász is láthatók.¹⁸⁸

1970-ben Moszkvában nagyszabású jubileumi kiállításra került sor, amelynek képzőművészeti részlegén a Művelődésügyi Minisztérium Képzőművészeti Osztálya szerepeltetni kívánta a Collegium tulajdonában lévő Kodály-szobrot. Mindez Czéh Józsefnek, a műcsarnoki Kiállítási Intézmény vezetőjének leveléből derül ki, amelyet Tóth Gábor igazgatóhoz írt 1970. június 9-én.¹⁸⁹ A Kiállítási Intézmény vezetője levelében felelősséget vállalt a szobor elszállításáért és visszahelyezéséért. A június 10-i átvételi elismervény tanúskodik arról, hogy a szobrot valóban kiállították Moszkvában.¹⁹⁰ A szobor 1971 februárjában érkezett vissza a Collegiumba, ám kisebb sérüléseket elszenvedve: a homlokon és a szemöldöknél kisebb karcok, a koponya többi részén pedig sárgás foltok voltak. Tóth Gábor igazgató először magának a szobrásznak írt levelet, hogy tekintse meg a szobrot;¹⁹¹ majd a károkért felelős Kiállítási Intézménynek, hogy térítsék meg a veszteséget.¹⁹²

A Kodály-szobor utoljára a Magyar Nemzeti Galériában volt kiállítva a Kisfaludi Strobl Zsigmond születésének centenáriumára rendezett kiállításon, 1984-ben. A kiállítással kapcsolatos részletek a két intézmény igazgatója (Bereczky Loránd, a Magyar Nemzeti Galéria igazgatója és Tóth Gábor)

---

¹⁸⁶ Uo.

¹⁸⁷ EJC MDL 254. 134–173/1967.

¹⁸⁸ Kisfaludi Strobl Zsigmond Kodály-szobrának leleplezése az Eötvös Collegiumban. *Magyar Hírek* XX. évf. (1967. július 1.).

¹⁸⁹ EJC MDL 254. 134–269/1970.

¹⁹⁰ Uo.

¹⁹¹ EJC MDL 254. 134–58/71-es irat.

¹⁹² EJC MDL 254. 134–170/71-es irat.

közi levelezésből derülnek ki.¹⁹³ A kiállítás 1984. július 3-tól szeptember közepéig tartott, ezt követően a szobor visszakerült a Collegiumba.¹⁹⁴

A portréművészete által világhírűvé vált Kisfaludi Strobl Zsigmondnak kiemelkedő alkotása a Kodály-szobor. A művész emellett még számos más jeles személyiségről is készített portrékat, így elsősorban magyar és angliai hírességekről: politikusokról, tudósokról, művészekről, valamint a magyar történelem nagyjairól. Híres személyiségek, akikről portréi készültek: Görgey Artúr (1913); Horváth Mihály (1934, Szentes); Györgyi Dénes (1923); Iványi-Grünwald Béla (1924); Csók István (1924); Rákosi Jenő (1930, Budapest); Benczúr Gyula (1931, Szeged, Nemzeti Pantheon); Bajor Gizi (1932); George Bernard Shaw (1932); Pásztor János (1934); Erzsébet hercegnő (1937); Somerset Maugham (1949).¹⁹⁵ Kisfaludi Strobl portréi híven tükrözik a művész rendkívüli fogékonyságát a felület és valóság érzékeny megragadására, valamint a modell személyiségébe való beleélésre. Arcmásait a mozgalmasság mellett nyugalom, harmónia, egyszerűség és közvetlenség jellemzi, amelyek valósághű megjelenésükkel hitelesen örökítik meg a múlt nagy személyiségeit, és rajzolnak hiteles képet a világháborúk időszakának társadalmáról, kortörténetéről. Kisfaludi Strobl művészettörténeti nagyságát is ezekben a jellemzőkben találjuk meg, mindenekelőtt is abban, hogy a legkülönbébb viszonyok, politikai rendszerek közepette is tisztán a művészetnek élt, minden alkotásában az általa megélt valóság kifejezésére törekedett.¹⁹⁶

Orgován Kinga Mária

¹⁹³ EJC MDL 254. 235; 854–313–235/1984; 235/1984.

¹⁹⁴ EJC MDL, 254. 235.

¹⁹⁵ BÁNÓCZI Zsuzsanna: Kisfaludi Strobl Zsigmond. In: *Kortárs Magyar Művészeti Lexikon*. FRTZ Péter (szerk.), II. kötet. Budapest, Enciklopédia Kiadó, 2000, 380–384. Ugyanez megtalálható az Artportálon is: http://artportal.hu/lexikon/muveszek/kisfaludi_strobl_zsigmond (2010. október 26.)

¹⁹⁶ GOGOLÁK Lajos: Kisfaludi Strobl Zsigmond portréművészete. *Szabad Művészet* 8. évf. (1954. október) 10. sz., 320–326.

Balás Eszter: Eötvös József, 1989 (bronzba öntve 2004)

Bronz, 47×20×10 cm

Felirat a talapzaton: Bárá Eötvös József

Eötvös József Collegium, nagyterem

A rendszerváltás után a Ménési útra került műtárgyak sorát a 2004-ben felavatott Eötvös József-szobor nyitja, amely Balás Eszter szobrászművész munkája. A szobor előtanulmányát 1989-ben készítette el, és a Nemzeti Kulturális Alap által kiírt pályázat keretében valósult meg annak bronzba öntése.¹⁹⁷ A pályázathoz Takács László, az Eötvös Collegium igazgatója és Géher István, az Angol–Amerikai Műhely vezetője kezdeményezésére írt ajánlást.¹⁹⁸ Az NKA miniszeri keretéből megvalósuló támogatás egyik kikötése Hiller

¹⁹⁷ BALÁS Eszter: *Az emberi árnyékvető*. Kiállítási katalógus. Budapest, Ernst Múzeum, 2005, 48.

¹⁹⁸ Ezúton köszönöm Takács László igazgató úr tájékoztatását (2010. december 14.).

Istvántól, a Nemzeti Kulturális Örökség miniszterétől az volt, hogy a szobrot az Eötvös Collegium épületében állítsák fel. Az ünnepélyes felavatásra a miniszter jelenlétében került sor 2004 tavaszán. Az avatóbeszédet Takács Ferenc irodalomtörténész, az ELTE angol tanszékének vezetője mondta. A szobor különleges helyre került: a régi Collegium ebédlőjének, a mostani Nagyklubnak északi falába, egy kiugró falsávba vágatott bele Takács László egy szoborfülkét, amelyben körülbelül kétcentis talapzaton áll a szobor.

Az elkészült alkotás Balás Eszter alakformálásának jellegzetes, több alkotásán is megfigyelhető stílusjegyeit viseli magán: a merev formaalakítás és a geometrizáló felületek egymásmellettiségét és egymásra hatását. Mindezekkel szemben a kezek finom alakítása, a sétatálcá tartása arisztokratikus könnyedséget és eleganciát sugároz. Az arc mintázása is alárendelődik a test egészén alkalmazott zárt formarendszernek, így az eötvösi „attribútumok” (szakáll, bajusz) jól felismerhetőek, ám messze áll a naturális portréalakítás igényétől.

Balás Eszter szobrászművész Budapesten született 1947-ben. 1961 és 1965 között a budapesti Képző- és Iparművészeti Gimnázium diákja volt, a Képzőművészeti Főiskolát 1967 és 1972 között végezte el Somogyi József tanítványaként.¹⁹⁹ 1971 és 1988 között rendszeres résztvevője a hódmezővásárhelyi Őszi Tárlatoknak, amelyen első alkalommal két portrét mutatott be. A Fialat Képzőművészek Stúdiója kiállításain vett részt, később számos egyéni és csoportos kiállításon is bemutatkozott.²⁰⁰ A *Művészet* 1982-es évfolyamában Kovács Gyula írt hosszabban munkáiról.²⁰¹ A korszakban készült portrészobrai közül talán a Bereményi Gézáról mintázott a legismertebb, a legtöbb alkalommal reprodukált. Köztéri műve Nagykanizsán áll a Hevesi Sándor utcai általános iskola előtt *Kígyó* címmel, amely absztrakt alkotás. Emberalakot formáló történeti szobrát találjuk a sárbogárdi rendelőintézet előtt: Kossuth Zsuzsanna; Gábor Áron bronzportréját pedig Budapesten a Bányászati és Kohászati Múzeum számára készítette el. 2000-ben avatták a péceli Ráday-kastély aulájában Ráday Gedeon mellszobrát. 1989-ben a Dorottya utcai Galériában rendezett egyéni kiállítást.²⁰² 1991-ben Eötvös-ösztöndíjban részesült. A 2004-es

¹⁹⁹ WEHNER Tibor: Balás Eszter. In: *Uő: Modern magyar szobrászat 1945–2010*. Budapest, Corvina Kiadó, 2010, 40–41.

²⁰⁰ SÍK Csaba: *Balás Eszter*. Kiállítási katalógus [Külföldi Kapcsolatok Intézete, 1989].

²⁰¹ KOVÁCS Gyula: Balás Eszter szobrászata és a rend. *Művészet* (1982. március) 3. sz., 9–11.

²⁰² P. SZÜCS Julianna: Visszalapozva. Balás Eszter kiállítása a Dorottya utcai Galériában. *Népszabadság* 1989. április 24. (MTA MKI Lexikongyűjtemény). A kiállítást Takács Ferenc nyitotta meg.

Eötvös-szobor felavatása után kicsit több mint egy évvel, 2005. július 14. és augusztus 3. között retrospektív kiállítást szentelt életműve bemutatásának az Ernst Múzeum. A megnyitót Takács Ferenc tartotta, Cseh Tamás pedig Bereményi Gézával közösen írt dalát énekelte el. 2006-ban a Balassa Péter-díj bronzplakettjét készítette el.

Tóth Károly

Orr Lajos: Wacław Felczak emléktáblája és reliefe, 2006
bronz, műkő, 103,5x73 cm, dombormű: 40×32×2 cm
Jelzés nélkül
Eötvös József Collegium, nagyterem

Wacław Felczak emléktábláját a budapesti Lengyel Intézet akkori igazgatója, a Kollégium egykori cserediákja, Maciej Szymanowski kezdeményezte, felavatására 2006. május 29-én került sor.²⁰³ Az emléktábla felállításának költségeit a lengyel Harc és Mártíromság Emlékét Őrző Tanács támogatta, a felavatásra ünnepélyes keretek között, Csoóri Sándor és Kovács István beszédeivel, Andrzej Przewoźnik helyettes államtitkár, a Harc és Mártíromság Emlékét Őrző Tanács államtitkára személyes jelenlétében került sor. A táblát és annak reliefsportréját Orr Lajos szobrászművész mintázta.

Wacław Felczak történet a poznańi egyetem történelem szakos hallgatójaként az 1938–39-es tanévben volt a Collegium bentlakó diákja.²⁰⁴ Czesław Kudzinowskival együtt érkezett a Collegiumba 1938 szeptemberében. 1916. május 29-én született Gołbiczében. A magyar történelem és kultúra már iskolás korától érdekelte. A poznańi Adam Mickiewicz Egyetemen a 19. század első felének, de főleg az 1848–49-es forradalom és szabadságharc lengyel-magyar kapcsolataival foglalkozott. Wacław Felczak a háború kitörése miatt legközelebb már „csak” 1940 májusában a Fegyveres Harci Szövetség felesküdtött katonájaként jött Magyarországra. 1940 és 1944 között a Varsó és Párizs, majd a Varsó és London közötti földalatti futárszolgálat budapesti szervezője, egy ideig parancsnoka volt, így pénzt, jelentéseket, utasításokat, parancsokat továbbító tevékenységével, befolyásos magyar kapcsolataival elévülhetetlen érdemeket szerzett a lengyel ellenállásban. A háború alatt négy testvérét veszítette el. A koalíciós időszakban politikai szerepet vállaló bátyját, Zygmuntot, a Munkapárt egyik vezetőjét, 1946-ban gyilkolták meg a kommunisták. Felczak a háború után is többször megfordult Lengyelországban, de az ezt követő aktív föld alatti ellenállásban már nem bízott, úgy vélte, hogy az feleslegesen kivérezeti a nemzetet. Beiratkozott a Sorbonne-ra, hogy befejezze tanulmányait. 1948-ben Stanisław Mikołajczykknak, a koalíciós kormány menekülésre kényszerített miniszterelnök-helyettesének személyes kérésére vállalta, hogy kihoz egy családot Lengyelországból. Útközben 1948. december 22-én Moravská Ostravában tartóztatták le a csehszlovák biztonsági szervek. Átadták a katowicei Belbiztonsági Hivatalnak. Ezt három hónapig tartó, kegyetlen kínzásokkal kísért kihallgatási időszak követte. A Lengyel Népköztársaság megdöntésére irányuló kísérlet és kémkedés vádjával 1951 áprilisában ítélte a Legfelsőbb Katonai Bíróság halálra, amelyet később életfogytiglani börtön

²⁰³ Ezúton is köszönöm Kovács István, Kósa László és Takács László segítségét.

²⁰⁴ Személyi anyaga a Collegium levéltárában: EJC MDL 35. doboz. J. W. Felczak személyi anyagai.

tönre változtatott. A hírhedt X. pavilonban évekig magánzárkában ült. 1956. október 30-án büntetését – tekintettel egészségi állapotára – megszakították: tizenkét hónap szabadságot kapott. 1957. október 22-én a tizenkét hónapi betegszabadság elteltével a Legfelsőbb Katonai Ügyészség az ítélet felülvizsgálását kérte. Két hónappal később a Legfelsőbb Katonai Bíróság a kémkedés vádját elejtve, Waclaw Felczakot tizenegy évi börtönre ítélte, és a büntetést azonnal harmadolta. Így nem kellett visszatérnie a börtönbe. Sohasem kérte rehabilitálását. 1958 januárjától a nagy tekintélyű, bár a hatalom által nem kedvelt Henryk Wereszycki professzor meghívta őt a Jagelló Egyetem Történeti Intézetébe tanársegédnek. A tudományos pályáját negyvenkét évesen újratekintő Waclaw Felczak a horvát-magyar kiegyezésről írta doktori értekezését. A hatvanas évek végén fejezte be *Historia Węgier* (Magyarország története) című nagydoktori munkáját. Az 1970-es évek közepétől kezdett ismét Magyarországra járni, de abba, hogy magyar fiatalok népesebb csoportjával találkozzon, csak 1979 végén egyezett bele. 1985 nyarán elhozta legkedvesebb tanítványait Magyarországra. Vendéglátásuk költségeit baráti közadakozás teremtette elő. Ingyenes szállásukról az Eötvös Kollégium gondoskodott. Ekkor fogalmazódott meg fiatal magyar tanítványaiban az ötlet, hogy 1986. május 29-én beköszöntő hetvenedik születésnapjára emlékkönyvet jelentessenek meg. A tanulmánykötet hatszáz példányban *Hungaro-Polonica* címmel látott napvilágot. Átadására 1986. június 6-án, ünnepi karitanács-ülésen, a Jagelló Egyetem dísztermében került sor. 1987 őszén Waclaw Felczak három hónapot töltött az Eötvös Kollégiumban vendégtanárként. Ő volt az, aki a Bibó István Szakkollégium diákjait, akiknek felkérésére több előadást tartott a Szolidaritásról, pártalakításra biztatta. Néhány hónap múlva létrejött a Fidesz, amely 1991-ben Felczak tanár urat tiszteletbeli tagjává választotta.

A régóta húzóódó professzori kinevezéséről szóló dokumentumot 1993. október 4-én nyújtotta át neki Lech Wałęsa köztársasági elnök. Felczak professzor a varsói Belweder-palotában tartott ünnepi fogadás után soha többé nem tért vissza Krakkóba. 1993. október 23-án egy varsói kórházban hunyt el.²⁰⁵

Az emléktábla alkotója, Orr Lajos szobrászművész, tanár 1952-ben a Keszthely melletti Várvolgyben született. 1966 és 1970 között a budapesti Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolában tanult. Somogyi József növendékeként végzett a Képzőművészeti Főiskolán 1977-ben, de mesterének tekinti Vigh Ta-

---

²⁰⁵ Kovács István: Egy magyarbarát krakkói professzor: Wacław Felczak és a Jagelló Egyetem. In: Kovács István – Petneki Áron (szerk.): *Bámulám a Visztulát... Krakkó a magyar művelődés történetében*. Budapest, Balassi Kiadó, 2003, 203–212.

mást is.²⁰⁶ Diplomája megszerzése után a Képzőművészeti Gimnáziumban tanított rajzot és mintázást.²⁰⁷ Pályája elején Derkovits-ösztöndíjban részesült, majd Veszprémben telepedett le.²⁰⁸ Szoros kapcsolatba került a nyíregyházi-sóstói művészteleppel, többször dolgozott ott. Feleségével több közös tárlata volt, a Fiatal Képzőművészek Stúdiójának kiállításain rendszeresen részt vettek. A Szegedi Nyári Tárlaton 1980-ban díjazott volt. 1981-ben a szegedi Móra Ferenc Múzeumban volt közös kiállítása Orr Lajosnak és Markolt Györgynek. Több műve került köztulajdonba, és köztereken is több alkotása látható.

Kovács István – Tóth Károly

Domonkos Béla:
Gombocz Zoltán portréja,
2006
Patinázott gipsz,
62 × 45 × 35 cm
Jelezve bal oldalon lent:
Domonkos Béla
Eötvös József Collegium,
lépcsőház

Az Eötvös Collegium első és második emelet közötti lépcsőfordulójában álló, bronzot imitáló színű nagyrészt gipsz mellszobor a Collegium egykori igazgatóját, Gombocz Zoltánt (1877–1935) ábrázolja. A műfaj hagyományainak megfelelően ez a büszt is egyéni és sematikus vonásokat egyesítő, szemközti, frontális nézetet mutat. A szobor felállításának költségeit Borzsák István professzor,

²⁰⁶ WEHNER Tibor: Orr Lajos. In: Uő: *Modern magyar szobrászat 1945–2010*. Budapest, Corvina Kiadó, 2010, 223–224.

²⁰⁷ VESZELI Béla: Múterem a város szívében. Orr Lajos szobrászművész. *Veszprémi Napló* 1984. november 30. (MTA MKI Lexikongyűjtemény).

²⁰⁸ MATITS Ferenc: Orr Lajos. In: FITZ Péter (szerk.): *Kortárs magyar művészeti lexikon*. III. kötet. Budapest, Enciklopédia Kiadó, 2002. Az interneten is megtalálható: http://artportal.hu/lexikon/muveszek/orr_lajos (2010. október 26.).

a Collegium kurátora állta, aki még 1932 és 1935 között, Gombocz Zoltán igazgatósága alatt volt az intézmény tagja. Domonkos Bélát is ő kérte fel a munkára, a Gomboczról elérhető fényképek alapján bízta meg a kivitelezéssel. Egy alkalommal Borzsák István és Takács László igazgató Érden, a szobrász műtermében megismerkedtek a készülő alkotással. A szobor ünnepélyes felavatására 2006. október 11-én került sor. Beszédet mondott Borzsák István kurátor, Maróth Miklós klasszika-filológus, a Magyar Tudományos Akadémia I. osztályának elnöke és Kósa László professzor, akadémikus.

A szobor alkotója, Domonkos Béla szobrászművész 1934. február 25-én született Kispesten. A család még 1935-ben költözött Érdre, ahol Domonkos Béla ma is él és alkot. 1951-ben lakatos oklevelet szerzett, majd repülőgép-szerelőnek tanult. 1966-ban tette le a Képzőművészeti Főiskola felvételijéhez szükséges érettségét. A főiskolára azonban többszöri sikertelen próbálkozás után sem jutott be, így autodidakta módon képezte magát. Első műveit Pátzay Pál korrigálta. 1972-ig Kőbányán dolgozott bányász-ként. 1974-ben súlyos gerincsérvet kapott, amelyből közel egy év alatt sikerült felépülnie. 1975-ben lett a Képzőművészeti Alap tagja. Pátzay 1979-es halála után önként kezdte gondozni a kapuvári származású szobrász szülővárosában létesült múzeumát.

Első művei 1965 körül keletkeztek. A közvetlen környezetéről mintázott egész alakos és mellszobrok lehetőséget nyújtottak az anatómiai pontosság és az egyéni vonások megjelenítésnek elsajátítására. Kiemelkedő mintázóképessége révén naturális megformálásra törekszik szobraiban. Kezdetben magán- és kisebb városi, közösségi megrendelésekre dolgozott. Érden ma is látható a házasságkötő terembe készített címere (1973) vagy az ófalusi templomban elhelyezett *Corpus* című munkája. 1974-ben, gyógyulása után készítette el Kőrösi Csoma Sándor hindu öltözékben, törökülésben meditáló szobrát és a ráckevei Ady Endre Gimnáziumba Németh László bronz mellszobrát. 1977-ben önállóan alkotása, a *Repülők* és több zsánerjelenetet mintázó műve (*Azért is iszom, Kalapácsdomb*) született meg. A nyolcvanas évek elejétől egyre nagyobb és jelentősebb megrendeléseket kap, így a taksonyi első világháborús emlékmű és a tököli templom keresztelőkútjának elkészítésére, a Mezőgazdasági Múzeum állatfiguráinak restaurálására vagy a postástelepi templom egész alakos gyermek Jézusának kifaragására. A kapuvári általános iskola udvarára készült *Karikázó fiú* (1982) című alkotását tisztelgésnek szánta egykori mestere előtt.

Domonkos Béla folyamatosan alkot – megrendelésre és saját kedvére egy-

aránt. Műterméből a nemzeti pantheon nagy alakjainak szobrai kerültek ki az évek alatt, nem is beszélve a közmegrendelésre készült portréiról és egész alakos munkáiról. Művészetében mindig a közérthetőségre törekszik, és ahogyan hitvallásában fogalmaz „a nagy elődök nyomában csak tisztelettel és alázattal lehet haladni”.²⁰⁹

Bognár Zsófia

Rieger Tibor:
Teleki Pál, 2004
(öntve 2010)
Bronz, 34 × 20 × 30 cm
Jelzés nélkül
Eötvös József
Collegium,
lépcsőház

A *Lustrum saeculare collegii* centenáriumi konferenciasorozat második napján, 2010. október 26-án került sor Teleki Pál szobrának a felavatására a lépcsőházban. A kisplasztikai alkotást az Eötvös Collegium Baráti Köre és a Bethlen Gábor Alapítvány kezdeményezésére a szobrászművész ajánlotta fel az Eötvös Collegium számára. A szobor felavatásán Bertényi Iván, a Baráti Kör elnöke és Lezsák Sándor országgyűlési képviselő mondott ünnepi beszédet. A két beszédet jelen kötetünkben teljes egészében közöljük. Rieger Tibor szobrászművész munkáját dicséri a balatonboglári templomkertben 2004-ben felállított egész alakos

²⁰⁹ LOSONCI Miklós: *Domonkos Béla*, Érd, Érd Városi Tanács, [1989], 3–36. és *Domonkos Béla* (Szöveg: DOMONKOS Béláné–POGÁNY Ö. Gábor). Kiskunlacháza, magánkiadás, 2001, 4–6.

Teleki-szobor is, mely a Collegiumba került példány nagyméretű változata.

A Teleki-szobor felállításával az Eötvös Collegium 1920 és 1941 között működő kurátora emlékét kívánja megőrizni. Ablonczy Balázs, Teleki Pál monográfusa a következő szavakkal jellemezte a politikusnak a Ménesi úti intézményhez fűződő viszonyát. „Az Eötvös Collegium volt számára az a modell, amelynek alapján a magyar elit nevelését elképzelte. A külföldön jól működő elképzelés magyar adaptációja, az oktatás és a követelményrendszer multidisziplinaritása, az itt tanuló fiúk többségének társadalmi háttere [...] megfelelő elképzeléseinek.”²¹⁰ Egy Haller István kultuszminiszternek címzett, 1920-as levélben Teleki azt írja: „A b. Eötvös József Collegiumot közoktatásunk és általában nemzeti kultúránk szempontjából fontos intézménynek tekintem.”²¹¹ Teleki Pál aktív kurátorként segített a Collegiumnak, részt vett az intézmény rendezvényein, a geográfus hallgatók képzésére Fodor Ferencet, közeli munkatársát kérte fel. Az intézmény a két világháború közötti korszakban sokat köszönhet Telekinek, aki több politikai jellegű támadástól is megmentette az intézményt, illetve személyes befolyásával kiállt a Collegium mellett, amely így meg tudta őrizni kivívott pozícióját a magyar felsőoktatásban.

A szobor a miniszterelnökök egy különleges pillanatban ragadja meg. Székében ül, lábát keresztbe rakja, bal kezét fejéhez emeli, jobb kezét a térdére helyezett, a Kárpát-medence földrajzát ábrázoló térképen pihenteti. Rieger kompozíciója Teleki Pál kettős szerepvállalására utal: a földrajztudományokban elmélyedő, iskolateremtő tudósra és a hazájáért felelősséget vállaló politikusra. Az elhelyezett térkép alapján egyértelmű, hogy a történelmi sorsfordulók által megváltoztatott Magyarország sorsáért aggódó embert látjuk.

A szobor alkotója, Rieger Tibor szobrászművész 1940-ben született Gyállyigeten. 1959-ben kezdte el és 1966-ban fejezte be a Képzőművészeti Főiskolát Pátzay Pál és Szabó Iván növendékeként.²¹² Később egykori mesteréről neveztet elismeréssel jutalmazták: Pátzay Pál-emlékérmet kapott.²¹³ 1976-ban *Abalakmosó* című művét kiállította a XXIII. hódmezővásárhelyi őszi tárlaton. Részt vett a siklósi kerámia-művésztelep munkájában. Ugyanebben az évben

²¹⁰ ABLONCZY Balázs: Teleki Pál. Budapest, Osiris Könyvkiadó, 2005, 206.

²¹¹ EJC MDL 40. doboz 69. Idézi: ABLONCZY 2005, 284.

²¹² WEHNER Tibor: Rieger Tibor (Rieger Tibor). In: Uő: *Modern magyar szobrászat 1945–2010*. Budapest, Corvina Kiadó, 2010, 247.

²¹³ OSZTOVITS Ágnes: A középkori mesterek alázatával. Rieger Tibor szobrászművész és az ezeréves Pannonhalma templomkapuja. *Magyar Nemzet* 1995. október 7. 19 (MTA MKI Lexikongyűjtemény).

Hévízen Berzsenyi portrészobrát avatták fel a SZOT Szálló emlékparkjában. Szintén ebben az évben önálló kiállítása nyílt a Fényes Adolf-teremben. 1981-ban a ravennai kispasztikai biennálé díjazottja Szanyi Péter, Osváth Mária és Vasas Károly mellett. 1984-ben a sportot népszerűsítő kispasztikai alkotása, a *Győzelem* Ezüstgerely díjat nyert. Számos köztéri emlékművet készített, így a várpalotai 1848-as emléket, 1986-ban Nagyiván községben felállították József Attila-mellszobrát, a fehérgyarmati Dísz téren *Életfa* című művét. Rieger Tibor készítette a pannonhalmi bencés apátság bazilikájának millenniumi kapuját, a mosonmagyaróvári 1956-os emlékművet és a kecskeméti második világháborús emléket.²¹⁴ Teleki Pál egész alakos szobrát Balatonbogláron 2004-ben avatták fel.

Tóth Károly

---

²¹⁴ Rieger Tibor. *Új ember* LX. évf. (2004. szeptember 26.) 39. sz., 11.

Imagines testimoniaque columnis affixa – Oszlopokon elhelyezett fényképek és emlékek

I. columna

Tosca-paródia, Kodály Zoltán vezényletével. 1903-as csoportkép az előadás szereplőiről (51 × 41 cm)

Római tanulmányút, 1898.
Bartonek Géza igazgató és
Szilasi Móric, a klasszika-filológia
szakvezető tanára vezetésével
– műtermi felvétel Rómában
(53 × 43 cm)

Collegiumi csoportkép
1922-ből (33 × 27 cm)

Csoportkép az 1926-os
collegiumi ballagásról (33 × 25 cm)

II. columna

A francia kapcsolat

A magyar tanárképzés színvonalának emelésére hivatott Collegium mintájául Eötvös Loránd a patinás párizsi École Normale Supérieure-t szemelte ki.

„Amikor a Collegium megalakult, a rue d’Ulm-i Intézetre szegeztük szemünket... Azt akartam, hogy a francia kultúra oly nagy súllyal legyen képviselve, amilyennel csak lehet a mi Collegiumunkban” – írta Bartoniek Géza 1911 nyarán abban a levélben, amelyben meghívta a párizsi egyetem rektorát az új épület ünnepélyes avatására.

Ennek a gondolatnak megfelelően a két intézmény kapcsolata kezdettől fogva igen szoros volt: ezt többek között a francia lektorok folyamatos és állandó jelenléte biztosította.

Ezt a posztot kizárólag az École volt hallgatói tölthették be; jobbára olyan frissen végzett fiatal emberek érkeztek Budapestre, akik franciatanári végzettségük mellett érdeklődtek a magyar és a közép-európai kultúra iránt.

Célestin Bouglé, az Éns igazgatója
dedikált fényképe Szabó Miklósnak
(27×35 cm)

Aurélien Sauvageot

(1897. április 13. – 1988. december 5.)

„A francia és magyar kultúra összekötő tisztje” kétségkívül a francia lektorok legjelentősebbike volt, és egész életében a magyar kultúra elkötelezettje maradt. 1923–31-ig töltötte be a Collegium lektori tisztét. Elődeivel ellentétben kiválóan megtanult magyarul; legnagyobb vállalkozása egy magyar–francia és francia–magyar szótár elkészítése volt. Nevéhez fűződik a finnugrisztika franciaországi megalapozása és számos nagy magyar regény francia műfordítása (Babits: Timár Virgil fia, Jókai: A kőszívű ember fiai, Veres Péter: Próbatétel stb.). Magyarországi élményeit több memoárkötetben is megörökítette (Magyarországi életutam; Découverte de la Hongrie).

Álljon itt Kölcsey *Himnusz*ának befejező szakasza franciául, Sauvageot tolmácsolásában:

Dieu, accorde au Hongrois
Gaîté, abondance.
Etends au-dessus de lui un bras protecteur
Quand il lutte avec l'ennemi.
A lui que l'adversité depuis longtemps déchire,
Apporte de joyeuses années.
Il a déjà expié, ce peuple,
Le passé et l'avenir.

III. columnna

- Tóth Gábor fényképe
- Péterffy András képe a Kollégium bejáratáról
- „Alapítólevél” a lányok beköltözéséről és a lányszárny megalapításáról

A Collegiumban végzettek statisztikája

1924. június végéig

Végzett: 374 fő

Egyetemi és főiskolai oktató: 60 fő

Középiskolai tanár: 216 fő
Külföldi tudományos tevékenység: 9 fő
A Magyar Tudományos Akadémia tagja: 16 fő

1946. november 8.

Végzett: 730 fő
Egyetemi tanár, magántanár, főiskolai tanár: 115 fő
Középfokú tanintézetekben:
    igazgató: 58 fő
    tanár: kb. 400 fő
Tudományos intézetekben teljesít szolgálatot: 60 fő
Minisztériumi szolgálatban: kb. 25 fő
Külföldi szolgálatban: 18 fő
Önálló író és művész: 20 fő
A Magyar Tudományos Akadémia tagja: 44 fő

1958. szeptembertől 1990. januárig

Végzett: 361 fő (önkéntes adatszolgáltatás alapján)
Egyetemi, főiskolai oktató: 128 fő
Középiskolai tanár: 48 fő
Tudományos intézményben dolgozik: 70 fő
Minisztériumban dolgozik: 15 fő
Író, művész, szerkesztő (rádió, televízió, írott sajtó): 53 fő
A Magyar Tudományos Akadémia tagja: 7 fő
Egyéb foglalkozás: 44 fő

Az újjászervezéstől a rehabilitálásig: A „Kollégium”

Az állampárt utasítására 1950-ben fölszámolt Collegium épületét a Tanfolyamellátó Vállalat vette át, és zsúfolt tömegszállássá változtatta. A híres könyvtár – akadémiai pozícióban lévő öregdiákoknak köszönhetően – megmenekült a pusztulástól, köré szervezték meg a MTA Irodalomtörténeti (Irodalomtudományi) Intézetét. A könyvtár helyben maradásának, valamint az egyetemen oktató volt collegisták nevelőmunkájának köszönhetően a collegiumi gondolat nem veszett el, és az '50-es évek közepének oktatáspolitikai vitáiban – Kosáry Domokos és Sőtér István javaslata nyomán – napirendre került a Collegium képzési eszményének rehabilitálása.

1955-ben a diákokthoz fölvette az Eötvös Kollégium nevet, majd 1958-tól megindult benne az ELTE első szakkollégiuma, amelynek kialakításában egy homo novus, Tóth Gábor pedagógiatörténész, főiskolai adjunktus járt az élen. Az új igazgató (1956–1984) az állampárt és az egyetem szorításában, a megváltozott körülményekhez alkalmazkodva, fokozatosan építette ki a Kollégium szakmai arculatát: az intenzív nyelvi képzés, a speciálkollégiumok és műhelyszemináriumok mellett jól szervezett, művelt szellemiségű és nemzeti érzelmű közösségi élet bontakozott ki a Kollégiumban, amely tagjainak, a nagyjából vidéki származású egyetemista értelmiségnek nemcsak igényes szakmai nevelést, hanem nemzedékeken átívelő, történelmi közösségtudatot is adott. 1984-ben az épületben már csak szakkollégisták lakhattak, és a leköszönő igazgató nagy hírű intézményt adott át utódjának, Szijártó Istvánnak, akinek hivatali idejében (1984–1992), az új-jászervezés tetőpontjaként, 1991-ben a magyar állam főméltóságai rehabilitálták és függetlenné nyilvánították az Eötvös Collegiumot.

IV. columna

- Életképek a mai Collegiumból
- Magyar Örökség díj, 2003.
- Diavetítés a collegisták mindennapjaiból

Az ELTE Eötvös József Collegium tagjainak kiemelkedő tanulmányi eredményei a Lustrum évében

Az Eötvös Collegium 2010–2011-ben köztársasági ösztöndíjat nyert tagjainak névsora

Angol–Amerikai műhely

Biológia-kémia műhely

Bollók János Klasszika-filológiai műhely

Germanisztika műhely

Informatikai műhely

Magyar műhely

Társadalomtudományi műhely

Történész műhely

Gyuris Kata

Nagy Péter, Sarka János, Batki Júlia

Delbó Katalin, Mihálykó Ágnes

Németh Odette, Rácz Katalin, Sedlák Nikolett

Balassi Márton, Laki Balázs, Cséri Tamás,

Englert Péter, Gévay Gábor

Bátori Anna, Markó Anita, Petykó Márton,

Tóth-Czifra Júlia

Laube Csilla, Somfalvi Alíz

Arató György, Bojtos Anita, Kádár Zsófia,

László Gábor, Mihálykó Ágnes, Nagy János,

Novotnik Ádám, Pál Zoltán, Póka Ágnes,

Szász Lajos

Az Eötvös Collegium 2011-2012-ben köztársasági ösztöndíjat elnyert tagjainak névsora

Biológia-kémia műhely	Zsótér Soma
Bollók János Klasszika-filológiai műhely	Locsmándi Dániel
Filozófia műhely	Szilvay Máté
Francia műhely	Szívós Eszter
Germanisztika műhely	Mémeth Odette
Informatikai műhely	Englert Péter, Kovács Péter, Gévy Gábor
Magyar műhely	Bátori Anna, Bucsics Katalin Beáta, Gyöngyösi Megyer, Kovács Györgyi, Markó Anita
Mendöl Tibor műhely	Liszes Mónika Éva
Orientalisztika műhely	Muszka Katalin, Takó Ferenc, Jámbor Aliz Laura
Társadalomtudományi műhely	Ditzendy Orsolya
Történezműhely	Arató György, Boa Krisztina, Bojtos Anita, Kapitány Adrienn, Kádár Zsófia, Kovácsik Antal, Locsmándi Dániel, Nagy János, Novotnik Ádám, Orgován Kinga, Póka Ágnes, Ternovác Bálint

Az ötödik (2010) Ifjúsági Bolyai-pályázat felsőoktatási kategóriájának nyertese Lovász Lilla.

A XXX. Jubileumi OTDK-n helyezést nyert collegisták névsora:

Angol–Amerikai műhely	Gyuris Kata IV.
Biológia-kémia műhely	Orbán Ildikó I., Szabó Judit Eszter II., Kis Anna II., Nemes Ákos III., Sarka János III.
Bollók János Klasszika-filológia műhely	Mihálykó Ágnes I. (a PSAT különdíja és Pro Scientia aranyérem)
Cathedra Magistrorum	Deme Anna I. (Különdíj a legjobb technikai prezentációért és Pro Scientia aranyérem), Iványi Rudolf II., Sziva Éva II.
Filozófia műhely	Hangai Attila I. (a PSAT különdíja), Fazakas István II., Szívós Eszter II., Takó Ferenc V.
Informatika műhely	Horpácsi Dániel és Leskó Dániel III.
Magyar műhely	Tóth-Czifra Júlia I. (Pro Scientia aranyérem), Bátori Anna II., Bucsics Katalin Beáta II., Petykó Márton II. (két kategóriában, a SZAK Kiadó különdíja a legjobb helyszíni teljesítményért), Markó Anita V., Evellei Kata (az MTA Nyelvtudományi Intézet különdíja)
Mendöl Tibor műhely	Udvardi Beatrix II. (Koch Sándor-díj), Somogyvári Márk VI. (Papp Simon Alapítvány különdíja), Ivanics Balázs V., Czirfusz Márton VI.
Orientalisztika műhely	Csendom Andrea III.
Történezműhely	Arató György I. (az MTT különdíja), Boa Krisztina I., Ternovác Bálint I., Kovácsik Antal II., László Gábor II., Novotnik Ádám II., Nagy János II., Póka Ágnes II., Bojtos Anita IV., Szász Lajos V., Pál Zoltán VII.

Imagines testimoniaque vitreis inclusa – Tárlókban kiállított műtárgyak és emlékek

I. A Csillag utca

(Összeállította: Tóth Magdolna)

A báró Eötvös József Collegium alapítólevelét I. Ferenc József 1895. augusztus 18-án írta alá Bad Ischlben, Wlassics Gyula kultuszminisztersége idején. A kiemelt tudós-tanár képzést szolgáló intézmény 1895 szeptemberében kezdte meg működését a Kerkápoly–Bodor Alapítvány Csillag utca 2. számú bérházának II–III. emeletén. (A Vásárcsarnok mögötti épület ma is áll, emléktábla hirdeti falán az egykori Collegiumot; az utca azóta Gönczy Pál nevét viseli.)

A Collegium – Beöthy Zsolt javaslatára – báró Eötvös József nevét vette fel, első curatora báró Eötvös Loránd, első igazgatója Bartoniek Géza volt.

Az 1895/96-os első tanévre 27 növendéket vettek fel, előzetes válogatás alapján, állami javadalmazású helyekre. Három hely betöltéséről Wlassics Gyula később kívánt intézkedni. Beköltözött még a Collegiumba 1895 szeptemberében 5 „áldozár”, a csornai premontrei rend tagjai, akiknek teljes ellátási költségét a csornai prépostság fedezte.

A „tanári kar” ügyében is intézkedett a miniszter négy szakvezető kinevezéséről döntve: Riedl Frigyes a magyar irodalom és a francia nyelv, Szilasi Móric a klasszika-filológia és a magyar nyelvészet, Mika Sándor a történelem, Suták József a matematika tanítását vállalta. Hozzájuk csatlakozott még ugyancsak az első tanévben, 1896 februárjában Hoffmann Frigyes, akit a német nyelv tanításával bíztak meg.

Az első tanári kar feladata volt, hogy – Szilasi Móric szavaival – irányt és mértéket szabjon, lerakja a Collegium tudományos alapjait, és kidolgozza egy hosszú távú tudós-tanár képző program korszerű pedagógiai módszereit.

1. A Csillag utcai épület, a Collegium első otthona (ma Gönczy Pál utca) [fotó: Süle Ágnes Katalin]
2. Báró Eötvös Loránd, a Collegium első curatora kultuszminisztersége idején [korabeli fotó másolata]
3. Báró Eötvös József, akinek nevét a Collegium viseli [Simonyi fényirodájából, dátum nélkül]
4. Báró Eötvös József gyermekkori levele Jenni nevű unokanővéréhez [dátum nélkül]
5. A Collegium első szabályzattervezete Wlassics Gyula kultuszminiszter kézírásával és aláírásával; kelt 1895. augusztus 31-én
6. Wlassics Gyula levele, amelyben felmenti korábbi állásából Bartoniek Gézát, a Collegium igazgatóját (kelt 1895. szeptember 23-án)
7. A narancsárus. Szilasi Móric, a Collegium első klasszika-filológia és magyar nyelvészet szakvezető tanára Abbáziából küldött üdvözlőlapja Bartoniek Gézának, 1902-ből
8. „Én Önöktől kettőt kérek: tudományt és életet” – Bartoniek Géza, a Collegium első igazgatója 1895-ben [Ellinger Ede műtermében készült fotó]
9. „Barbarossa városából” küldi üdvözlét Bartoniek Gézának Hoffmann Frigyes, aki 1896 februárjában lett a Collegium németnyelv-tanára
10. A természetrajz szakvezető tanári tisztét 1898-tól betöltő Filárszky Nándor Münchenből köszönti igazgatóját [a postabélyegző kelte: 1900. október 19.]
11. Ismeretlen collegista vagy tanár versben köszönti Bartoniek Gézát Grazból [a postabélyegző olvashatatlan]
12. Gombocz Zoltán és Melich János együtt köszöntik Bartoniek Gézát Kolozsvárról (lapjukat nem a Collegiumba, hanem a Vámház körúton lévő Szikszay vendéglőbe címezték, ahol a „Tanárok asztala” állt) [a postabélyegző kelte: 1905. november 23.]
13. Mika Sándor, a Collegium első történelem szakvezető tanára 1900. június 18-án kelt üdvözlőlapja az erdélyi Kárpátokból
14. „Kimenőfüzet” az 1895/96-os első tanévből
15. „Sör mellől” üdvözlí igazgatóját az őszi Velencéből Gombocz Zoltán [a postabélyegzőn az évszám elmosódott, talán 1898. vagy 1899. október 7-én]
16. A Collegium 1895. október 14-én tartott első tanári értekezletének jegyzőkönyve
17. A Collegium első pecsétnyomója
18. Szilasi Móric Kolozsvárról üdvözli volt tanártársát, Riedl Frigyes,

a magyar irodalom és a francia nyelv első szakvezetőjét (Szilasi Móric 1902-től a kolozsvári egyetemen tanított)

19. Wlassics Gyula 1895. szeptember 17-én kelt hivatalos levélben értesíti báró Eötvös Loránd curator urat a négy szakvezető tanár ideiglenes megbízásáról

20. Wlassics Gyula 1895. augusztus 31-én kelt hivatalos levelében értesíti báró Eötvös Lorándot, kik nyertek felvételt állami javadalmazású helyre az új tanárképző intézetbe

21. A Collegium 1900-ban alapvizsgázott tagjai [az 1902-es dátum téves, a kép hátoldalán 1900-as évszám szerepel; az „amateur” fényképész, Förster Jenő is ezt a dátumot jelöli meg bélyegzőjén]

II. A Mednyánszky Könyvtár

(Összeállította: Tóth Magdolna)

Báró Semsey Andor (1833–1923), a magyar tudomány legnagyobb mecénása már 1895 nyarán felkereste levelével báró Eötvös Lorándot, és 5000 forintot ajánlott az új tanárképző intézetnek szakkönyvek beszerzésére és ösztöndíjakra.

1896 nyarán öröndetesen bővült a könyvvállomány, amikor báró Mednyánszky Dénes (1830–1911), akit Bartoniek Géza házavató beszédében a Collegium „legnagyobb jóltevőjének” nevezett, az ő „tudóslelkű atya”, báró Mednyánszky Alajos (1784–1844) nagy értékű gyűjteményét az intézetnek ajándékozta. A Collegium gyűjteménye ezzel az adománnyal érte el a könyvtár rangot.

A mintegy 3600 kötetből álló könyvtárat Mednyánszky Dénes tovább gyarapította rendszeresen küldött könyvadományaival, amelyek nagy faladákban érkeztek Bécsből a tanulóifjúság örömére.

Mednyánszky Dénes az új épület felavatása után nem sokkal, 1911 decemberében hunyt el. Végrendeletében jelentős összeget hagyományozott a Collegium könyvtárára.

1. A Collegium könyvtárterme Mednyánszky Dénes mellszobrával korabeli képeslapokon

2. A VKÖM államtitkára 1896. március 30-án kelt hivatalos levelében értesíti báró Eötvös Lorándot, hogy a „nagybecsű” Mednyánszky-könyvgyűjteményt az adományozó hozzájárulásával a Collegium tulajdonába bocsátja

3. Báró Mednyánszky Dénes levele a Collegiumhoz, amelyben édesatyja, báró Mednyánszky Alajos munkásságáról és a könyvgyűjteményről ír [kelt: Wien, 1910. március 8.]

4. Az *Allgemeine Encyclopädie der gesamten Land- und Hauswirtschaft der Deutschen* (Leipzig, 1835) egy kötetének metszete [a Collegium Mednyánszky-gyűjteményéből]

5. Báró Mednyánszky Alajos (1784–1844) *Hülfsbuchja* kancelláriai hivatalnoksága idejéből (1804–1810 között teljesített udvari szolgálatot) [az MTA Irodalomtudományi Intézet Eötvös Könyvtárából]

6–7., 9–10., 14. A *Populäre Naturgeschichte* kötetei, Mednyánszky Dénes bejegyzéseivel [a Collegium Mednyánszky-gyűjteményéből]

8. Egy lap a Mednyánszky-gyűjtemény kézírásos kötetkatalógusából

11. Mednyánszky Dénes autográfja a *Die Menagerie, oder Beschreibung und Abbildung der vierfüßigen Thiere nach lebendigen Exemplaren* (Stuttgart, 1847) 1. kötetében [a Collegium Mednyánszky-gyűjteményéből]

12. Báró Eötvös Loránd levéltervezete, amelyben képet kér báró Mednyánszky Dénestől: „A könyvtári szobákat... Méltóságodnak s nagynevű atyjának... képeivel szeretném díszíteni” [1897. február 18.]

13. „Rendelkezéssre bocsátok 5000 frt.-ot azzal a rendeltetéssel, hogy abból az alakulóban levő Eötvös József br. kollégium könyvtárának alapja épüljön föl” – Báró Semsey Andor, a „mecénások mecénása” már 1895 nyarán felkeresi adománytevő levelével báró Eötvös Lorándot [kelt Budapesten, 1895. július 6-án]

III. Házavatás

(Összeállította: Süle Ágnes Katalin és Tóth Magdolna)

1. Báró Eötvös Loránd curator levele Wlassics Gyula miniszterhez a Collegium kibővítése és végleges elhelyezése tárgyában (1898. április 22.)

2. Bartoniek Géza levelének másolata, amelyben tudatja Wlassics Gyula miniszterrel, hogy a „B. Eötvös József-Collegium céljaira megvásárolt Gortvay féle teleknek f. hó 5-én eszközölt hatósági határmegállapításánál jelen voltam és miután a telek területe pontosan megállapított, azt a Collegium részére birtokba vettem” (1902. július 14.)

3. Kollerich Pál és Fiai cégének költség-előirányzata a Collegium telkének bekerítéséről (1902. július 20.)

4. Csoportkép az új Collegium kertjében 1911. október 26-án, a kerti filagóriához vezető lépcső alatt

5. Bartoniek Géza igazgató kérvénye az Elöljárósághoz a kerti filagória felállítására tárgyában (1903. június 28.)
6. A Collegium ünnepélyes házavatója 1911. október 26-án
7. Báró Eötvös Loránd kézzel írt házavató beszédének első lapja (1911. október 26.)
8. A volt közoktatási miniszterek (Wlassics Gyula, Berzeviczy Albert, Apponyi Albert) meghívóját a házavatóra Eötvös Loránd saját kezűleg írta (1911. október 21.)
9. A Collegium tanárai 1911-ben (ülnek balról jobbra: Rombauer [vendég], Bartoniek Géza, Filárszky Nándor, Hoffmann Frigyes, Szinnyei [vendég], Heinrich Gusztáv [vendég]; állnak: Szabó Miklós, Fest Sándor, Horváth János, Ernst Molden, Aurel Digeon, Némethy Géza [a Coll. volt tanára], Zemplén Győző [a Coll. volt tagja], Gyomlay Gyula, Gombocz Zoltán, Suták József [a Coll. volt tanára])
10. Nyomtatott meghívó az ünnepélyes házavatóra (1911. október hó)
11. Alpár Ignác baráti levele Eötvös Lorándhoz (1911. január 30.)
12. A Collegium Ménesi úti új épülete egy 1911-es fotón
13. Az I. kerületi „előjáróság” véghatározata kötelezi a Collegium igazgatóságát, hogy a Collegium „telkét a szabályszerű helyrajzi és házszámtáblával lássa el” (1910. november 11.)

IV. Az építkezés

(Összeállította: Süle Ágnes Katalin és Tóth Magdolna)

1. Árlejtési hirdetmény a Collegium építési munkálataira (1908. december 14.)
2. Vállalkozók, kivitelezők, akik a Collegium építését végezték
3. A Collegium bokrétaünnepé 1909-ben
4. A fővállalkozó, Ifj. Holtzspach Nándor és Tsa kereseti kimutatása a Collegium építésénél teljesített munkákról (1911. május 20.)
5. Állatalakok a Collegium főhomlokzata középormának két oldalán az 1909-es terv részletén (BFL XV.17.d.329/5069 11. f.) és ma [fotó: Süle Ágnes Katalin]
6. A Collegium „Ménesi úti székháza” korabeli képeslapokon
7. Korabeli karikatúra a Collegium átadásáról – 1910 karácsonyán vették birtokba a hallgatók az épületet (a rajzoló ismeretlen)
8. A Collegium fölépcsőháza korabeli képeslapon
9. Alpár Ignác építész és díjnyertes épületei, tenyerében a legújabb „mű”, az Eötvös Collegium (korabeli karikatúra, készítője ismeretlen)

10. Lépcsőházi pillér a Collegiumban és az Anker-házban [fotó: Süle Ágnes Katalin]

11. Fejezet a Collegium és az Anker-ház lépcsőterében [fotó: Süle Ágnes Katalin]

12. Korlátrács a Collegium lépcsőházában és az Anker-ház belső utcai erkélyén [fotó: Süle Ágnes Katalin]

V. Az „új” Kollégium

(Összeállította: Arató György és Kapitány Adrienn)

1. „Javaslat az Eötvös József Kollégium újbóli felállítására”. A fokozatos kiépítés terve (Tóth Gábor, 1958. június 3.)

2. Utassy József: Zúg Március (1969)

3. Tóth Gábor igazgató, Pais Dezső akadémikus és Ress Imre DB-titkár a Kollégium 75. évfordulóján tartott ünnepi közgyűlésen (1970)

4. Tóth Gábor igazgató bemutatja a Kiváló Kollégium cím oklevelét (1973)

5. A Collegium emlékérméi: Pátzay Pál és Borsos Miklós kispasztikája (1945, 1975)

6. Koszorúzás a Bécsi Légiónak a budai déli rondellán 1974-ben felállított emléktáblájánál (1987. március 15.)

7. A Kiváló Kollégium cím első oklevele (1973)

8. Belügyminiszteri határozat az Eötvös Kollégium Volt Tagjainak Szövetsége feloszlataásáról

9. Jegyzőkönyv az Eötvös József Kollégium Baráti Körének alakuló közgyűléséről (1978. május 29.)

10. Acta Iuvenum: Emlékkönyv az Eötvös József Kollégium hetvenedik évfordulójára II.

11. A Collegium homlokzati feliratának egykori „K” betűje (2010-ben „C” betűre cserélték vissza)

12. Sportélet a Kollégiumban: a Kollégium neves válogatottja (1970. tavasz); a MÉN SC és a TYÚK SE a küzdelem után

13. Olimpiai történeti tanulmányok. Az azonos című szemináriumsorozat és görögországi tanulmányút termése

14. Karikatúra Tóth Gáborról. Ismeretlen művész alkotása az 1960-as (?) évekből

15. A Kollégium olaszországi kirándulása (1969)

16. Vidám alkalmak a Kollégiumban: sörös vacsora az 1960-as évekből, „zán-gózás” és Coeducamus igitur... „kabaré” a lányok beköltözése alkalmából

17. Rianás: az Eötvös József Kollégium lapja
18. Életképek, szobabelsők az 1960–70-es évekből

VI. LUSTRUM – a mai Collegium szakmai élete

1. Az év tudományos rendezvénye (ELTE-oklevél). A XII. Eötvös-konferencia, 2011 (EC)
2. Borzsák István-émlékkonferencia: kötet és programfüzet. Czeglédy Anita, Horváth László, Krähling Edit, Laczkó Krisztina, Ligeti Ádám Dávid, Mayer Gyula (szerk.): *Pietas non sola Romana. Studia memoriae Stephani Borzsák dedicata* (TypoTex–Eötvös Collegium, Budapest, 2010)
3. Lustrum saeculare Collegii. Centenárium konferencia: kötet és programfüzet. Horváth László, Laczkó Krisztina, Tóth Károly, Péterffy András (szerk.): *Lustrum. Sollemnia aedificii a. D. MCMXI inaugurati. Ménesi út 11-13.* (TypoTex–Eötvös Collegium, Budapest, 2011)
4. Bollók János-émlékkötet. Horváth László, Laczkó Kriszta, Mayer Gyula, Takács László (szerk.): *GENESIA. Tanulmányok Bollók János emlékére* (TypoTex–Eötvös Collegium, Budapest, 2004)
5. ELTE Eötvös József Collegium – tájékoztatófüzet. Szerkesztette: Zalán Sára, felelős kiadó: Horváth László
6. Archimédész-palimpsestus – konferencia: kötet és programfüzet. A 2007-ben a Collegiumban megrendezett, kiemelkedő nemzetközi jelentőségű konferencia tanulmányaiból született meg az *Acta Antiqua* 48. kötete (főszerkesztő: Maróth Miklós)
7. A „C” betű – az Eötvös Collegium helyreállított timpanonja (2010)
8. A Lustrum-év collegiumi kiadványai. *Changing Phases. Presentations from the Anglo-American Studies Workshop Conferences.* Szerk.: Sántháné Gedeon Mária, Gyuris Kata (Eötvös Collegium, Budapest, 2011); *Small Miracles. A Look at the Cultural Similarities and Differences Between Americans and Hungarians.* Szerk.: Sántháné Gedeon Mária (Eötvös Collegium, Budapest, 2011); *Littérature et folklore dans la récit médiéval.* Szerk.: Egedi-Kovács Emese (Eötvös Collegium, Budapest, 2011); „Közel, s Távolság” – Az Eötvös Collegium Orientalisztika Műhely éves konferenciájának előadásai, 2009–2010. Szerk.: Takó Ferenc (Eötvös Collegium, Budapest, 2011); Századok. Tanulmányok a 200 éve született Horváth Mihály emlékére. Szerk.: Bojtos Anita, Novotnik Ádám (Acta Historica Collegii de Iosepho Eötvös Nominati. Series I. Nr. 1., Eötvös Collegium, Budapest, 2010); *Memoriae commendamus. Tanul-*

mányok a XI. Eötvös Konferencia Történeti Üléséről. Szerk.: Kapitány Adrienn, Locsmándi Dániel (Acta Historica Collegii de Iosepho Eötvös Nominati. Series I. Nr.2., Eötvös Collegium, Budapest, 2011); *MEMORABILIA.* A Collegium Hungaricum Societatis Europaeae Studiosorum Philologiae Classicae V. országos konferenciáján elhangzott előadások. Szerk.: Locsmándi Dániel (Eötvös Collegium, Budapest, 2010); *Gotisch-althochdeutsch-altniederdeutsches Lesebuch.* Szerk.: Sára Balázs (Eötvös Collegium, Budapest, 2009); Szövegkritikai műhelymunka az Eötvös Collegiumban (összeállította: Horváth László és Mészáros Tamás) *Antik Tanulmányok* 54 (2010) 127–167; Szepessy Tibor: *Válogatott tanulmányok* (Eötvös József Collegium, Budapest, 2009)

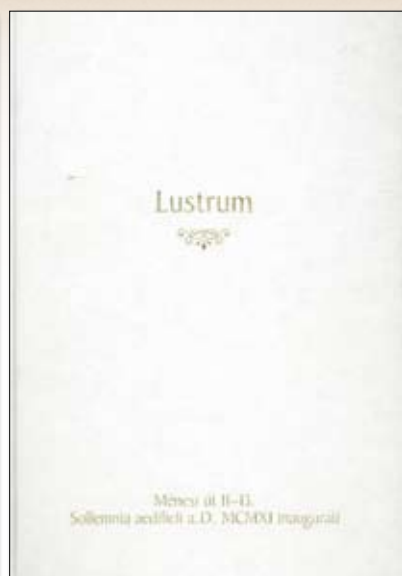
9. A Diákbizottság legújabb kiadványai

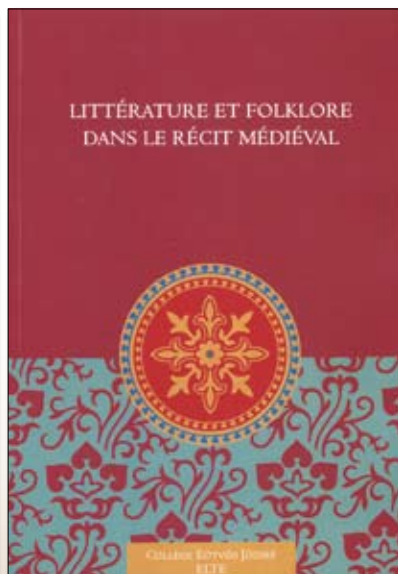
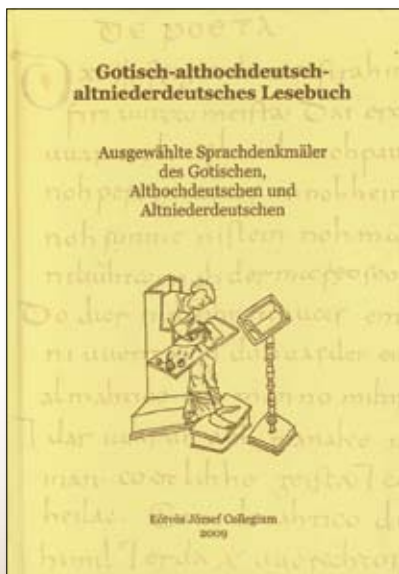
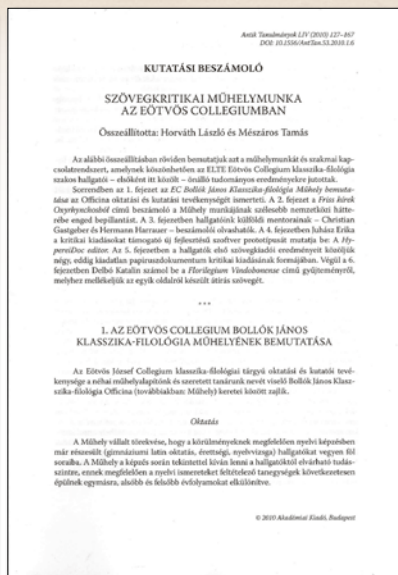
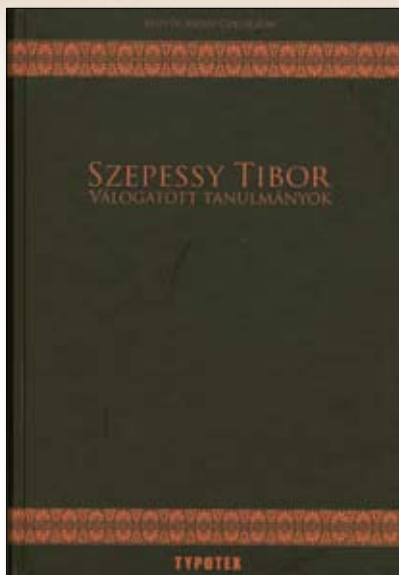
Ecloga. Metamorphoses Vol. 1. No. 4. Szerk.: Barta Tamás, Körtesi Márton, Kovács Györgyi, Machó Zsófia, Markó Anita, Vaszil Minchev, Sándor Júlia, Szilvay Máté, Tóth Olivér István (Eötvös Collegium Diákbizottság, Eötvös Collegium, Budapest, 2010)

Adsumus VIII. Szerk.: Förköli Gábor, Máhr Borbála, Sági Tamás, angol absztraktok: Gyuris Kata (Eötvös Collegium Diákbizottság, Eötvös Collegium, Budapest, 2010)

Ecloga. Sub rosa Vol. 1. No. 5. Szerk.: Bálint Zsuzsa, Barta Tamás, Körtesi Márton, Kovács Györgyi, Machó Zsófia, Markó Anita, Minchev Vaszil, Sándor Júlia, Szilvay Máté, Tóth Olivér István (Eötvös Collegium Diákbizottság, Eötvös Collegium, Budapest, 2011)

GóJaláb. Szerk.: Machó Zsófia (Eötvös Collegium Diákbizottság, Eötvös Collegium, Budapest, 2011)

Changing Phases

Presentations from the Anglo- American Studies
Workshop Conferences

Eötvös Collegium
Anglo- American Studies Workshop
2011

Small Miracles

A Look at the Cultural Similarities and Differences
Between Americans and Hungarians

Eötvös Collegium
Anglo- American Studies Workshop
2011

ACTA HISTORICA COLLEGII DE
IOSEPHO EÖTVÖS NOMINATI
SERIES I. NR. 1

Századok

Tanulmányok a 200 éves születési Eötvös Mihály emlékére

Eötvös Collegium
Történeti Műhely
2010

ACTA HISTORICA COLLEGII DE
IOSEPHO EÖTVÖS NOMINATI
SERIES I. NR. 2

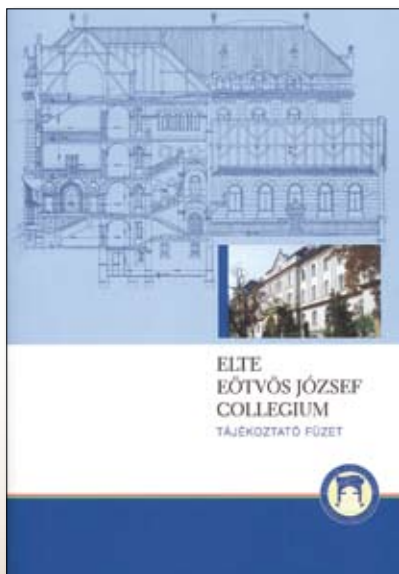
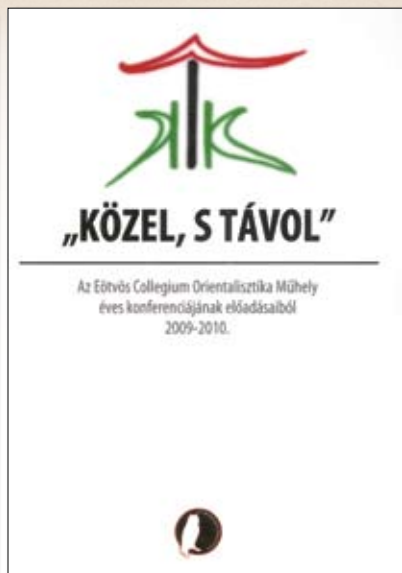
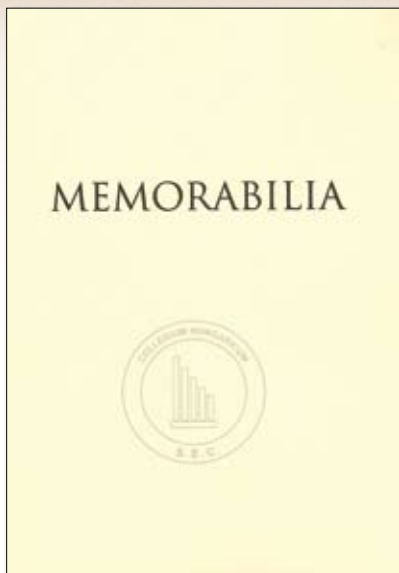

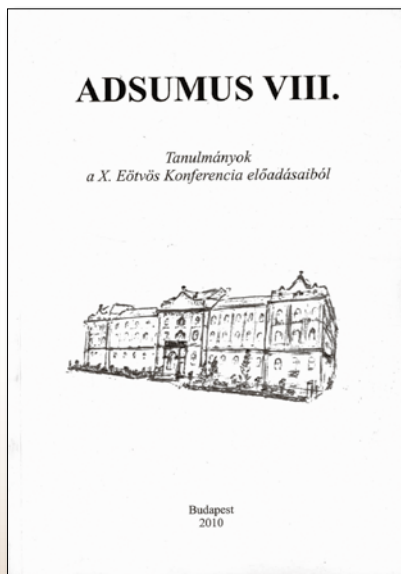
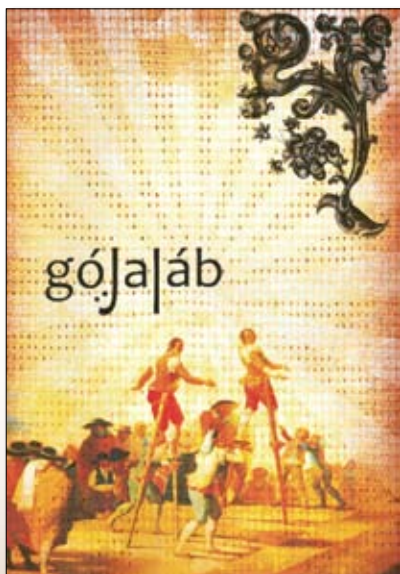
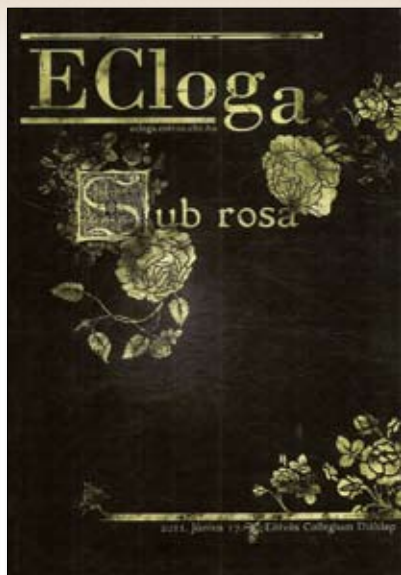
Memoriae commendamus

Tanulmányok a XI. Eötvös Konferencia
Történeti Üléséről

Eötvös Collegium
Történeti Műhely
2011

LUSTRUM. SZÁZÉVES AZ EÖTVÖS COLLEGIUM MÉNESI ÚTI PALOTÁJA

A kiállítás a Budapesti Történeti Múzeum és az ELTE Eötvös Collegium összefogásával,
a Nemzeti Erőforrás Minisztérium támogatásának köszönhetően valósult meg.

A kiállítást kezdeményezte: Tóth Károly

A kiállítást rendezte: Horváth László, Tóth Károly

A rendezésben közreműködtek: ifj. Arató György, Kapitány Adrienn (az „új” Kollégium),
Horváth László (a mai Collegium), Süle Ágnes (épülettervezők és építészeti dokumentumok),
Tóth Károly (festmények és szobrok), Tóth Magdolna (a régi Collegium, Mednyánszky Könyvtár,
EC-építéstörténet)

A kiállítás BTM-beli koordinátorai: Farbak Péter, Szabó János

Restaurálás és a kiállított műtárgyak előkészítése: Mátyás Eszter,
Ördög Edit, Papp Sándor, Vecsey Ádám

Fotó: Mester Tibor

Kortárs fotó: Süle Ágnes Katalin, LLS Kft. et alii

AV-technikai munkatársak: Ákos Péter, Mandácskó Zoltán, Lontai Levente
Szerkesztő: Péterffy András

Látványterv és installációs részlettervek: Mátyás Eszter, valamint a rendezők és munkatársaik

Grafika: Mátyás Eszter, Strommer Gergő

Fordítás: Az Eötvös Collegium Angol–Amerikai műhelye: Sántháné Gedeon Mária, Fejérvári
Boldizsár, Gyuris Kata, Széll Melinda (lektor), Tala Nóra, Bánhegyi Zsolt, Jutai Péter

A magyar nyelvű szövegeket javította: Laczkó Krisztina

A kiállítást kivitelezte a Budapesti Történeti Múzeum Üzemeltetési Osztálya

Kommunikáció: BTM Közönségkapcsolati és Szervezési Főosztály

Köszönetet mondunk valamennyi közreműködő segítségével,
különösen Kissné Noszko Ilonának és Jutai Péternek

Kölcsönzőgyűjtemények: ELTE Eötvös József Collegium, MTA Irodalomtudományi Intézet,
Budapest Főváros Levéltára, Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok

Támogatók: NEFMI, Eötvös Collegium, BTM, ELTE

Impresszum

Nyomdai kivitel: Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.

Felelős vezető: Kovács Jánosné ügyvezető igazgató

Fotó: Mester Tibor és LLS Kft.

Lektor: Laczkó Krisztina

Felelős kiadó: Dr. Horváth László, az ELTE Eötvös Collegium igazgatója